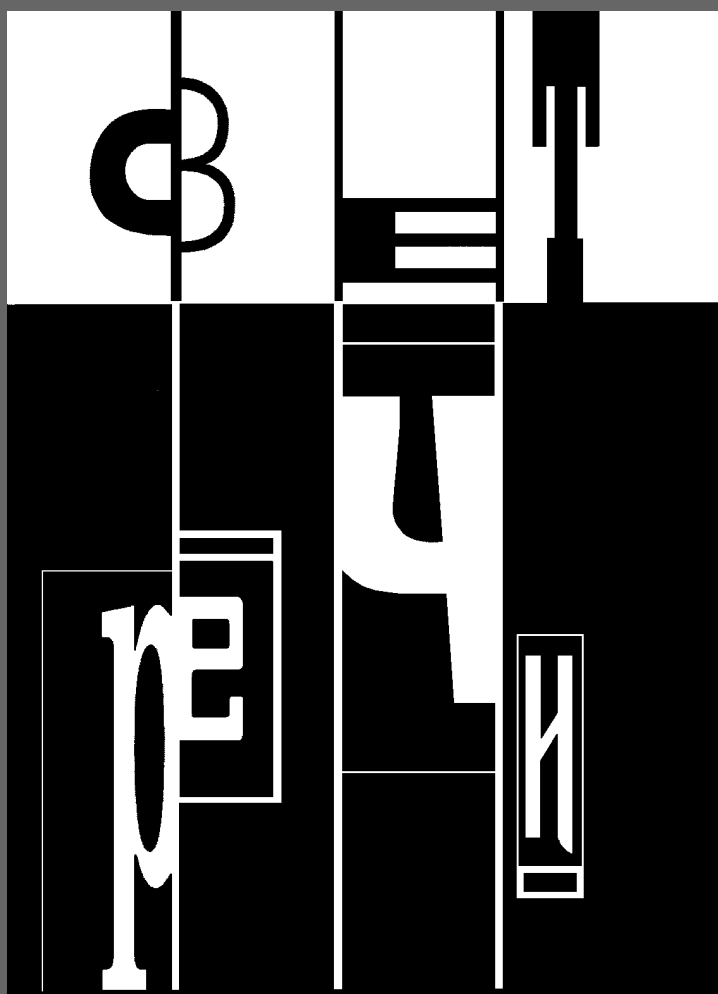
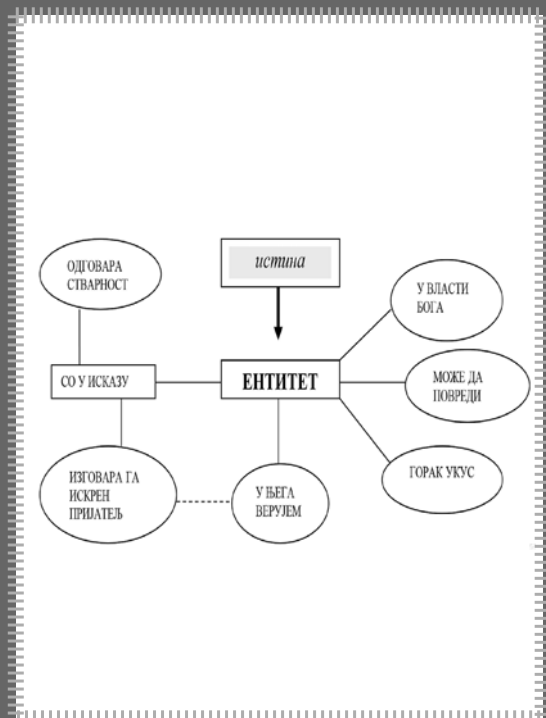

Свет речи
часопис за српски језик и књижевност
Београд 2018.

45-46

Свет речи
СРПСКА ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
32 СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
Београд 2001.

13-14

Свет речи
Часопис за српски језик и књижевност
Београд 2009

27-28

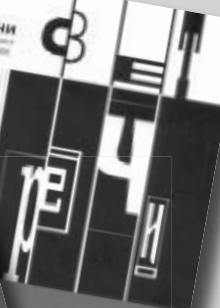
Свет речи
Часопис за српски језик и књижевност
Београд 2010.

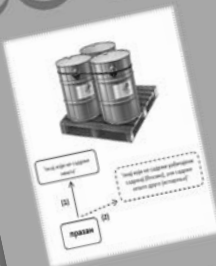
29-30

Свет речи
Часопис за српски језик и књижевност
Београд 2008

21-22

Свет речи
Часопис за српски језик и књижевност
Београд 2017.

43-44

33-34

Свет речи
Часопис за српски језик и књижевност
Београд 2007

23-24

31-32

Свет речи
Часопис за српски језик и књижевност
Београд 2013.

35-36

39-40

37-38

САДРЖАЈ

ПИСЦИ ГОВОРЕ

У невремену од књижевности нема боље заветрине
(са Милисавом Савићем разговарао Милан Алексић) 3

ТУМАЧЕЊА

Зорица Несторовић, *Енциклопедијска одредница: Милош Црњански као драмски писац* 7
Вукосава Живковић, *Бајковити свет прозе Јована Грчића Миленка* 9

СВЕТ РЕЧИ

Валентина Илић, *Концептуализација истине и лажи у асоцијацијама наших ученика* 14

СВЕТ ПИСМА

Слободанка Каламанда, *Босанчица од српске дипломатске минискуле до босанских фрањеваца* 19

ЈУБИЛЕЈ

150 година од оснивања Народног позоришта (1868–2018) 24

Јелица Живановић, *Велико доба – од књижевне до културне историје* 25
Марија Благојевић, *Два века Великог доба историје развитка српске драме или историја почетака* 27
Ливија Екмечић, *Двострука природа драмског текста* 30

СВЕТ АКЦЕНАТА

Стојанка Ђокић, *Акценатски модели вишесложних придева са краткосилазним акцентом* 32

РАДИОНИЦА

Сања Анђелић, *Стручно путовање на примеру Путевима Александра Тишме кроз Нови Сад* 40
Ненад Крцић, *Граматицке и семантичке измене глагола у језику младих* 47
Милица Божић, *Граматицке иновације у употреби придева и прилога у језику младих* 51

КАЛЕИДОСКОП

Олга Сабо, *Lex-инфо* 54
Весна Ломпар, Балша Стипчевић, *Језички квиз* 56

ШКОЛСКИ ЖИВОТ

(приредила Босиљка Милић)

АКТУЕЛНОСТИ

Јадранка Милошевић, *Реформа наставних програма* 58
Јасмина Пивнички, *Кратак курс из калиграфије* 62

НЕГУЈМО СРПСКИ ЈЕЗИК

Јелена Стојиљковић, *Речи које чувају језичко наслеђе* 68

НА КРЕАТИВНОЈ СТАЗИ

Биљана Миловановић Живак, *Са часова креативног писања у Пожаревачкој гимназији* 76

ТАКМИЧЕЊА И КОНКУРСИ

МАТУРАНТИ, ПРОВЕРИТЕ СВОЈЕ ЗНАЊЕ! 87

У НЕВРЕМЕНУ ОД КЊИЖЕВНОСТИ НЕМА БОЉЕ ЗАВЕТРИНЕ

(Са Милисавом Савићем разговарао Милан Алексић)

Прве приче сте објавили у часопису *Видици*, прва збирка прича *Бугарска барака* објављена је 1969. године, за њом су уследиле многе друге књиге у којима се крећете од стварно-сне прозе до постмодернизма. Како Ви гледате на пређени књижевни пут?

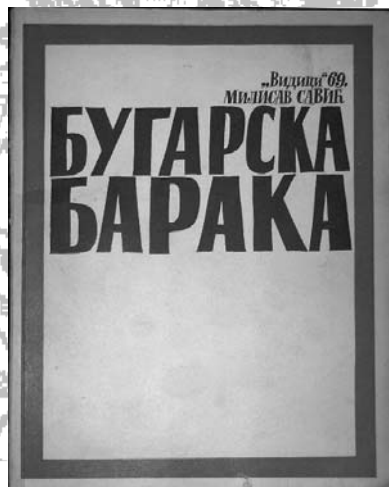
Одговор на ово питање обично сводим на следећу реченицу: мењао сам кошуље, али не и тело. Мењам их још увек, додуше на изнуреном, пуном ожиљака телу. У том погледу близак ми је Итало Калвино: од неореалисте стигао је до најзагриженијег постмодернисте. Једна од мојих омиљених тема јесте прерушавање. Схватите и моје трагање за новим поступцима као неку врсту прерушавања. И сва литература своди се на прерушавање, на отклон од стварности и од простог, комуникационог језика, на игру са значењима и порукама.

У уводној напомени збирке *Бугарска барака* написали сте да је у књизи измишљена Рашка како бисте избегли срцбу Рашчана. Какав је за Вас однос књижевности и стварности?

Тачно је да сам, написавши да је реч о измишљеној Рашки, желео да ублажим неспоразуме са Рашчанима. А сличних неспоразума са срединама из којих су потекли и о којима су писали имали су многи тадашњи писци. И ови

неспоразуми нису били безазлени (суђења, отпуштања с посла, стављање на црну листу). Међутим, ја сам несвесно изрекао велику књижевну истину: свака књижевност, па и она која се базира на чињеницама, представља измишљотину. Или фикцију, ако хоћете блажу реч. Написано не потврђује, не оверава већ оспорава и издаје стварност. У ствари, написано постаје стварност другачије врсте, књижевна стварност.

Написали сте да сте детињство и младићство уткали у прве књиге. Колико је важно лично искуство писца? Може ли се писати о ономе што човек није лично искусио? О осећањима која није имао?

Постоји изрека да се у детињству приче слушају, у најбољим годинама приче се живе, а у старости причају. Већина прича о детињству и младићству написана је с децјег становишта, децје тачке гледишта, фокуса. Та, инфантилна позиција омогућава онеобичавајућу перцепцију (свет виђен као чудо, као бајка, као сан). У таквом приступу има лирике на претек.

Некад се сматрало да без личног искуства, без доживљеног и нема литературе. Горки је саветовао младог Бабеља да оде међу људе уколико мисли да постане писац.

Борхес је пак тврдио да је за писца довољна библиотека. Ту, у библиотеци, прави је свет, а напољу је привид.

Мислим да је победила Борхесова идеја. Данас доминира професорска књижевност, како сам је ја назвао по Умберту Еку и Милораду Павићу. Књижевност која се храни књижевношћу. Књижевност у којој доминира естетика интертекстуалности. Немојте да схватите да сам ја против такве књижевности, неки кажу да је и сам пишем, односно покушавам да пишем.

Али понеки пут просто зажалим што у српској књижевности нема полуписмених писаца, као што су били Бора Станковић, Марко Миљанов и Миодраг Булатовић или Владислав Петковић Дис, који су се уздали једино у снагу свог талента а не знања и научених вештина. Уосталом ево шта каже Платон: „Али ко се без надахнућа Муза приближи дверима песничког стваралаштва, мислећи да ће својом вештином постати ваљан песник, тај остаје шепртља и његову поезију као разумску ствар помрачује поезија онога који пева у заносу.”

Процват професорске књижевности видим као последицу не баш завидног положаја писаца. Ми данас немамо или имамо све мање free-lance писце, јер живети данас само од писања значи буквално умирати од глади. Зато књиге пишу махом добро ситуирани, са добрим примањима, и то у доколици. Не иду у кафане, не баве се спортом и онда пишу ли, пишу. Ово је време највеће инфлације књижевности. И опет немојте ме погрешно схватити: не мислим ја да велику књижевност стварају само људи са дна, беспосличари, писали су њу – зна се – и грофови, и добростојећи буржуји, али не из доколице, већ из истинске потребе да нам нешто ново и важно саопште.

У Вашим делима је позорница збивања често садашњост, али и прошлост. Да ли Вам је историја погоднија као основа за причу или је то садашњица?

Изгледа да сам био успешнији, бар по критици, у књигама са савременим темама.

Али ту постоји опасност да се писац клади на тренутак, на пролазност. Писати о прошлости значи рачунати на вечност. А управо таквим писањем задобили су вечност и Андрић и Селимовић, па добрим делом и Црњански.

Мени су драги и писци савремених тема. Као Михаиловић и Тишма. Не верујем да ће их тако лако прегазити време. Недавно сам прочитао *Кад су цветале тикве*. Исти доживљај, иста вртоглавица у глави као пре педесет година.

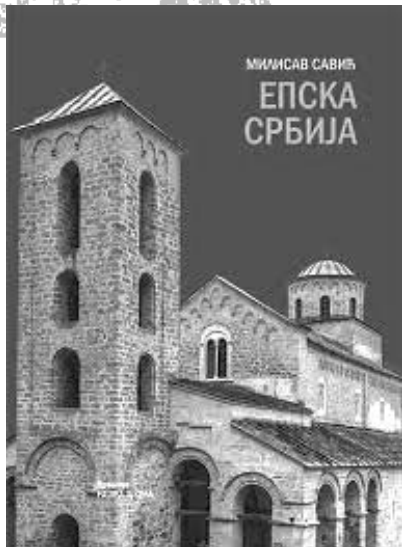
Које писце сматрате претходницима? Какав је Ваш однос према традицији?

У младости, кад сам писао „црну” прозу, своје учитеље видео сам у Вуку Караџићу (тајни списи о кнезу Милошу, не кичерска житија српских војвода), Бори Станковићу (*Божји људи*) и Миодрагу Булатовићу (*Ђаволи долазе*). Касније, заронио сам

у мемоарско-аутобиографску прозу, за коју мислим да представља бољи део српске књижевности. Ми још немамо целовиту историју овог жанра. У суштини, најбоља дела овог жанра представљали су имплицитну критику испразне, конструисане, модне, фолирантске фикције. У првој половини 19. века Вукова устаничка проза вреди више од хиљаде сладуњавих страница писаних по матрици тадашње романтичарске поетике. И кад сам већ код мемоара да скренем пажњу на вишетомне дневнике, јавне и приватне, Николе Крстића. Нико није направио ваљанију књижевну анализу Крстићевих записа. А Крстић је наш Казанова! Не само као велики швалер, већ и као добар писац (а Казанова је био и једно и друго).

Говорећи о писцима који су имали велики значај за Вашу генерацију, поменули сте Црњанског који је за Вас имао посебан положај јер је био у немилости власти. У роману *Ожиљци тишине* фикционализовали сте биографије Црњанског и Андрића, али у књизи *30 плус 18* Црњанском сте дали привилеговано место јер причом о њему завршавате низ прича о српским писцима. На почетку Вашег најновијег романа *La sans pareille* именом градића Фиезде крај Фиренце и темом завичаја сте призивали *Стражилово*. Да ли је то случајно?

Нимало. Црњанског, поред Андрића, сматрам нашим највећим писцем.

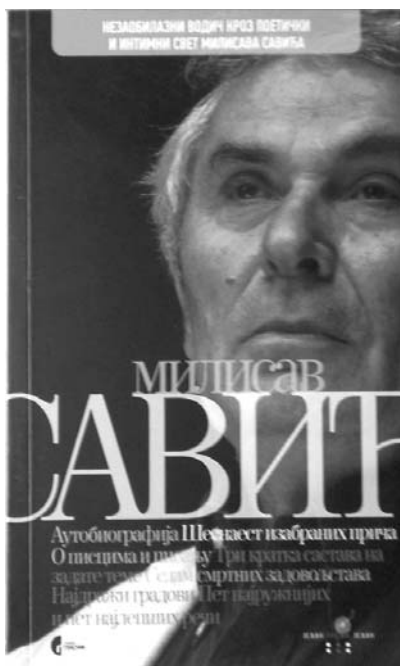

Писци іоваре

Имао сам среће да се у младости неколико пута сусретнем с њим, сам или групно. Црњански као да није био свестан своје величине, он, иначе, са наглашеним егом. Готово да није веровао да га ико чита и да млади знају за њега. У старим годинама плашио се да ће га комунисти, иако су му дозволили да се врати у своју Итаку, ликвидирати. Неки кажу да је у питању била параноја. Није! Заборављамо да је 20. век обиловао бројним ликвидацијама, ако не ликвидацијама оно слањима у логоре, многих писаца. Писци су у 20. веку представљали опасне зверке. О тим страховима Црњанског писао сам у *Ожиљцима тишине*. Роман *La sans pareille* добрим делом прича о Италији, прецизније о Тоскани. А нико од наших писаца није лепше писао о Италији, посебно о Тоскани, од Црњанског. И природно је што сенка Црњанског промиче готово на свакој страници мог романа. Успут речено, обишао сам готово сва места које Црњански помиње у својим књигама о Италији. Лепша су у прози нашег писца него у стварности. Затао на свако путовање у Италију треба носити са собом књиге Црњанског, као путни приручник.

Ове године навршава се пола века од студентских демонстрација 1968. године. Да ли су идеје тада изнете заиста биле диван сан?

Свака побуна и револуција почиње као диван сан. Нажалост, тај сан је тешко

остварив, и кад се оствари, претвара се у нешто ружно, грозно. О Шездесетосмој све сам рекао у роману *Топола на тераси*. Прилично аљкаво писаном, али с јаким документарним слојем, који је у њему и највреднији.

Понекад, кад видим људе како копају по контејнерима или чујем језиве приче о гладовању неких мојих комшија, у мени живне шездестосмашки дух. С надом да је побуна могућа. Али убрзо схватам да је то варка. Јер готово се свака побуна завршила неуспешно. И тада почињем да се питам: чему књижевност, поготово моја, у оваквом свету?

Може ли књижевност да мења живот? Да ли је то њен задатак?

О овим питањима расправља се откад књижевност постоји. И Платон и Аристотел су тврдили да може. Први с тезом да може да по-

горша, а други да побољша свет.

У младости сам мислио да може да мења свет набоље. Сви ми из Шездестосме сматрали смо да се уметношћу може утицати на свест људи, што ће довести и до политичке акције: до стварања једног праведног и слободног друштва. Прозаисти су инсистирали на простом језику (сленгу, дијалекту) све у жељи да придобију што више читалаца, сликари су се вратили фигуративном, социјалном сликарству (радници, рецимо, на платнима Миће Поповића), позоришни ствараоци настојали су да своје представе играју у фабричким халама, на стадионима, на улици (леви-чарско позориште Љубише Ристића). Та нашу естетичку акцију сасекла је власт, уз не малу подршку писаца представника оне књижевности која се данас назива корект-ном. Додуше, и ми смо се мало занели. Није књижев-ност за све. Пише је елита и чита је елита. Наравно, елита духа.

Књижевност не може да нахрани гладне, одене босе, спречи ратове, несрећне учини срећним. Није она приручник из етике. Уосталом, видели смо на примеру Дон Кихота и Еме Бовари да се живљење по књигама претвара у карикатуру или трагедију.

Али књижевност и те како игра велику улогу ако не у конкретном стварању бољег и праведнијег друштва онда у рађању снова и наде. Лаза Костић би рекао да је књижевност плетисанка. Исто-

рија света могла би се поделити на историју доброг и зла, лепог и ружног. Или како ја то у роману *Туп комитског војводе* кажем на машту разарања и машту стварања. Машта разарања готово да је јача од маште стварања. Књижевност припада, без сумње, добром и лепом. Она је тај привилеговани простор, солидно саграђена тврђава, која нас брани од свакојаким и бројних наказа. Или нам даје илузију да постоји место у којем не дувају оркански ветрови. У невремену од књижевности нема боље заветрине.

Није на књижевности да даје одговоре на болна питања прошлости, данашњице и сутрашњице већ да и сама поставља нова питања. Није на њој да потврђује већ да оспорава. Није да тврди већ да сумња. А и то није мало.

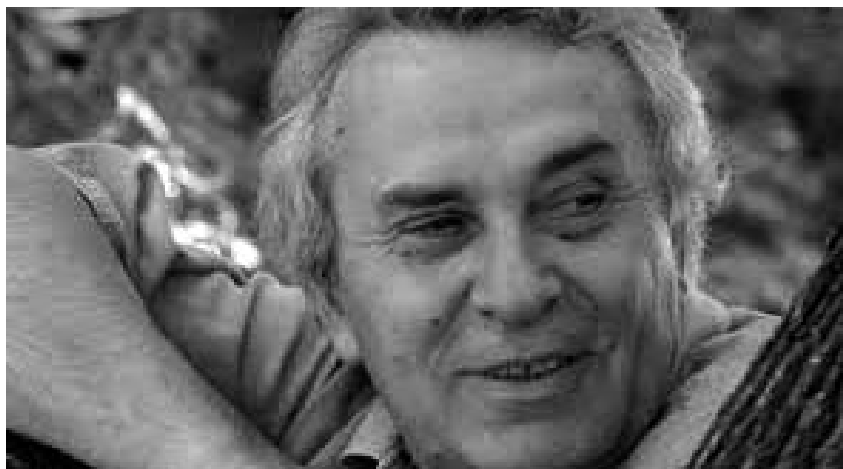
Сведоци смо да је књижевност све мање део живота људи. Каква је судбина књижевности?

СВЕТ
РЕЧИ

6

Већ неколико векова прориче се смрт књижевности. Не верујем у то. Књижевност је институционализована кроз школске програме. Њена смрт значила би и смрт цивилизације коју познајемо.

Да ли се књиге све мање читају? Поготово ове које нису део обавезне школске лектире? Могуће је. Али то

ме не забрињава, Све док постоји бар једна читалац. Што и није тако страшно! Јер у основи књига се пише само за једног читаоца! Како она постаје својина и других, то је већ прича о промискуите-ту књижевности.

За књигу *Епска Србија* добили сте награду „Дејан Медаковић“. Године 2014. сте објавили и сличну књигу *Долина српских краљева*. Одакле интерес за овакву мешовиту књижевну врсту? Можемо ли да очекујемо још неку овакву књигу?

То су у основи путописне књиге. Путовао сам доста и по свету и по нашим просторима. Не знам шта бих ново рекао ако бих писао о Риму и Њујорку. Ближа су ми наша од туђих небеса. По нашим крајевима путујем и кроз литературу и стварно. Кроз митске и кроз реалне просторе. Чак су ми

занимљивији ови први. По-ломио сам ноге тражећи цркву Јању у Старом Влаху. Или планину Урвину. Нестрпљиво очекујем да неко састави речник измишљених локалитета у српској литератури.

Управо завршавам роман у коме је главни лик Италијан, истраживач наше епике, који у време бума наше народне поезије у свету, у првој половини 19. века, долази у Србију са циљем да „овери“ Вуков сакупљачки рад, односно да види колико се реалност подудара или разликује од десетерачке слике. Због романа морао сам обићем главне локалитете наше епике, неке чак по први пут. И тако је настала *Епска Србија*. Да поновим: нисам зажалио што сам у старе дане предузео ово путовање песничком Србијом. Много је чудесна, да не кажем лепа та песничка Србија!

ЕНЦИКЛОПЕДИЈСКА ОДРЕДНИЦА: МИЛОШ ЦРЊАНСКИ КАО ДРАМСКИ ПИСАЦ

Зорица Несторовић

Чини се да је заинтересованост научне и читалачке јавности за Црњанскове драме осетно слабија него када су у питању његови романи и лирика. Али, напоменимо то одмах, иако претпостављамо да су разлози за то бројни, уроњени у поетички и искуствени хоризонт различитих времена, сматрамо да ниједан од њих не треба везивати за слаб уметнички квалитет пишчевих драма. Црњански је писао добре драме али су његови романи однели превагу у рецепцији. То је приметно чак и у значајнијем присуству различитих драматизација великих романа и других прозних дела овог писца у односу на поставку његових драмских текстова на позорницама.

Милош Црњански је у више наврата, различитим поводима и у разноврсним текстовима, напомињао да је написао или започео рад на неколико драма. Како су неке од њих изгубљене још за пишчева живота, његов драмски опус чине три драме. То су *Маска* (1918), *Конак* (1958) и *Тесла* (1966). За његов први драмски покушај истраживачи најчешће узимају један одломак сачуван на листу исписаном дечијим рукописом уз који стоји касније додата опаска писца „Из једне трагедије а la Jaksic год 1906-8?“. Дела Ђуре Јакшића Црњански је иначе радо читао а његовим стиховима о Венецији које изговара

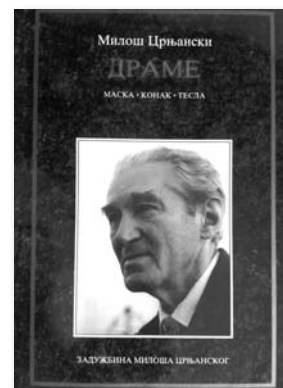
главна јунакиња драме Јелисавета, кнегиња црногорска се дивио. Ова веза са Јакшићем открива да у Црњанској мисли о драми постоји неко пулсирајуће романтичарско жариште које потвђује и пишчева намера да уради докторску тезу о Лази Костићу, као и чињеница да је управо Бранку Радичевићу желео да посвети читаву једну драму (напоменимо кратко да је Радичевић један од главних ликова његове драме *Маска*). Не треба заборавити ни српског песника Петра II Петровића Његоша чији је *Горски вијенац* за Црњанског представљао велики театарски изазов.

Црњански у својим есејима, позоришним и књижевним приказима открива добро познавање наше драмске традиције и једно прегнуће за извођењем дела која јој припадају на домаћим сценама.

У једном од својих текстова из 1935. он истиче „Први задатак позоришта која примају државну помоћ мора бити, негујете домаћу позоришну литературу.“

Црњански је такође био и сјајан познавалац историје европског позоришта и драме а посебно нових театарских тенденција које су обележиле крај 19. и почетак 20. века. Корене овој пишчевој преокупацији треба, тражити сматрају истраживачи, у његовој рано пробуђеној љубави према позоришту, љубави која је обојила његов доживљај позоришне магије у којој, према његовом суду, централно место припада његовом позоришном величанству – ГЛУМЦУ.

У његовој раној драми *Маска* Мирјана Миоциновић је уочила доминацију музичке (оперске структуре) која је условљена основном темом дела а то је донжуански облик љубавне страсти чији је носилац у Црњанској верзији обраде жена (Генерали-

ца). Овај лик поседује такозвани апсолутни морални ниҳилизам једног Донжуана. Управо то је уз наслоњеност на романтизам, разложеност радње, слабу повезаност сцена, употребу пантомиме, наглашавање сценских, аудитивних и визуелних ефеката, по нашем мишљењу повезује са експресионистичком драмом субјективистичког типа.

Конак је по суду свих проучавалаца Црњанског дела најбоља драма овог писца. Она израста на теми мајског преврата и краја династије Обреновић. Како примећује Марта Фрајнд, Црњански даје посебан статус историјском осећању света онда када у поднаслову своје дело одређује као „драму и комедију о убиству краља Александра Обреновића и краљице Драге“, осећању које осцилира између спектакла и трагикомедије, између историјске драме и историјске мелодраме.

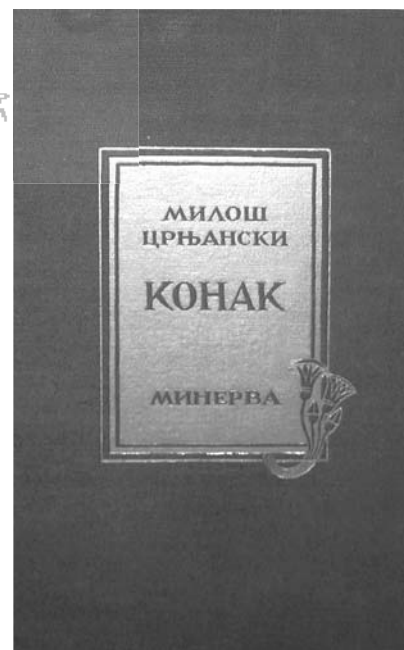
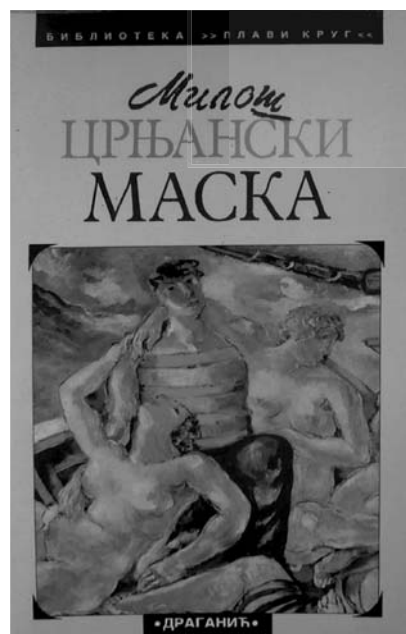
Сам Црњански се, примећује Мило Ломпар, такође

колебао у одређењу ове своје драме када на једном месту каже: „Ви свакако познајете најбоље драме данашњег позоришта, као што су драме Бекета и Јонеска. Конак није такав, то је широки, популарни, наш спектакл, који може заинтересовати, и потрести, велике масе наших гледалаца, а на другом „Пребачено ми је и то што сам изабрао застарелу тему позоришта, што нисам Бекет или Јонеско. Међутим, последњи Обреновић је носорог нашег театра.“, што призива једну паралелу са Јонесковим делом *Носорог*. Веома је занимљиво истраживање које у непосредну везу доводи анти-драме Бекета и Јонеска, али и Црњансково доживљај историје испољен у његовим позним романима са драмом *Конак*.

Посебну занимљивост представља податак да је Црњански урадио неколико синопсиса за филм који би био снимљен по његовој драми *Конак*.

Тесла је драма настала као апотеоза лирској души великог научника и његовој посвећености свом таленту која се једначи са служењем неком божанству јер „Наука је отмена и хладна богиња која не трпи лажљивце.“ У сусрета појединца-генија са његовом мисијом, али и слабостима, Црњански посебно место даје женским ликовима што доприноси једном општем утиску да је фигура жене сагледана у временима револуције 1848. у драми *Маска*, власти и преврата у драми *Конак* као и научничке усамљености у позној драми *Тесла*, одлучујућа фигура његовог драмског дела.

Лит: М. Црњански, *Драме. Маска. Конак. Тесла*, приредила З. Несторовић, ДЕЛА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ, критичко издање, Задужбина Милоша Црњанског, Београд, 2008; М. Ломпар: *Аполонијеви путокази. Есеји о Црњанском*. (поглавље: „Национализам и дух апсурда“), Службени лист СЦГ, Београд, 2004, стр. 7–45; М. Фрајнд: „Конак Милоша Црњанског између говора историје и говора емоције“, у: *Књига о Црњанском*, приредио Мило Ломпар, СКЗ, Београд, 2005, стр. 254–275; М. Миочиновић: *Маска Милоша Црњанског*, у: *Књига о Црњанском*, приредио Мило Ломпар, СКЗ, Београд, 2005, стр. 225–253; П. Марјановић: *Црњански и позориште*, Прометеј – Академија уметности, Нови Сад, Купола – Београд, 1995; Z. Nestorović, „Miloš Crnjanski, dramski pisac. 120 godina od rođenja Miloša Crnjanskog“, *Teatron, časopis sa pozorišnu umetnost*, br. 164/165, jesen/zima, Muzej pozorišne umetnosti, Beograd, str. 63–74.

БАЈКОВИТИ СВЕТ ПРОЗЕ ЈОВАНА ГРЧИЋА МИЛЕНКА

Вукосава Живковић

Српски књижевни историчари сложни су у оцени да је проза у српској књижевности до 1860. године, а то највише важи за приповетке, била на поразно ниском нивоу.¹ Међутим, тада се јавља неколико писаца који својим стваралаштвом не само да стоје на размеђи романтизма и реализма, већ су у дела унели елементе који наговештавају нове естетско-стилске тенденције. Такво је дело Јована Грчића Миленка. Са друге стране, у овом времену се настају приповетке које садрже и бајковите елементе, а из којих ће нешто касније изнићи један од главних образаца прозе српског реализма – фолклорни. У 19. веку, захваљујући пре свега утицају дела и ставова Вука Стефановића Караџића, српски писци се окрећу фолклорној грађи као важном изворишту и угледу за сопствено стваралаштво. Вук Караџић је и сам био значајан стилизатор сопствених сећања и туђих записа. Међутим, неки од његових ставова битно су утицали и на ауторске бајке код нас током 19. века. Вук у књижевном календару Даница за 1829. годину упућује српске

писце романтизма да користе чудесност, језик и лепоту народних бајки, сматрајући их творевином српског духовног бића. На изразито фолклорну стилизацију наилазимо у приповетки Јована Грчића Миленка *Змијина кошуљица*, објављеној у Матици 1868. године. Писац је већ поднасловом жанровски одредио своје дело: приповетка у народном духу. Грчић користи и умешно обрађује мотив народне бајке *Змија младожења* коју је Вук у две варијанте штампао у својој збирци *Српске народне приповијетке* 1853. године. Иако је досадашње мишљење књижевне критике да ово Грчићево дело у потпуности подражава народну бајку,² у

њој се могу сагледати неки од стваралачких умећа Ј. Г. Миленка, тако да детаљнија анализа овог текста не доводи до пуког формализма сведеног на уочавање сличности са народном бајком, већ до конкретнијих сазнања о месту овог дела у читавом прозном опусу писца и његове умешности да на основу постојеће фолклорне грађе створи властиту уметничко-прозну творевину која се у неким цртама ипак разликује од полазног узора. С тим у вези, најупечатљивији је појачани морализаторско-поучни тон, којим се писац уклапа у неке моменте карактеристичне за старија дешавања у српској литератури. Подражавајући стил Вукових народних бајки, Ј. Г. Миленко у својој *Змијиној кошуљици* даје сажету фабулу без дигресија и сувишне лексике, што иначе није било карактеристично за његову осталу прозу.

У свом одређењу поетике европске народне бајке, Макс Лити тврди: „Бајка се одриче просторне, временске, духовне и психолошке разуђености.”³ На ове карактеристике се наилази и у Грчићевој бајци. Он почиње препознатљи-

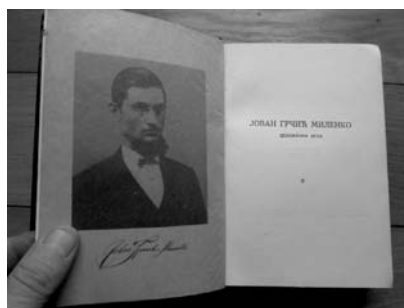
¹ Овакав став истицали су многи наши истакнути историчари књижевности, и то од Јована Скерлића (*Омладина и њена књижевност*), преко Васе Милинчевића (*На раскршћу епоха. Седмица*), до Драгише Живковића (*Гогољевско-хајнеовска новелистика у доба Омладине српске*) и Душана Иванића (*Српска приповијетка између романтике и реализма (1865-1875)*).

² Драгиша Живковић је тврдио да је ова Грчићева приповетка „нуко подражавање народном причању и духу и стилу народне бајке”, Драгиша Живковић, „Гогољевско-хајнеовска новелистика у доба Омладине српске”, *Европски оквири српске књижевности*, Просвета, Београд, 1970, стр. 258.

Слично је и мишљење Мирјане Брковић: „Ова прича у потпуности имитира народну бајку”, Мирјана Брковић, *Фантастика у делу Јована Грчића Миленка*, Културни центар, Беоцин, Прометеј, Нови Сад, 1996, стр. 82.

³ Макс Лити, *Европска народна бајка*, превела Душица Милојковић, Орбис, Београд, 1994, стр. 27.

вом формулативном одредницом жанра: „Био један цар, па боловао од љуте главобоље.“⁴ У складу са апстрактним стилем народне бајке, доследно је у томе подражавајући, Грчић не описује већ само именује. Примера ради, девојка одлази у шуму, при чему се не описује како та шума изгледа. Такође, у представљању ликовима, нема удубљивања у њихова психолошка стања, већ и када се назначе преко њих се олако прелази: „После погребна оде така у шуму да је змији преда, но сада је још већма зебла у срцу.“⁵ Ликови иначе имају по једну или две карактерне особине и одреднице стања: царица је љубоморна, девојка је лепа и сиромашна. Такође, у тексту постоји помоћник (то је старица која на почетку казује цару начин како да се излечи) и чаробни предмет (змијска кошуља која има исцелитељске моћи, али под условом да буде враћена у шуму змијском цару у року од три дана). У верзији народне бајке коју је записао Вук Стефановић Караџић у улози помоћника и дародаваца јављају се: сунце, месец, ветар и њихове мајке, а као чаробни предмети ту су: златна преслица, златна квочка и пилићи, као и златни разбој. Иако по много чему слична народној бајци, Грчићева приповетка се разликује по начину како се завршава. Текст се не завршава жанровском формулом сходно почетку, већ Грчић слично својим савременицима Атанацковићу, Шапчанину или Абакузену, посеже за општим местом та-

дашње литературе, наглашавајући неминовност судбине која чека сваког ко свој задатак не испуни до краја. Поучност је директно у овом случају изречена, јер змија на крају каже девојци: „Да си била пажљивија, била би и срећнија.“⁶ Наглашени дидактички тон у овој Грчићевој приповетки није изречен само на директан начин, већ је и индиректно постојан кроз судбину љубоморне краљице, која страда јер је без икаквог разлога хтела да науди девојци.

Интернационални мотив о змији младожењи један је од најраспрострањенијих у свету. Присутан је најчешће у бајкама, епским песмама, предањима и баладама.⁷ Историјска поетика њихово полазиште види у чувеном старогрчком миту о Амору и Психи. Велики број књижевних, али и ликовних, филмских остварења суштински је варијација овог мотива. У складу са тим, доводећи га у архетипску везу шире уметничке лепезе од традиционалне ка популарнијој култури, записано је и овакво размишљање: „Старогрчка Леда

и лабуд, Лепотица и бик из Помпеје, Леонардова Девица са орлом (позната и као света Ана), Шекспирови Титанија и Ботом, Дама с једнорогом, Лепотица и звер, Кинг Конг, све су то различита лица исте приче.“⁸

Поред оваквих примера као што је Грчићева *Змијина кошуљица* који у основи подражавају народну бајку и писање под утицајем Вукових приповедака, у српској литератури средином 19. века постоје и примери где је бајковито само један од конститутивних елемената приче. Посебан вид фолклорне фантастике постоји у два прозна текста Јована Грчића Миленка насталих крајем 60-их година 19. века. Грчићева проза, у много чему друкчија од остале прозе тога времена, наишла је на неразумевanje и одбацивање велике већине савременика. Приповетка *У гостионици код „Полу-зезде“ на имендан шантавог торбара* штампана је у Матици 1868. године, а замишљена је као уводни део шире прозе *Сремска ружа*, коју је писац почео да објављује у наставцима следеће, 1869. године. Међутим, Књижевни одбор Матице, на челу са Јованом Суботићем, престао је да штампа даље наставке *Сремске руже* са објашњењем да је приповетка слаба и досадна, да јој је фабула развучена и нединамична.⁹ Ни књижевна критика у каснијим деценијама није имала

⁶ Исто, стр. 442.

⁷ Детаљније о овоме видети у: Милошевић Ђорђевић, Нада, „Змија младожења, змај љубавник“, у књизи *Заједничка тематско-мотивска основа српскохрватских неисторијских епских песама и прозне традиције*, Филолошки факултет, Београд, 1971, стр. 76–111.

⁸ Ранко Мунитић, *Чудовишта која смо волели*, књига 2, Креативни центар, Београд, 2008, стр. 18.

⁹ Више о овоме видети у тексту Драгише Живковића, „Гогољевско – хајнеовска новелистика у доба Омладине српске“, *Европски оквири српске књижевности*, стр. 256. и 272.

више разумевања за Грчићево дело. Тек књижевна критика и историја у другој половини 20. века показују више разумевања за Грчићево књижевно дело и његову анализу. Оно се не одређује само као стваралаштво у коме је очито преплитање романтичарских и реалистичких црта, већ и као наговештај неколицине будућих стилских праваца: „(...) по начину сугерисања значења извјесних пасажа – то су рани наговештаји симболистичког писма, а по третману свијета, начину његове перцепције – ријеч је о импресионистичком маниру.”¹⁰ Грчић важи за првог писца који је у нашу књижевност унео гогољевски сказ, народну бајку и фантастику у новелистичку традицију. „Иако је Вук још 1829. године позивао српске књижевнике да изграђују своје новелистичке покушаје на материјалу народне легенде, нико се од српских приповедача до Грчића није усудио да елементима бајке, легенде и мита узнемири рационалистички усмерену и утилитарно функционисану српску књижевност доситејевско – просветитељског смера.”¹¹ Грчић је активирањем света фолклорне фантастике као дела свакодневног сеоског живота постао претходник и каснијем приповедачком опусу Милована Глишића и Јанка Веселиновића.

Наша књижевна критика се већ доста бавила поређењем приповедака У го-

стионици код „Полу-звезде” на имендан шантавог торбара и Сремска ружа са њиховим књижевним изворима и узорима (пре свих, то су Хајне и Гогољ),¹² а такође је доста пажње посвећено и одређењима типова фантастике који се јављају у овим Грчићевим делима.¹³ У приповетки У гостионици код „Полу-звезде” на имендан шантавог торбара, иако је написана исте године када и Змијина кошуљица, писац је успео да превазиђе једноставно подражавање језику и стилу народне бајке и да начини текст који прераста у знатно сложенији вид коришћења и елемената бајковитог у ткиву властитог прозног остварења. Свету бајке блиска је атмосфера и улога приповедача, време, простор, као и појединачни ликови и мотиви. Шантави торбар казује своје приче у атмосфери која наликује атмосфери бајке. Све се одвија у касно зимско вече, где се група људи са различитих страна окупила у гостионици да би прекинула време и ту слуша шта им живо приповеда шантави торбар „који вештије гата и бенета него што торбе ушива.”¹⁴ Када представља атмосферу у којој се причала народна бајка, Видо Латковић наводи сличне моменте на које се наила-

зи и код Грчића: „На естетску усмереност бајке указује и атмосфера у којој бајка живи, ситуације у којима се она најчешће приповеда. (...) Причала се и међу путницима намерницима који се сретну у хановима, па их тегобе путовања и исте бригае зближе. Атмосфера у којој се причају бајке интимна је, понекад нарочито погодна за узнемирење маште.”¹⁵ Атмосфера у којој прича шантави торбар управо је пуна језе, где се писац поиграва са мешањем фантастичног и реалног. Са једне стране, шантави торбар се труди да веродостојно временски омеђи своју причу тобоже се присећајући тачног времена када се он догодила: „Богме, прошло је томе већ двадесет и две.. није! Двадесет и једна година, како се збуило ово што ћу да вам причам. Двадесет и једна, јест, није двадесет и две, ал ће догодити не и толико да буде!”¹⁶, или позива своју бабу за сведока. Са друге стране, приповедач-путник наводи да торбар хоће својом причом само да забави и збуну слушаоце: „Укратко, првом речју још хоће да обмане миле слушаоце – наиме Бачване, – да им покаже како он то све „пинктлих” говори и рачуна; како ништа не сме да изустити што није истинито.”¹⁷ Управо окупљени у крчми моле шантавог торбара да им прича како би им време брже прошло и било забавно. „Основна намена народне бајке, у

¹⁰ Душан Иванић, *Српска приповијетка између романтике и реализма* (1865-1875), стр. 333.

¹¹ Драгиша Живковић, *Гогољевско – хајнеовска новелистика у доба Омладине српске*, стр. 26.

¹² То је поред наведеног Живковићевог текста, доста детаљно урађено и у одељку „Приповедач на граници двеју епоха”, Миодрага Поповића у његовој књизи *Романтизам 2*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1985, стр. 339-344.

¹³ Више о томе видети у књизи: Мирјана Брковић: *Фантастика у делу Јована Грчића Миленка*

¹⁴ Јован Грчић Миленко, *Целокупна дела*, стр. 270.

¹⁵ Видо Латковић, *Народна књижевност*, Научна књига, Београд, 1975, стр. 84.

¹⁶ Јован Грчић Миленко, *Целокупна дела*, стр. 280.

¹⁷ Исто, стр. 281.

стадијумима њеног развитка које можемо контролисати, могла би се у крајњој линији свести на настојање да се задовоље потребе слушалаца за естетским доживљајима.”¹⁸

Бајка се за разлику од мита доживљава као нешто измишљено, нестварно. С тога и страх слушалаца може трајати само док се слуша и то је природан страх од друкчијег, натприродног. Међутим, Грчићева приповетка на овом пољу одступа од света бајке и улази у сфере фантастичне приче, јер натприродно овде изазива дубљи страх, ремети устањени поредак ствари. „Бајовност је свет чуда, свет који се везује са стварним светом не нарушавајући у његов унутрашњи склад и не уништавајући његову чврстину; фантастика међутим јесте манифестација скандала, расцепа, необично, чак несносно продирање у тај стварни свет.”¹⁹ Крај приповетке нарочито наглашава ову црту фантастике: „А у тај пар задрмуса и ветар летвице на ходнику, те ми се учини као да ми неко прети из авлије. Онај ђаволски смех и сад ме чисто изненади. Уђем, и забравим одмах врата.”²⁰ Како у овом оквирном делу постоји мешање бајковитог са неким другим видовима измишљеног, нестварног, тако и у торбаревим причама (које су у ствари приче у причи), такође постоје сличне естетске синтезе. Бајковито

се преплиће са елементима предања, мита, симболично-фантастичног. У причама шантавог торбара, Грчић обрађује неколико интернационалних бајковитих мотива као што су: лет са натприродним бићем, велики оброк, описивање чудесне земље. Истина, он то не чини директно се угледајући на бајку, него преузимајући модел већ постојан у Гогољевим приповеткама.²¹ Такође, Грчићев облачар попут јунака бајке доживљава метаморфозу, претварајући се од ружног, неугледног бића у владара, тј. бљештавог краља свог простора. У народним бајкама такав опис бива најчешће веома оскудан.²² За разлику од тога, Грчићев торбар даје детаљан опис облачаревог преображаја, поредећи његов садашњи изглед са оним док је био на земљи: „На глави му круна какве ниједан краљ не понесе. Чисто злато; ал много светлије од нашег. (...) На врх круне од злата змија, па држи у усти муњу, опет од злата, но још светлијег, чисто видиш како сева. Наместо издртог лајбера, у ком

се за вуруном ваљо и теглио, сада се у умато у меку – како да кажем – ћурдију; ал таке земља не види.”²³ И долазак и одлазак облачара, симболично се најављује кукурицањем петла. „Петао који најављује зору у фолклору је директно повезан са нечистим, хтонским силама, али је његова функција и да огласи тренутак престанка њихове власти.”²⁴ Следећи дословно ову фолклорну представу и значење, први пут се торбару кад види петла пре облачара учини да види самог нечастивог, а други пут када петао кукуриче облачар нестаје, а торбар је поново на земљи у својим колима. Време и простор које торбар дочарава у својим сусретима са ђаволом такође одговарају фолклорним представама глувог доба када иначе владају нечастиве силе и простору на којима се оне појављују. У једној причи, торбар је зашао дубоко у гору, где застаје у „кућерини под планином”. Планина се у бајци може посматрати као „гранични простор ка другом свету”.²⁵ Она то у овом детаљу Грчићеве приповетке и јесте, јер торбар у таквом простору среће натприродно биће – облачара. У другој причи торбар среће ђавола у воденици. Овај простор се иначе у фолклорној традицији одређује као ђаволово станиште, а чак се и ђаво сма-

¹⁸ Видо Латковић, *Народна књижевност*, стр. 84.

¹⁹ Роже Кајоа, „Од бајке до science-fiction”, *Књижевна критика*, 1971, бр. 5, стр. 62.

²⁰ Јован Грчић Миленко, *Целокупна дела*, стр. 348.

²¹ О томе детаљније видети у наведеним текстовима Миодрага Поповића и Драгише Живковића.

²² Примера ради, у *Змији младожењи* метаморфоза је осликана само делом једне реченице: „(...)како вече дође, он свуче са себе змијину кошуљицу те изађе момак, лепота на свету.” Сличан пример је и у *Златна јабука и девет пауница*: „У тај час долети девет златних пауница, а девета њему у кревет: како падне на кревет створи се девојка да се није било лепше у свом царству.” Цитати наведени из текста „Којекаква чудеса што не може бити” у књизи *Антологија народних бајки*, приредила и предговор написала Снежана Самарџија, Народна књига, Политика, Београд, 2005, стр. 45. и 73.

²³ Јован Грчић Миленко, *Целокупна дела*, стр. 298.

²⁴ Мирјана Брковић, *Фантастика у делу Јована Грчића Миленка*, стр. 63.

²⁵ Мирјана Детелић, „Поетика фантастичног простора у српској народној бајци”, *Српска фантастика*, уредник Предраг Палавестра, САНУ, Београд, 1989, стр. 164.

тра творцем и господарем воденице.²⁶ Ту Грчићев торбар у шаљивом тону прича као је постао шантав – налетео је на ђавола у воденици, па га је задиркивао, те је морао да бежи и у бегу се саплео и сломио ногу. Грчићев шантави торбар се попут јунака бајке увек на крају враћа на простор са кога је кренуо. „Бајка своју целовитост и заокруженост остварује повратком на почетно место радње.”²⁷ У првој причи, торбар је у колима из којих је и кренуо и срео облачара, у другој причи он бежи на место слеђене обале Дунава одакле је и кренуо ка воденици.

Природа Грчићевих натприродних бића је сложена. Торбар мисли да је у напуштеној кући пред њим сам ђаво, а када му се то биће представља као облачар, уместо да ствар буде јаснија, недоумица о његовој природи се још више појачава: „Какав ђаво! Облачар! Кад је чича-облачар ту, онда нема ђавола; већ ако би узо да је он – ђаво”.²⁸ Постоји мишљење да је облачар који се појављује у првој торбаревој причи најближе биће митском здухачу.²⁹ Слична комплексност постоји и у природи самог Шантавог торбара и два Циганина који улазе у крчму и слушају приче заједно са осталим окупљенима. То су истовремено и

људи и бића за која постоје наговештаји да не припадају овом свету. Шантави торбар је и човек који прича своје дугодовштине са нестварним бићима, али и сам је повремено такво биће које се загонетно смеши и клима главом. Грчић Цигане доводи у везу са нечастивим, што је такође има дубље митско порекло. „Цигани, међутим, и по својим домаћим и по туђим традицијама, доводе порекло од ђавола.”³⁰ Њихов улазак у крчму је пун слутње и тајанствености. Конобарица цепа хаљину о ексер када они улазе и на питање одакле долазе Цигани одговара да их је донео ветар. Касније ће се један од њих двојице – Ливан наругати тој њеној опасности: „Пазар не знаш како је беснела та ваша бирташица, – ту погледа мрко Тинчику; – кад смо улазили. Није нам дала ни рећи откуда долазимо, а камоли што друго, већ се таки продера: „доно их ветар! Јест, ветар!”³¹ Иако Ливан открива да до свадбе младог Бачванина и Сремице неће доћи због баналног људског разлога какав је љубомора сеоских момака спремних да покваре весеље, ипак се сумња у његово натприродно биће касније враћа када изговара неразговетне речи и смеје се поганим смехом. Та Грчићева естетска игра око природе његових јунака и начина на који се они сусрећу са људским бићима много је ближа предању него бајци, јер се у предању као и у овој приповетки човек боји

оностраног бића, док му се у бајци супротставља као себи равном, као што се у предању и натприродно биће среће у оближњем простору (овде у крчми), док су бајци ти простори одвојени.³² Тако се у овој приповетки нављује оно што је очито Грчић замислио да представи у *Сремској ружи*, а то је да ће нечастиве силе донети несрећу младој Ружи и покварити њену удају и срећу. Истовремено, ова јунакиња има и неке сличности са јунакињом из *Змијине кошуљице*. И Ружа је бајалица, а њен дар да лечи људе представљен је у епизоди како уз бајање лечи комшиницу Милку од главобоље. „Изгледа да је Грчић ову бајколику причу написао као скицу за оно што ће се дешавати у *Сремској ружи*.”³³

Јован Грчић Миленко, писац несумњиво великог дара, несхватан у свом времену, али и деценијама после тога, данас бива подједнако занимљив како за читање, тако и за тумачење онога што је оставио као довршено или недовршено књижевно остварење. На пољу довођења његовог дела са светом бајке, могу се повлачити многе црте почев од стилских, преко тематских, све до идејних планова. Његовим текстовима се отвара занимљиво трагање за начинима адаптација остварења народне књижевности, али и за ширим концептом фантастичног које у свим раздобљима има своје поборнике.

²⁶ Опширније о овоме видети у: Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, СКЗ, Београд, 1973, стр. 404.

²⁷ Снежана Самарџија, „Време и простор у српскохрватским народним бајкама”, *Савременик*, 1986, бр. 7–8, стр. 91.

²⁸ Јован Грчић Миленко, *Целокупна дела*, стр. 292.

²⁹ Мирјана Брковић, *Фантастика у делу Јована Грчића Миленка*, стр. 64–67.

³⁰ Веселин Чајкановић, *Мит и религија у Срба*, СКЗ, Београд, 1973, стр. 407.

³¹ Јован Грчић Миленко, *Целокупна дела*, стр. 319.

³² О наведеним разликама између бајке и предања видети у: Макс Лити, *Европска народна бајка*, стр. 25–26.

³³ Мирјана Брковић, *Фантастика у делу Јована Грчића Миленка*, стр. 74

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ИСТИНЕ И ЛАЖИ У АСОЦИЈАЦИЈАМА НАШИХ УЧЕНИКА

Валентина Илић

У поглављима граматика и уџбеника у којима се презентује градиво из лексикологије, као и у научним монографијама посвећеним овој области, можемо видети да се у одељку о антонимији, поред примера попут *добро – зло, живот – смрт, радост – жалост* и сл., неретко наводе и именице *истина* и *лаж*, којима се илуструје наведени парадигматски однос. С обзиром на чињеницу да су посредни именице са апстрактним значењем, које постоје само на нивоу мисаоног представљања, њихова значења не можемо испитивати на исти начин као што то без тешкоћа чинимо када су у питању именице с конкретнопредметним значењем, издвајајући сваку од значењских компонената понаособ. Један од погодних приступа семантичкој анализи апстрактних именица јесте метод концептуалне анализе, поницао на основама когнитивне лингвистике, на основу којег долазимо до појмовних метафора, које изражавају наш начин поимања непредметних појава. Наиме, у човековој природи је да читав апстрактни, далеки, духовни свет у мислима саобрази појавама које га окружују и тако им да конкретни, предметни лик. Појмовне метафоре заузимају одговарајуће место на скали *апстрактно – конкретно*,

идући од оних општијих, па све до најконкретнијих. Уз то, оне се често групишу, творећи тако сценарије разумевања чулно недоступног појма.

Како се језик може сматрати огледалом људских мисли, примери употребе именица, одн. израза који означавају апстрактне појмове указују нам на начине њиховог разумевања. Наиме, контекст представља одраз концепата чулно недоступних појмова, о чему се у домаћој и страниј когнитивнолингвистичкој литератури доста писало.¹ Поред тога, такође је занимљиво испитати поимање разних неопредмеђених појава на основу асоцијација говорника српског језика (као матерњег). Пишући о концептима *истине* и *лажи*, желели смо утврдити како наши гимназијалци разумеју

¹ О томе смо опширније писали у Илић 2015. Исп. тамо наведену литературу. О когнитивнолингвистичким темама писано је и у претходним бројевима *Света речи*: Д. Кликовац, „Метафоре наше насупрне“, бр. 6/7/8, стр. 35–37; К. Расулић, „О високим чиновима и ниским оценама: оријентационе метафоре“, бр. 17/18, стр. 16–18; Р. Драгићевић, „И аутомобили су људи (О једној метафори)“, бр. 17/18, стр. 48–49; Д. Продановић Станкић, „Појмовна метафора у пословицама или зашто су људи животиње“, бр. 25/26, стр. 16–18; Т. Веселић Павловић, „Куда то иду наше мисли? Метафоре у области когниције засноване на кретању“, бр. 43/44, стр. 51–54. Прва три наведена рада прештампана су у претходном броју *Света речи* (43/44).

ове појмове, а такође и кога сматрају типичним истинолупцем (казивачем истине), а кога лажљивцем (казивачем лажи).

Септембра 2015. године тестирали смо 110 ученика трећег и четвртог разреда Четрнаесте београдске гимназије дајући им два задатка асоцијативног типа. Половина ученика решавала је задатке у вези са *истином*, док је друга половина имала да одговори на задатке који су се односили на *лаж*. Иако је број испитаника невелик, ипак се на основу њихових одговора могу извући неки закључци, које би свакако било умесно проверити на већем узорку.

Истина. Први задатак односио се на исписивање асоцијација на задати стимулус. Након што смо на табли написали реч *истина*, ученици су имали петнаест секунди да на добијеним цедуљицама напишу што више речи-реакција. За то време већина испитаника записала је четири или пет речи. Пошто њихове одговоре нисмо усмеравали ни на који начин, овакав тест називамо тестом *континуираних* и *слободних асоцијација*. Анализу одговора спровели смо тако што смо посматрали које су се реакције јављале на првом месту у исписаном низу (и са којом фреквенцијом), потом

на другом, те на трећем месту. Прве три речи-реакције сматрамо најрелевантнијим

за анализу концепта. Резултати анализе представљени су у Табели 1.

Стимулус: истина	1. место у низу	2. место у низу	3. место у низу
Највиша фреквенција	лаж (23)	лаж (10)	лаж, поверење (6)
Средња фреквенција	пријатељство, (пријатељ) (4)	пријатељ, (пријатељство) (6)	тачно (3)
Ниска фреквенција	реч (3); искреност, горко, поверење (2)	искреност (4); правда, прича (3)	човек, другарство, сурова (2)
Најнижа фреквенција	правда, тајна, реткост, језик, ваљаност, тачно, вино, психолог, вредност, исправно, друг, опаска, човек, људи, мудрост, чиста, очи, живот, трач (1)	бол, поверење, искрен (2); суд, дете, праведност, огледало, однос, човек, људи, супротно од лажи, верност, филозофија, доброта, сурово, важно, сунце, љубав, сан, дволичност, награда, вино, говор, сат, тута (1)	слобода, вера, прича, пријатељство, филм, тешкоћа, небо, време, жута штампа, олакшање, исповест, реткост, љубав, мисао, издаја, чисто, однос, лојалност, филозофија, вино, искрен, сакривено, адвокат, релативно, испит, велика (1)

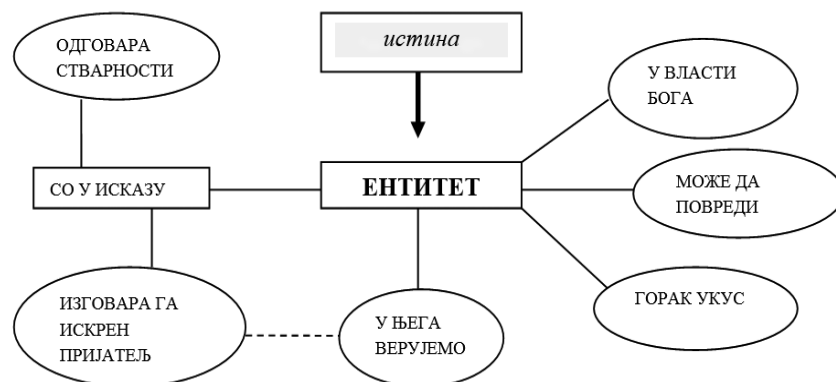
Табела 1: Асоцијације гимназијалаца на стимулус истина

На основу добијених асоцијација могли смо закључити да су десет најчешћих реакција испитаника на стимулус истина, узимајући у обзир сва три места у низу, следеће: *лаж, пријатељ/пријатељство, поверење, искреност, тачно, реч, правда, прича, горко, бол*. Као што смо очекивали, прва и најдоминатнија реакција била је реч *лаж*. Она потврђује чврсту, вероватно најчвршћу везу антонима у менталном лексикону: на реч-стимулус прва реакција ће по правилу бити њен прави антоним, уколико га она има. Остале реакције доносе неке од карактеристичних појмовних метафора којима се истина концептуализује. Тако *пријатељ/пријатељство* упућује на појмовну метафору ИСТИНУ ИЗГОВАРА ПРИЈАТЕЉ, тачније: ИСТИНА ЈЕ САДРЖАНИ ОБЈЕ-

КАТ (СО) У ИСКАЗУ КОЈИ ИЗГОВАРА ПРИЈАТЕЉ. Видимо да млади људи истину доживљавају пре свега као искреност у пријатељству. Тачније, прототипична ситуација у којој се испољава искреност јесте дружење. Да је ИСТИНА САДРЖАНИ ОБЈЕКАТ У САДРЖАТЕЉУ потврђују реакције *реч* и *при-*

ча, које су управо њени садржатељи, док реакција *тачно* говори да тај ИСКАЗ (иначе САДРЖАТЕЉ) ОДГОВАРА СТВАРНОСТИ. Онај КО ИЗГОВАРА ТАКАВ ИСКАЗ, ИСКРЕН ЈЕ – *искреност*. *Поверење*, као једна од учесталих реакција, упућује на метафору да је ИСТИНА ЕНТИТЕТ У КОЈИ ВЕРУЈЕМО. Отуда директно следи да поверење имамо у онога ко говори истину. У анализи концепата истине и лажи, којим смо се детаљно бавили, на основу богатог корпуса дошли смо до појмовне метафоре да је ИСТИНА У ВЛАСТИ БОГА И ДА СЕ ЊЕГОВО ДЕЛОВАЊЕ РЕАЛИЗУЈЕ КАО ПРАВДА НА ЗЕМЉИ. Ту појмовну метафору потврдила је реакција *правда*, која се такође могла наћи међу одговорима испитаника. *Истина* се схвата и као ХРАНЉИВА МАТЕРИЈА ГОРКОГ УКУСА, коју нисмо ради да окусимо (*горко*). Најзад, ИСТИНА ЈЕ ЕНТИТЕТ КОЈИ МОЖЕ ДА ПОВРЕДИ, на шта упућује реакција *бол*.

Наведене појмовне метафоре илуструје упрошћени графички приказ – Графикон 1.

Графикон 1: Истина у асоцијацијама гимназијалаца

На основу посматрања Графиконом 1 приказаних саодноса, закључујемо да је основни вид разумевања истине као ЕНТИТЕТА, који осим што има наведене карактеристике, може бити концептуализован и као САДРЖАНИ ОБЈЕКАТ У САДРЖАТЕЉУ. Примећујемо да између та два типа ЕНТИТЕТА – слободног и садржаног – постоје везе у смислу да у истину-као-слободан-ентитет верујемо, а верујемо и особи која истину-садржану-у-исказу изговара. Та особа је најчешће наш пријатељ.

У другом задатку ученицима смо на табли дали следећу недовршену реченицу:

_____ говори истину.

Њој је требало додати субјекат који први пада на памет. Најчешћи одговор указаће нам на прототипичног говорника истине, док ће остали субјекти, у зависности од фреквенције, бити распоређени ближе или даље од центра, у коме је прототипични члан. Одговори испитаника открили су следеће: прототипични говорник истине је *пријатељ* (10); нешто мање типични су *мајка* (7) и *родитељи* (6)²; потом *породица* (3); *брат, сестра, очи, оптужени* (2); те *свештеници, људи/човек, мало дете, баба, храбар, искрен, поштен, ретко ко, суд, сведок, уметник, професор, психолог, Аристотел* (1).

² Са истом фреквенцијом јавио се и одговор: *нико (не говори истину)*.

Графикон 2: Прототипични говорник истине

Видимо да се истина најчешће везује за пријатеља, који се у Речнику српско-хрватскога књижевног језика Матице српске (РМС) дефинише као „близак познаник с којим се одржавају везе узајамне љубави, поштовања и поверења“. Чини се да је

говорење истине *conditio sine qua non* таквог односа.

Лаж. Задаци који су се односили на лаж аналогни су наведеним задацима које је прва половина испитаника радила у вези са *истином*. Отуда ћемо одмах прећи на реакције испитаника на стимулус *лаж*.

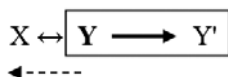
Стимулус: лаж	1. место у низу	2. место у низу	3. место у низу
Највиша фреквенција	превара (13)	превара (7)	превара (4)
Средња фреквенција	истина (11)	издаја (6)	истина (3)
Нижа фреквенција	издаја, неистина (4)	лоше (3)	издаја, обмана, суд, зао, неискреност (2)
Најнижа фреквенција	пријатељ (2); често, искреност, велика, издајник, поверење, дволичност, неопростива, последице, човек, лоше, политика, папа, оправдање, неозбиљност, живо, црно, обмана (1)	истина, неистина, обмана, зло, грешка, неискреност (2); свађа, страх, лажов, човек, држава, оданост, окрутност, породица, изненађење, мала, бројно, љубавник, пријатељство, неисправно, школа, неправда, варање, новине, неизговорена (1)	добра, човек, медији, власт, лагање, изневереност, установа, наука, тајна, бол, зло, породица, поверење, љутња, злочин, разочарање, бела лаж, људи, дечија, лажов, премазаност, дволичност, пријатељство (1)

Табела 2: Асоцијације гимназијалаца на стимулус *лаж*

Интересантно да је на стимулус *лаж* најчешћа реакција била *превара*, што је на први поглед било необично, будући да смо очекивали да се на овом месту појави истина,

како је, уосталом, и у Асоцијативном речнику српскога језика. У овом речнику реакција превара налази се тек на трећем месту, иза *истине* и *неистине*. Могућа објашњења резултата

нашег асоцијативног теста можда бисмо могли потражити у следећим чињеницама: *лаж* и *превара* су синонимима који садрже интенционалну сему (*свесно учињене*), која је вероватно врло значајна сема која их држи чврсто повезане у менталном лексикону. Томе у прилог иде и чињеница да се као прва реакција није појавио синоним *неистина* – он не садржи поменуто, интенционалну сему. Још један могући разлог јесте устаљени распоред антонима: *истина* – *лаж* (не: *лаж* – *истина*) приликом њиховог навођења, што отвара врата испољавању чврсте везе између синонима у менталном лексикону. Дакле, пошто *лаж* заузима друго место у антонимском пару, наше асоцијативно мишљење ће на овај стимулус пре посегнути за синонимом (који мора бити такође у чврстој вези са речи-дражи) него што ће бити реверзибилно:

Прави антоним (*истина*) је у овом случају друга реакција по фреквенцији, а за њим следи синоним (*неистина*), тј. појам који стоји у каквој узрочно-последичној вези (*превара*). Дакле, чврстина веза у менталном лексикону између правих антонима и синонима које повезује релевантна, кључна сема готово да је равноправна. Устаљени редослед јављања антонима приликом њиховог навођења само отвара могућност да се пре испољи синонимска веза, што је може на први поглед учинити јачом. Ипак, релевантна

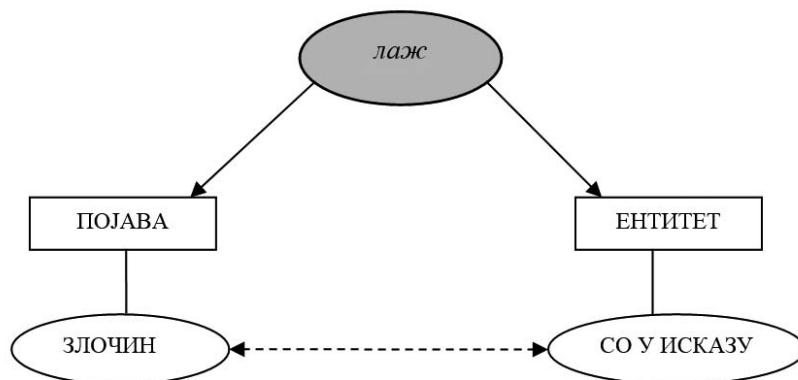
истраживања показују да је најснажнија семантичка парадигматска веза вероватно она међу правим антонимима (исп. Драгићевић 22010: 290).

На основу Табеле 2 можемо видети да су десет најфреквентнијих асоцијација на стимулус *лаж* следеће: *превара*, *истина*, *неистина*, *издаја*, *лоше*, *обмана*, *зло*, *грешка*, *неискреност*, *суд*.

Реакције *превара*, *издаја*, *обмана* представљају синониме *лажи* и оне подразумевају неки лош **поступак којим**

се **другоме свесно наноси штета**, па отуда **ЛАЖ ЈЕ ЗЛОЧИН ПОЧИЊЕН ПРЕВАРОМ**, што потврђују и реакције *зло*, *лоше* и *грешка*. У типичном случају „злочинимо“ уз изговарање *лажи*, која је **СО (САДРЖАНИ ОБЈЕКАТ) У ИСКАЗУ КОЈИ НЕ ОДГОВАРА СТВАРНОСТИ** (а на личје стварности је *неистина*). Ову метафору подржавају и реакције *суд* и *неискреност*.

Наведене метафоре графички представљамо Графиконом 3.

Графикон 3: Лаж у асоцијацијама гимназијалаца

На основу Графикона 3 закључујемо да се *лаж* међу нашим испитаницима схвата двојачко: као **ПОЈАВА** и као **ЕНТИТЕТ**. Као **ПОЈАВА**, *лаж* је **ЗЛОЧИН**, који је најчешће и **САДРЖАНИ ОБЈЕКАТ У ИСКАЗУ**, те између наведене две концептуализације постоји веза која их чини неодојивима.

Преостаје нам да погледамо резултате другог задатка који је имала друга група испитаника. На табли смо им написали следећу реченицу:

_____ говори лажи.

И у овом случају требало је реченицу допунити типичним

субјектом, а онај који се буде јавио у највећем броју случајева представљаће прототипичног говорника *лажи*, док ће субјекти са мањом фреквенцијом јављања бити распоређени ближе или даље од центра, у коме се налази прототипични члан. Анализа одговора показује да је централни члан категорије говорника *лажи* *политичар* (12). Потом следе одговори *човек* (6); *свако* (5); *новине* (4); *држава*, *непријатељ* (4); *пријатељ* (3); *историја*, *власт* (2); *систем*, *школа*, *лажов*, *свет*, *незадовољан*, *преварант*, *неискрен*, *слаб*, *губитник*, *егоиста*, *лопов* (1).

Графикон 4: Прототипични говорник лажи

Ако пажљивије погледамо Графикон 4, учићемо да се иза одговора *непријатељ* нашао одговор *пријатељ*. Можда се можемо запитати откуда се ови антоними могу наћи један за другим, са сличним бројем јављања. Одговор лежи у постојању тзв. *белих лажи*, тј. оних које су безазлене, некада пожељне или пак изговорене у шали, које изговара наш пријатељ са намером да нас поштеди лоших, непожељних емоција или да нас забави. Недвосмислено и веома интересно, а донекле и очекивано, за наше гимназијалце прототипични говорник лажи је *политичар*. Овај одговор изражава искуствено и стереотипима учвршћено неповерење према представницима власти, а његова доминација на тесту указује на снагу уврежених ставова.

Уколико бисмо упоредили овај прототипични одговор са прототипичним говорником истине, можемо закључити да су *пријатељ* и *политичар* нека врста културолошких (прагматичких) антонима, који се супротстављају својом (не)искреношћу. Први је оличење истине, сигурности и по-

верења, а други – лажи, несигурности и неверице.

Видели смо како асоцијације одсликавају концептуализацију апстрактних појмова као што су *истина* и *лаж*. Типична ситуација у којој се **ИСТИНА** појављује као **ЕНТИТЕТ У КОЈИ ВЕРУЈЕМО** јесте ситуација дружења, а прототипични говорник истине је наш пријатељ. Са друге стране, **ЛАЖ** ЈЕ СВЕСНО УЧИЊЕН ЗЛОЧИН, а прототипични говорник лажи је политичар. Овим асоцијативним тестом не само да смо могли потврдити неке појмовне метафоре на којима су концепти *истине* и *лажи* засновани (а до којих смо дошли у свом опсежнијем истраживању) него на основу њих можемо пратити однос између правих антонима и њихове узајамне асоцијативне споне.

Цитирана литература и извори:

- Драгићевић 2010:** Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Илић 2015:** Валентина Илић, *Концептуализација апстрактних појмова истина и лаж у српском језику*, необјављени мастер рад одбрањен 2015. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Ментор проф. др Рајна Драгићевић.
- Пипер и др. 2005:** Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић, *Асоцијативни речник српског језика. Део 1, Од стимулуса ка реакцији*, Београд: Београдска књига.

РМС I–VI: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.

Резултати асоцијативног теста, Четрнаеста београдска гимназија, септембар 2015.

Препоручена литература:

- Драгићевић 2010:** Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Еванс – Грин 2006:** Vyvyan Evans, Melanie Green, *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Еванс 2007:** Vyvyan Evans, *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Кевечеш 2010:** Zoltán Kövecses, *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Кликовац 2004:** Duška Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Кликовац 2008:** Душка Кликовац, „Шта је то метафора?“, *Књижевност и језик*, LV: 1–2, стр. 57–76.
- Лејкоф 1987:** George Lakoff, *Women, fire, and dangerous things*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Лејкоф – Џонсон 1980:** George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Мршевић Радовић 2008:** Драгана Мршевић Радовић, „О антропоцентризму у српској фразеологији („лажљив“, „лагати“) у синхронизи и дијахронизи“, *Књижевност и језик*, LV: 1–2, стр. 47–56.
- Унгерер – Шмид 1996:** Friedrich Ungerer, Hans-Jörg Schmid, *An Introduction To Cognitive Linguistics*. Edinburgh Gate, Harlow: Longman.

БОСАНЧИЦА ОД СРПСКЕ ДИПЛОМАТСКЕ МИНУСКУЛЕ ДО БОСАНСКИХ ФРАЊЕВАЦА¹

Слободанка Каламанда

Писменост на подручју Босне имала је специфичан развој на који су, од најранијих времена до данас, утицали разни политички, економски и културни фактори. На територији Босне, Захумља и Травуније укрштао се Исток са Западом, што је оставило трага у народној писмености на овим подручјима.

Од самих почетака писмености, ћирилица је, поред глаголице, ухватила дубоке коријене на босанском подручју, о чему свједоче и први писани споменици. Након пада Босне под Турску власт и даље се користио нешто измијењени тип ћирилице. Овај тип писма, који је по употреби и морфологији одређених слова незнатно одступао од класичне ћирилице, доживио је свој процват управо на овом подручју, мада се употребљавао и у другим српским крајевима.

О статусу босанчице

О босанчици су изречена најразличитија мишљења која се крећу од покушаја њеног издвајања из српске ћириличке баштине до одрицања било какве посебности у односу на развојне токове српске ћирилице. Прве напомене о посебним обиљежјима у развоју ћирилице на њеном западном подручју налазе се у *Примјерима српско-словенског језика* Вука Караџића из 1858. године, као и у *Буквару старославенског језика* Ивана Берчића 1860. године, у којем је аутор истакао да се „босанска азбука“ разликује од ћирилице „у неких писмених и то б, в, д и ц“.

Аутор назива босанчица, Ћиро Трухелка, био је родоначелник спорне идеолошке тезе да је босанчица аутохтоно босанско писмо. Ово је

темељио на међусобним разликама између ћирилице и босанчице које су, по њему, имале само заједничко грчко поријекло. Трухелка је под босанчицом подразумевао читав ћирилички канцеларијски брзопис, не улазећи у палеографијску анализу појединих етапа у његовом развоју, као и ћирилско писмо на стећцима. Његов став о босанчици као писму сасвим различитом од ћирилице дијелио је само хрватски историчар Мате Тентор, који је под босанчицом подразумевао цјелокупну ћирилску писменост средњовјековне Босне.

Оваквом ставу први се супроставио Милан Решетар пишући о ћирилском зборнику из Дубровника *Лиbro од мнозијех разлога* из 1520. године. Решетар каже да је зборник „писан такозваном босанском ћирилицом, која управ није никакво специјално босанско писмо него је старија ћирилска минускула која је у старије вријеме била у обичају у свим нашим крајевима у којима се уопће писало ћирилицом, и код православних и код католика и код муслимана“. Решетар је аргументовано побио Трухелкину концепцију, те се након његових разматрања

Називи

Овом писму давани су различити називи: 1) историјско-територијални: босаница (Стјепан Златовић), босанска азбука (Иван Берчић), босанска ћирилица (Фрањо Рачки), босанска буквица (Вук Караџић), босанско-далматинска ћирилица (Ватрослав Јагић), босанска брзописна графика (Е. Ф. Карскиј), босанчица (Ћиро Трухелка); 2) државно-етнички: српско писмо (босански фрањевци), српска слова (Матија Дивковић); 3) географски: западна ћирилица (Милан Решетар), западна варијанта ћирилског брзописа (Петар Ђорђић), западна (босанска) ћирилица (Стјепан Ившић); 4) локално-етнички: хрватско-босанска ћирилица (Иван Кукуљевић Сакцински), (х)арвацко писмо, арватица, (д)мине Папалић, пољичица, пољичка азбука (Фране Иванишевић).

¹ Рад представља прерађену и допуњену верзију семинарског рада из предмета *Упоредна граматика индоевропских језика* под менторством проф. др Вање Станишића рађеног у току постдипломског студија на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци.

на њој нису могла темељити мишљења о било каквој посебности босанчице у односу на ћирилицу.

Многи су сматрали да ни сам термин није најпогоднији. Грегор Чremoшник, који је палеографски обрадио велики број босанских и хумских повеља средњег вијека, одлучно је иступио против оваквог стајалишта: „Није без неке извјесне ироније чињеница што Трухелка Ћ., иначе тако заслужни директор Зем. Музеја у Сарајеву, даје године 1914. лијевати посебна ћирилска слова да би босанске хисторијске изворе штампао у босанском писму, у „босанчици“, јер је сматрао да се ради о једном типично босанском писму, а сваки познавалац развоја ћирилице на први поглед може видјети да лијевана слова представљају српску дипломатску минускулу, каква је, само мало модифицирана, живјела даље у Босни“ (Чremoшник 1963: 132).

Имајући у виду љепоту и правилност ћирилског писма којим су писане разне врсте докумената у босанској државној канцеларији, Чremoшник је тврдио да су „без сумње при канцеларијама у Босни и Хуму морале постојати неке врсте „школе“, само је карактер тих школа остао непознат“².

Упркос свему томе, културне и политичке прилике у Југославији поговарале су непрестаном обнављању

Трухелкине тезе о аутохтоном босанском писму, што је довело и до обнове спора око босанчице. Својеврсну расправу с Трухелком и његовим сљедбеницима и супростављање било каквој тези о посебностима овог писма, представља рад *О босанчици* Б. М. Недељковића. Он је поставио сасвим супротну тезу „да ничега нема што би писма из Босне издвајало од осталих ћирилских писама“ (Недељковић 1955: 278).

Ову Недељковићеву тезу подржао је и Александар Младеновић у расправи под називом *Прилог проучавању развика наше ћирилице*. Бавећи се палеографским проучавањем споменика са истока и југа наше језичке територије, он је закључио да се готово сва слова која се сматрају за специфични инвентар босанчице јављају „на цјелокупном подручју употребе ћирилице код нас“.

Петар Ћорђић је, међутим, у својој *Историји српске ћирилице*, подсетио да је на дјелимично друкчији развика овог писма први указао Вук Караџић, који га је звао „рукопис босанске буквице“. На почетку његових *Примјера српско-словенског језика* налазе се факсимили двају писама: писмо чувенога Али-паше Ризванбеговића Сточевића, које је он својом руком писао црногорском владици Петру II, а друго је писао „Турчин Турчину“. Вук је напоменуо да овим писмом пишу и Срби источнога закона. Дјелимична одступања налазе се у Али-пашином писму, а односе се на морфолошко разликовање слова Ћ и Ћ, који су

били изузетно ријетки прије Вукове реформе. Словом Ћ је означен глас Ћ, односно Ч (јер их аутор писма није разликовао), док је за глас Ћ односно Ц употребљен нарочити облик. Као веома занимљиву, Ћорђић истиче чињеницу да се у Вуковој транскрипцији писма налази само Ћ али не и Ћ.

Према мишљењу Вука Караџића, као специфична особина „беговскога“ рукописа може се узети склоност ка издуженим и искошеним потезима. Таква су слова В, И, К, П, Р, Т, Ш. Ћорђић такође истиче да западни брзопис никада није био морфолошки уједначен на читавом простору на коме се употребљавао, а као најкарактеристичнији примјер наводи слово Ж, које је писано на три начина. Данас важећу територијалну подјелу развоја овог писма дао је Владимир Мошин, који разликује три центра у развоју босанчице: хумско-дукљански простор, подручје Дубровника и подручје средње Далмације.

Од ова три, детаљније је проучено подручје средње Далмације у раду Бенедикте Зелић-Бућан (1961) *Босанчица у средњој Далмацији*, гдје је ауторка описала територијалну проширеност босанчице у Далмацији, као и њена морфолошка и правописна обиљежја. У својим закључцима углавном се ослањала на Владимира Мошина, подржавши тврдњу да основу азбуке босанчице чине курзивни облици ћирилске азбуке, широко присутни у јужнословенским ћирилским рукописима (Зелић-Бућан 1961: 7).

² Чremoшников одговор на питање Војислава Богићевића како објашњава љепоту и правилност ћирилског писма у документима босанске државне канцеларије.

При томе, непобитна је чињеница да се овим писмом служило и православно, и муслиманско и католичко становништво на подручју Босне.

Босански фрањевци су ово писмо користили све до половине деветнаестог вијека. У периоду од шеснаестог до осамнаестог вијека босански фрањевци су босанчицом штампали око 40 књига. Појавом фрањевачке књижевности у седамнаестом вијеку продужава се употреба ћирилице као босанског народног писма. Готово сви фрањевачки писци овог периода своја дјела су писали босанчицом (Чигоја 2001: 30).

Изучавања фрањевачке литературе у Босни, чији је родоначелник фрањевачки писац Матија Дивковић, показала су да се у културној прошлости босанских и далматинских католика, поред глагољице и латинице употребљавала и ћирилица, која се у палеографском и ортографском смислу ослања на писану традицију ранијег ћириличног тзв. зетско-хумског правописа (Чигоја 2009: 4).

Босански фрањевци, штампајући или преписујући рукописе и књиге намијењене вјерницима католичке вјере, употребљавају за назив ћирилице којом су писали разне називе, а најчешће „српско писмо“ (сармско, срмско и сл.) (Богићевић 1975:201).

Муслимани у Босни брзописним типом ћирилице служили су се и за вријеме аустроугарске управе. У том периоду оно је служило у криптографске сврхе, јер је Земаљска влада задржавала писма која су писана ћирилицом, а која су имала политички карактер.

У књизи *Писменост на подручју Босне и Херцеговине* Војислав Богићевић доноси текстове неколико писама из средине XX вијека писаних овим типом ћирилице. Ево текста писма Мухамеда Ченгића из Фоче од 3. априла 1953. године:

„Драги Хуснија! Како сте, шта радите, ми смо добро и здраво, како је мати и остали укућани. Ово ти пишем писмо старо-српски да не би заборавио читати, па ако будеш заборавио, ево ти превод на латиницу. Примите много поздрава, ваш Ченгић Мухарем, службеник у Среском предузећу у Фочи, 5. IV 1953. године.“

На другој страни писма стоји: „Ово писмо сам научио од свога оца Дервишбега Ченгића из села Оцака, срез Фоча. Ми смо ту азбуку звали стара-србија“ (Богићевић 1975: 260).

Осим у Босни, овим писмом писало се и у Дубровнику, Македонији, Крајини, на острвима и у појединим сјеверним крајевима Хрватске.

Специјална граfiјска решења

Основна разлика између босанчице и осталих јужнословенских ћирилских писама састоји се више у граfiји, а донекле и у структури писма. Најкарактеристичнији је посебан знак за **ђ** и **ћ**, који је потиче од глагољског ђерва. У горепоменутих писмима (Али шашином писму владици Његошу и писму Турчина Турчину) **ћ** је обиљежено ђервом, а **ђ** нарочитим знаком (Ђорђић 1990: 169). Графичко рјешење ђерва подудара се с данашњим, Вуковим. По ријечима В. Станишића: „управо у Босни ђерв је добио значење (**ћ**), у којем га је открио Павле Соларић 1810. године и заложиио се за овакву његову употребу“ (Станишић 1987: 41).

Иако сви палеографи нису издвајали иста слова као специфичан инвентар босанчице, свима је заједничко скретање пажње на обликовање следећих граfiја: **Б**, **В**, **К**, **Т** (**Ч**, **З**, **Ж**, **Г**, **Д**, **Е**). Ове се граfiје пишу на следећи начин: **Б** као тзв. положено **Б** (**Б**); **В** као тзв. квадратно **В** (**В**); **К** напушта усјек на десној половини тако да су оба потеза вертикална и паралелна (**И**), **Т** пише се као тзв. треного **Т** (**т**); **Ч** без постоља (**У**), **З** једнопотезно попут броја 7 (**7**), **Г** издуженог постоља

(Ј), Ж и Д такође положени (Ѣ), (Ѧ) и сл. Сви ови облици присутни су у познатој *Врхлабској повељи* (1302), насталој у канцеларији краља Милутина, која се узима као примјер дефинитивног развоја српске дипломатске минускуле (Г. Чremoшник) (Ћирковић и Михаљчић 1999: 57).

Босанчица је задржала и нека ортографска рјешења која одликују најстарију фазу развоја српског ћириличног правописа, познатог у науци као зетско-хумски правопис (А. Белић), односно босанско-хумски (П. Ивић).

Оно што повезује најстарије споменике српске ћириличке писмености као што су *Повеља Кулина бана* (1189), потписи кнеза Мирослава и великог жупана Стефана Немање на латински писаном уговору (1186), потпис кнеза Мирослава (1190), као и Мирославово јеванђеље, јесте архаична глагољска ортографија, која је остала трајна одлика босанчице. Овај правопис је, према узору на глагољицу, развио сљедећу употребу графема: словом «јат» (Ѧ) означавала се фонема јат /ѣ/ и гласовна секвенца /ја/, словом «е» означавала се фонема /е/ и гласовна секвенца /је/; постојала је посебна графема «ђерв» (Ѧ) за означавање фонема /ђ/ и /ђ/ (рашки правопис је, слиједећи старословенску ћириличку традицију, напустио ђерв

и увео к за ђ и г за ђ). Исту употребу графема «јат» и «е» налазимо и у Рашкој у XII вијеку, напореда с новим правописним рјешењима, гдје се за е у функцији гласовне секвенце /је/ употребљава прејотовано е (Ѣ), а за означавање гласовне секвенце /ја/ прејотовано а (Ѧ), а за /ју/ на оба подручја подједнако прејотовани вокал (ју) (Ћирковић и Михаљчић 1999: 58).

Старословенска ћирилица није имала посебних слова за обиљежавање сугласника љ и њ па је тај проблем ријешен тек појавом поменутих прејотованих вокала. Међутим, у систему графема најстарије ћирилице, па тако и босанчице, није било прејотованих вокала. Управо из тог разлога на овом подручју постало је актуелно питање како да се обиљеже фонеме љ и њ.

Подутицајем латиничне ортографије, од XV вијека, ови су се гласови у Босни почели обиљежавати тако што се испред л и н додавао ђерв (Ѧ=Ѧ, Ѧ=Ѧ), или, по угледу на италијанску латиницу, комбинацијом три слова: ѦѦ=Ѧ, ѦѦѦ=Ѧ. То је једна од најважнијих ортографских особина по којима се ћирилица у Босни и Далмацији разликује од оне у осталим крајевима (Ћирковић и Михаљчић 1999: 58). Отприлике у исто вријеме у босанчици до-

лази и до графичке еманципације сугласника ј. За његову је ознаку послужило слово јат (Ѧ), што може имати подлогу у распрострањеном икавском рефлексу тога гласа у Босни, а поред њега и словом и³.

На основу свега реченог, могли бисмо закључити да босанске и хумске средњевјековне повеље, натписи на стећцима, фрањевачка књижевност, преписка на дворовима као и приватна писма с ових простора, свједоче о дијелу наше богате културне баштине писане босанчицом, писмом које у својој форми и структури обједињује различите фазе у историји српске писмености (српска дипломатска минускула и зетско-хумски правопис). Због својих особених црта које је добило на овим подручјима за вријеме турске владавине, ово писмо има и посебно име.

Као што смо на почетку рада истакли, писменост на територији Босне, Захумља и Травуније имала је особен развој у односу на сусједна подручја. Писани споменици који свједоче о тим специфичностима, како по својој графици, тако и по ортографији представљају изданак српске средњовјековне ћирилице.

³ Изучавајући језик Павла Папића, босанског фрањевца из друге половине вијека, Бранкица Чигоја наводи да се у његовом преводу Салутијевог дјела *Седам Труба за пробудити грешника на покору сугласник ј* обиљежава и фонемом х.

A472: X8L H: 39
 X7XOL M74 M74 A: M74 M74 M74
 A0240: 3A4 H0X(7)X034 M74 M74
 : 0L M74 A: 8X8 39 H:
 0 H0 M74: M74 M74 M74 L H0 L M74 M74
 X: A4 H02: 39 2047 H: 30 4: M74 M74
 M74 M74 08X A4 M74 39 2047 H: 30 H0 M74
 : M74 H0A H4 A4 M74 H: 18 M74 H:
 M74 M H0 20 M0 3A47 H4: H4 M74

 44 H2: 2 M8 X4 A4 A
 L 18 H34 H: 26 8 L44X704 M74 A8
 34 28 8 00 4:
 Preda 5/IV 43 8
 Drage Ghergje!
 Kako ste isto isto roditelji i zena i
 kidaa kako je moli i vobli uhrisani
 Orosi pisani pisana storo ipeki sta
 nebi zaboravio isto to pa vika budles
 zaboravio je isto prevozi molatimicu
 pini te mnogo parolova vas
 Bengi Muhammed
 Shribenik u sreskani predurazeci
 5/IV 43 8

Писмо Мухамеда Ченгића из Фоче од 5. 4. 1953.

ЛИТЕРАТУРА:

- ЛИТЕРАТУРА:**
1. Богићевић 1975: Војислав Богићевић, *Писменост у Босни и Херцеговини од појаве словенске писмености у IX в. до краја аустроугарске владавине у Босни и Херцеговини 1918. године*, Сарајево, Веселин Маслеша
 2. Ђорђевић 1990: Петар Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства
 3. Зелић-Бућан 1961: Бенедикта Зелић-Бућан, *Босанчица у средњој Далмацији*, Хисторијски архив, Сплит
 4. Ивић 1976: Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд, Српска књижевна задруга
 5. Кулунџић 1951: Звонимир Кулунџић, *Књига о књизи*, Загреб, Школска књига
 6. Куна 1982: Херта Куна и група аутора, *Писана ријеч у Босни и Херцеговини од најстаријих вре-*
 - мописа до данас*, Београд, Српска књижевна задруга
 7. Милошевић 1999: Милошевић, *рукописној ћирилици (прилог палеографији)*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног од 15. до 17. октобра 2007. године, стр. 209-216, Београд, Српска академија наука и уметности
 16. Чremoшник 1963: Грегoр Чremoшник, *Српска дипломатска минускула*, Загреб, Слово 13
 17. *Босанчица*, интернет, доступно на: bs.wikipedia.org (приступљено 10.10.2010. год. у 20:30)

мена до 1918.године , Сарајево,
ИРО "Веселин Маслеша"

7. Новаков 2009: Драгана Новаков, *Беговско или старосрпско писмо*, Зборник радова са I научног скупа младих филолога Србије одржаног 14. фебруара 2009. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, стр. 334-338, Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
8. Раукар 1973: Томислав Раукар, *О проблему босанчице*, Издања Музеја града Зенице св. 3
9. Станишић 1987: Вања Станишић, *Корени и домети Вукове реформе српске ћирилице*, Повеља, 24-25, Краљево
10. Тентор 1942: Мате Тентор, *Босанчица, Повиест хрватских земаља Босне и Херцеговине I*, Сарајево, ХКД Напредак
11. Трифуновић 2001: Ђорђе Трифуновић, *Ка почецима српске писмености*, Београд, Откривење
12. Ћирковић и Михаљчић 1999: Сима Ћирковић и Раде Михаљчић, *Лексикон српског средњег века*, Београд
13. Ћоровић 1997: Владимир Ћоровић, *Књижевност Босне и Херцеговине*, Бања Лука, Глас српски
14. Чигоја 2001: Бранкица Чигоја, *Језик Павла Папића, босанског фрањевца из прве половине XVII века*, Београд, Институт за српски језик САНУ, Нова серија, књ.19
15. Чигоја 2009: Бранкица Чигоја, *Једна кратка напомена о српској рукописној ћирилици (прилог палеографији)*, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног од 15. до 17. октобра 2007. године, стр. 209-216, Београд, Српска академија наука и уметности
16. Чремошник 1963: Грегор Чремошник, *Српска дипломатска минускула*, Загреб, Слово 13
17. *Босанчица*, интернет, доступно на: bs.wikipedia.org (приступљено 10.10.2010. год. у 20:30)

150 ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА (1868–2018)

Кнез Михаило је 1868. године донео историјску одлуку да на државном земљишту, на месту где је била Стамбол капија, започне изградњу Народног позоришта у Београду. Одабир локације посебно је симболичан јер су у темеље позоришне зграде уграђени делови порушене Стамбол капије. Зграда позоришта саграђена је 1869. по пројекту Александра Бугарског, са свим карактеристикама позоришне архитектуре свога доба. Више пута је преправљана и дограђивана, тако да је од првобитне грађевине врло мало очувано. Презиђивања и преправке вршене су већ 1885. и 1903, а већа преправка од 1911–1922, са прекидима, због ратова. У бомбардовању 1941. зграда је знатно оштећена, тако да је каснијим оправкама и реконструкцијама архитектонска форма претрпела нове измене. Обимна реконструкција извођена од 1986. до 1989. године позоришту је вратила стање и изглед из 1922. године, са знатним изменама на екстеријеру и ентеријеру. Тада је дограђен део зграде према улици Браће Југовића, обликован по савременим архитектонским схватањима, уз коришћење нових технологија.

Народно позориште има три ансамбла: драмски, оперски и балетски. Опера и балет основани су 1919. године. Значај оснивања позоришта за драмску књижевност је велика јер позориште представља подстрек за развој и само простом чињеницом да је често наручилац драмских дела. Јован Скерлић је 1914. године у *Историји нове српске књижевности* написао да је Народно позориште постало „главно огњиште српске позоришне уметности“, те да је оснивањем сталних позоришта (Нови Сад 1861. и Београд 1868. године) започео „живљи и систематичнији рад на драмској књижевности“.

СВЕТ
РЕЧИ

24

У 150. години постојања Народног позоришта одлучили смо да представимо дуго чекану књигу посвећену историји развоја драме у српској књижевности коју смо коначно добили захваљујући труду проф. др Зорице Несторовић. Наслов књиге је *Велико доба – Историја развоја драме у српској књижевности XVIII и XIX века*.

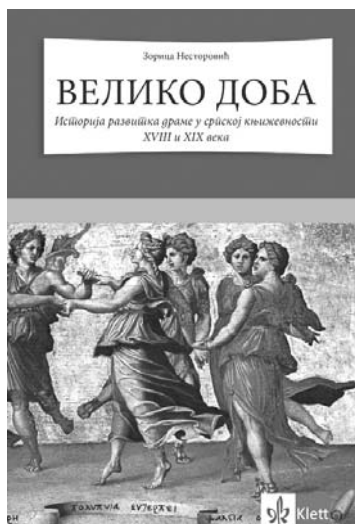

ВЕЛИКО ДОБА – ОД КЊИЖЕВНЕ ДО КУЛТУРНЕ ИСТОРИЈЕ

(Зорица Несторовић, *Велико доба – Историја развитка драме у српској књижевности XVIII и XIX века*, Београд, Klett, 2016)

Јелица Живановић

Критички промишљајући досадашња истраживања ове области, а говорећи о времену у којем су, поред различитих драмских облика, настале и наше прве позоришне институције, књига Зорице Несторовић *Велико доба: историја развитка драме у српској књижевности XVIII и XIX века* представља драгоцен прилог како књижевној, тако и позоришној и културној историји. Томе у прилог говори и мишао Жана Старобинског, коју ауторка наводи у уводном поглављу, да „литература у настајању као и наша перцепција тога шта ће постати важно за књижевност у будућности, имају значајну улогу у томе како ћемо дефинисати оно што ће постати историја”. Литература, међутим, не ствара само књижевну историју. Она је увек део шире – културне историје. Често непосредно, а готово увек посредно сведочи о времену у којем је настала; или је израз одређених збивања у њему, или га самим својим постојањем обележава. Говорећи о мотивима који су је определили да напише историју развоја српске драме XVIII и XIX века, Зорица Несторовић каже да XIX век – „посматран у распону од Француске буржоаске револуције (1789) до Првог светског рата (1914–1918) – представља *златно доба* у развоју српске драмске књижевности. У њему су се стекли (1) најзначајнији догађаји везани за историју

српског позоришта почев од Књажевско-србског театра у Крагујевцу (1835), преко Театра на Ђумруку (1841) и Позоришта „Код јелена” (1847) у Београду, до Српског народног позоришта у Новом Саду (1861) и Народног позоришта у Београду (1868), (2) наши највећи комедиографи који су уједно и наши највећи драмски писци (Јован Стерија Поповић и Бранислав Нушић), (3) писци наших најбољих трагедија (Ђура Јакшић и Лаза Костић) и (4) весници који су наговештавали каква би наша грађанска драма могла бити у XX веку (Милутин Бојић)”.

Истовремено, у развоју српске књижевности, прва половина XIX века представља најдинамичније раздобље. Јачају националне и просветитељске идеје, укрштају се стари жанрови и нове теме, развијају нове књижевне врсте. Примају се утицаји европских књижевних традиција, а српска усмена

књижевност постаје позната европским просторима.

Узимајући за предмет истраживања драмску књижевност овог периода, Зорица Несторовић не пише класични облик историје једног књижевног рода, већ настоји да „предочи конститутивна обележја његовог трајања током два века у оквиру једне националне књижевности”. Такво проучавање подразумевало је и изучавање културно-историјских прилика у којима су дела настајала, и њихове условљености тим приликама, изучавање европског, али и јужнословенског контекста. Требало је сагледати и развојне тенденције српске књижевности, књижевне и позоришне критике, и унутар њих позицију драме, поетику драмских врста и облика, однос према другим књижевним врстама. Питања која се таквим проучавањем постављају заиста превазилазе класичан облик историје и отварају пут комплексним и свеобухватним закључцима.

Пут српске драме био је, стоји у завршном поглављу, трновит, али постојан. Она је делила судбину и наше књижевности, и нашег позоришта, и наше културе, и била њима у великој мери условљена. Странице *Великог доба* отуда су и посебна, наизглед фрагментарна, а опет целовита, културна историја Срба у XVIII и XIX веку.

Потврде за то можемо наћи у готово сваком поглављу, али

ћемо издвојити неколико примера. Говорећи о *Трагедокомедији* Мануила Козачинског, првом драмском делу у новој српској књижевности, ауторка осветљава и околности његовог извођења, првог јавног извођења неког драмског текста. О развоју школске драме, који је обележио последње деценије XVIII века, ауторка говори у контексту образовних реформи Марије Терезије и Јосифа II, као и ширења просветитељског погледа на свет који је резултирао јачањем свести о значају просвете и науке.

У освртима на традицију извођења школске драме крајем XVIII века срећемо и низ појединости које упућују на околности настајања појединих појава или их прате. На пример, извођењем *Комедије о нежном воспитанију детеј* 1793. године, након полагања завршног испита, обележен је крај полугодишта и завршетак школске године. Тако је Јован Крстић, који је са својим ђацима припремио представу, постао творац прве драматизације у српској књижевности. За *Комедију о нежном воспитанију детеј* везује се и прва новинска вест или белешка о некој драми и њеном извођењу у нашој култури, објављена у 48. броју листа *Славјано сербскија вједомости*.

Говорећи о раду Емануила Јанковића, аутора првог превода једне драме на српски језик, и прве посрбе, Зорица Несторовић помиње да је „Пролог“ за пишчев превод Голдонијевих *Трговаца* први књижевно-теоријски прилог о комедији у српској науци о књижевности, као и да је Јанковић један од првих у историји наше позоришне уметности који је изно-

сио одређена запажања о позоришном животу и његовој рецепцији у српској култури XVIII века.

Велики значај за позоришну, па и културну историју имају поглавља о раду Јоакима Вујића, Јована Стерије Поповића, Бранислава Нушића. У контексту оснивања позоришних институција, посебну пажњу ауторка посвећује питању репертоара, који „отац српског театра“ формира преводећи и посрбљавајући дела страних драматурга и питању публике за коју се формира. Узимајући у обзир национални и социјални аспект, она указује на њену природу.

„Ко чини ту публику? На њу ваља гледати имајући на уму два основна аспекта: национални и социјални. Национално посматрано то су најпре припадници српског народа и то они насељени у Јужној Угарској, који заплашени германизацијом и унијаћењем имају анимозитет према позоришној уметности, али који захваљујући јозефинистичко-позитивистичком концепту и идејама верске и грађанске толеранције постепено развијају свест о значају образовања и уметности, па и оне књижевне (преко штампаних књига) и позоришне (преко јавних световних представа) за очување националног идентитета једног народа у оквиру туђинске државе. [...] У периоду Вујићевог кратког ангажмана у Књажевско-сербском театру (септембар 1834–септембар 1836) његову публику чинили су они припадници српског рода који су устанцима и бојевима против Османлија тежили да поврате слободу под туђинским роп-

ством од неколико векова када се национални идентитет чувао у народним обичајима, усменој књижевности и преписивачкој и преводилачкој традицији српског средњовековља. [...] За прве је позоришна представа на српском језику требало да буде знак равноправности са другима, док је за друге заправо представљала повратак у европско-цивилизацијски модел који је позастрт свешћу о постепеном освајању права на слободу. И првима и другима она је испрва била репрезентативни чин, а касније све друго.”

Деловањем Јована Стерије Поповића, „српска култура је прва међу културама како јужнословенских, тако и балканских народа, добила уцељовљен концепт драмског стваралаштва и театарске акције”. Ти компаративни сегменти упућују не само на тенденције у развоју српског позоришта и драме, него и на настојање аутора да их свестрано сагледа.

Пратећи српску драму од Козачинског до Нушића, Зорица Несторовић у први план поставља проблем жанра, његову условљеност одређеном тематско-мотивском матрицом или пак хоризонтом очекивања публике. Истовремено, следећи хронолошко начело, она дефинише односе претходник–следбеник/настављач, као и утицаје појединих драмских облика на друге. Иако усмерена на развитак српске драме у XVIII и XIX веку, књига *Велико доба* представља много више. То је књига синтезе, која, најшире гледано, сведочи о процвату једног времена, уједињујући више различитих почетака – књижевних, позоришних, културних.

ДВА ВЕКА ВЕЛИКОГ ДОБА ИСТОРИЈЕ РАЗВИТКА СРПСКЕ ДРАМЕ ИЛИ ИСТОРИЈА ПОЧЕТАКА

(Зорица Несторовић, *Велико доба – Историја развитка драме у српској књижевности XVIII и XIX века*, Београд, Klett, 2016)

Марија Благојевић

Потреба за надомештањем досадашњег непостојећег свеобухватног увида у развојни ток драме као књижевне врсте, које се истовремено наметнуло и као потреба за преиспитивањем сопственог научног рада, указује да је *Велико доба* ауторке Зорице Несторовић по много чему дело које је науци о књижевности недостајало, како у оквиру књижевнo-историјског и театролошког, тако и у књижевнотеоријској перцепцији овог жанра.

Синхорнијски и дијахронички приступ грађи условио је да у рукама држимо књигу синтезе у којој ауторка својом акрибичношћу ука-

зује на, условљене епохама, разуђене почетке драмског жанра, који су фигурирали како самостално, тако и у својој иманентној двострукости, пратећи на тај начин линију њиховог односа закључно са другом деценијом минулог века, који су се у својим међама сустицали или пак мање или више раздвајали, али остајући у препознатој матрици драмског уобличења, сходно потребама, схватањима и утицајима дате епохе. Имајући ово у виду, ауторка перципира и мармира многе почетке и њихова „меандрирања“ што је условило синтетички приступ, а у оквиру њега два плана:

(1) **књижевноисторијски** који прати културолошке услове и у оквиру њих задатке почетке и (2) **књижевнотеоријски** који мармира ауторкине увиде у оквиру којих она потврђује претходна вредновања/превредновања овог жанра, како театролошка, тако и књижевнотеоријска.

Да је ово књига синтезе, како је и ауторка означила, говоре њени уочени почеци садржани у питањима *зашто нешто пишемо*, односно, *зашто се интересујемо за одређену ствар*. Управо оваква питања указују на потребу за једном оваквом књигом која је у себи обухватила историографију и културну историју у оквиру

драмског жанра, и на том фону указала да сваки период садржи себи својствен почетак који и у препознатој матрици фигурира као оличење времена и духа, због чега Зорица Несторовић у преплету историје, културне историје (позоришне и књижевне), како приватне тако и јавне, указује на кључне тачке историје развоја српске драме 18. и 19. века, које умрежава у својој свеобухватности указујући и представљајући при томе књигу која је историји српске књижевности била неопходна.

Ауторка маркира и прати почетке развоја драмског развоја на два плана, сходно иманентности жанра који је узет за предмет – историјски и теоријски у оквиру којих такође постоји двострукост: историјска перспектива условила је маркирање кључних аутора која се преплиће са културноисторијском, док је теоријски преглед условио издвајање кључних образаца у развоју жанра који је настао у преплету са првим, и у својој анализи указао на конституисање у својој синхронизацијској равни, да би пред крај проучаваног периода ова тачка била препозната у дисконинуитету. Овако постављен оквир изучавања изнедрио је не само преглед, већ и успостављање матрице у њеном двовековном развоју, али и праћење њених конститутивних обележја која бивају препозната као себи својствени почеци.

У историјској (културноисторијској, позоришноисторијској и књижевноисториј-

ској равни), маркирани су они аутори који су својим прегнућима конституисали проучавани жанр, односно, сходно потребама дате епохе учествовали у његовом развоју. Тако на самом почетку стоји фигура Емануела Козачинског којим историја овог жанра поставља својеврсни замајац школским позориштем, за којим следи Емануел Јанковић не само са почетком превода драме на народни језик, већ и са првим књижевнотеоријским прилогом овог жанра. Овај својеврсни почетак биће оличен у даљем развоју не само ауторима (од Емануела Јанковића до Јована Стерије Поповића, чије средиште представља Јоаким Вукић) већ и успостављањем културноисторијске перспективе од оснивања Српског народног позоришта до Првог светског рата, у чему се препознаје не само почетак једног континуираног развоја који је праћен потребама епохе и позоришне историје, већ и маркер који је условио тачку пресека са оригиналним стваралаштвом, и то првом изведеном драмом *Смрт Уроша Петаго* Стефана Стефановића и првом штампаном драмом *Лазара Лазаревића*. Овај историјски замајац донео је паралелизам на даскама које живот значе, при чему је од самог почетка постајала тежња ка чистом позоришном чину и/или читању. Средишња тачка у конституисању и проматрању зрелог доба уприличено је појавом Јована Стерије Поповића, којем је посвећено и посеб-

но поглавље, да би се каснији почеци маркирали са Ђуром Јакшићем, Лазом Костићем, односно са Сарајлијом, Матијом Баном, Атанасијем Николићем. Ауторка је, да би успоставила континуирани образац развоја драме, дала преглед и свих оних прегалаца на овом пољу који су својим радом такође маркирали извесни почетак – Змај, Веселиновић, Игњатовић, Глишић, Трифковић, односно, Станковић, Ђоровић, Кочић, Бојић, Ђипико, Илић), да би се развој закључио са појавом Бранислава Нушића. У овој перспективи маркирани су сви они аутори који представљају кључне тачке и дају одговор на питање зашто *Велико доба* Зорице Несторовић сагледавамо као потребу.

Други план посвећен је књижевнотеоријском приступу који је паралелан књижевноисторијском, а у којем се прати не само развој овог жанра већ у којем ауторка води дијалог, анализира и синтетиче одлике драме. Тако је на почетку развоја успостављена матрица школским позориштем 1733. године која је даље изнедрила прквену и световну драму. Континуирани развој огледа се у ПРЕВОДИМА-ПОСРБАМА-ПРЕРАДАМА-АДАПТАЦИЈАМА које представљају не само праксу, већ и неопходну линију развоја којима ауторка представља теоријски увид у њихову структуру које се крећу од мелодраме до комедије, односно у својој теоријској перспективи бивају препознати као церемонијал

на размеђи историјске мелодраме и историјске драме у ужем смислу. Оригинално драмско стваралаштво поставило је паралелизам трагедије/мелодраме/комедије. Од почетка оригиналног драмског стваралаштва посебно је посвећено поглавље Стерији и његовом доприносу овом жанру у којем се саображавају различити почеци у односу на Лазара Лазаревића (од комедије ситуације ка комедији карактера и нарави, а који своје нове почетке добијају са Костом Трифковићем и Браниславом Нушићем), док ће се нови замајак трагедије наћи четири деценије касније код Ђуре Јакшића и Лазе Костића, који ће својим остварењима такође маркирати нове почетке развоја и на сцену поставити романтичарску трагедију, односно историју која се сагледава као трагедија (носилац радње је јунак а не ситуација (смрт последњег Немањића С. Стефановића), због чега јунак постаје симболична слика судбине народа). Поред предочених почетака

паралелно се јавља потреба за драматизацијама епске поезија која се везује за облик пригодне драме, у чему се позориште препознаје као школа – улога историје подређује се драматизацијама епских песама у којима се позоришни чин представља као упризорење, у којима је историја препозната као церемонијал.

Нови почетак препознат је у реалистичкој драми у којој доминирају ШАЛА и ВОДВИЉ, ДРУШТВЕНА ДРАМА СА ТЕЗОМ, у којој је носилац драмске радње ситуација чиме се огледа враћање на саме почетке развитака драме чији је циљ забављање публике. На самом крају развоја ауторка уочава и разградњу драмских жанрова са лирском драмом (Станковић, Ћоровић, Кочић, Бојић, Типико, Илић), која је овећана оригиналном појавом Бранислава Нушића, којем је такође посвећено посебно поглавље, и који бива маркиран не само као легитимни наследник Јована Стерије Поповића и Сремчев савременик, већ и као наш савременик.

Имајући све ово у виду, Зорица Несторовић донела је конститутивна обележја трајања једног књижевног рода која се не огледају само као сушта потреба, већ и као утопија, имајући у виду да је овај књижевни род готово сасвим запостављен у новијим књижевноисторијским и књижевнотеоријским проматрањима, помажући нам при томе да ову синтезу поставимо као основе за даља проучавања, без које би свако даље истраживање модерне и савремене драме било не само отежано, већ и немогуће. Конституишући почетке, ауторка нам заправо указује на линије континуитета и дисконтинуитета, те како закључује: „Могли бисмо чак рећи да у тренутку када смо имали колико-толики константни развој у драмској уметности (Стеријино доба), нисмо имали стално позориште, а када смо театар добили, наступила је криза домаћег репертоара” (Несторовић 2016: 375).

ДВОСТРУКА ПРИРОДА ДРАМСКОГ ТЕКСТА

(Зорица Несторовић, *Велико доба – Историја развитка драме у српској књижевности XVIII и XIX века*, Београд, Klett, 2016)

Ливија Екмечић

Књига „Велико доба“ заиста представља чекану књигу, односно књигу која је недостајала досадашњим проучавањима драмског текста у српској књижевности. И поред тога што већ постоје квалитетне стручне књиге у којима се дају извесни прегледи драмске књижевности у појединим периодима српске књижевности или српског позоришта, књига Зорице Несторовић представља свеобухватно, научно и стручно бављење драмом у српској књижевности 18. и 19. века у које је укључен читав културно-историјски, књижевни и позоришни контекст. Прилазећи драмском тексту и као историчар књижевности и као књижевни критичар, али првенствено као врсан познавалац драмске уметности, Зорица Несторовић у својој аналитичкој књизи не изоставља важан аспект драмског текста, који немали број и проучавалаца, али и писаца, настоји, ако не увек, а оно бар с времена на време да остави по страни. Ауторка књиге „Велико доба“, напротив, у уводном делу своје студије управо наглашава овај аспект, као и однос проучавалаца и редитеља према њему, а реч је о двострукој природи драмског текста.

Наглашавајући да је драмски текст специфичан управо

по томе што је и књижевни и позоришни, у књизи се указује на значај ове чињенице за сам развој драме – било као књижевне, било као позоришне врсте. Наиме, настојећи да укаже на почетке драме у српској култури, Зорица Несторовић недвосмислено показује да је развој драме био условљен, с једне стране, културно-историјским околностима, а с друге стране, укусом позоришне публике, односно потребама које су истицали учени људи тог времена – најпре Доситеј Обрадовић, а касније Јован Стерија Поповић и др. Оваква ситуација већ захтевну природу драмског текста учинила је још сложенијом.

Имајући стално на уму, што се види готово на свакој страници књиге „Велико доба“, да драмски текст има своју специфичну двоструку природу, Зорица Несторовић указује и на необичан феномен у српској књижевности, а то је да је драма најпре почела да живи на сцени, а тек потом као штампано дело, тј. као књижевни текст. Односно, како се на то веома прецизно указује, *отац српског позоришта* – Јоаким Вујић – претходи *оцу српске драме* – Јовану Стерији Поповићу. То је у контексту политичког положаја српског народа и у контексту тенденција које

доносе најпре класицизам, а касније романтизам значило да иако је позорница подстакла настанак драмског текста, драмски текст почиње да се обликује у контексту књижевних поетика. Међутим, парадоксално, те поетике су драмски текст обликовале на основу свог виђења позорнице. Што ће рећи, док класицисти имају на уму претходнике, те у складу с тим настоје да кроз позориште дефинишу разлику између српског и других народа у Аустријској монархији, романтизам „види позориште као трибину националног покрета“ (214). Узимајући и те околности у обзир, али и конкретне односе писаца према драми, сасвим је оправдан закључак да су наши драмски писци 19. века „драми приступали као књижевном делу које живи и на сцени“ (208).

У намери да покаже и развој саме позоришне критике, Зорица Несторовић веома коректно даје и увид у досадашња истраживања својих претходника, који су такође за предмет проучавања имали историју позоришне, односно књижевне критике, као што су Боривоје Стојковић, Драгиша Живковић и др. Како би се приказао и дух једног периода, али и досадашње виђење тог духа, у књизи се Стојковиће-

ви и Живковићеви закључци доводе у везу и пажљиво анализирају. На основу таквих анализа, као и на основу непосредног проучавања тадашњих критика наглашено је да је позоришна критика „у великој мери била и књижевна, јер су њен предмет били садржаји и идејне вредности драмскога текста који је био изведен на сцени“ (49).

Осветљавајући целовито и прецизно, какав је био однос писаца и критичара према драми, Зорица Несторовић у својој књизи наводи и конкретне критике, као и своју стручну и научну анализу тих критика. Поред осталих, посебну пажњу посвећујући Јовану Стерији Поповићу и његовим поетичким текстовима, као и позоришним критикама, ауторка заправо открива модерност и напредност тадашњих критика. Тако на пример, Стерија када је писао о сценској изведби драмског дела, на уму је имао и дело као књижевну врсту и саму сценску реализацију датог дела. Ова чињеница је веома важна, јер је она кључ разумевања квалитета Стеријиних позоришних критика. Такво виђење драмскога текста – и као сценске и као књижевне уметности – имали су и Стеријини савременици.

Због тога тадашња критика има нарочит значај и нарочит квалитет, а како ауторка закључује, писци позоришних критика саму критику су „учинили напреднијом од драмске књижевности и позоришне уметности“ (210).

Кроз проучавање позоришне критике и истицање да су тадашњи критичари, који су углавном били и писци, увек имали у виду драму и као књижевну и као позоришну врсту, Зорица Несторовић указује и на проблем који се јавља у савременој позоришној, односно, књижевној критици. Реч је о том да је данас веома мало аутора у проучавању српске књижевности и српског позоришта, који у виду имају овакву природу драме, када о драми пишу. А да је ауторка мислила и на актуелни проблем, потврђује нам и њен експлицитан закључак у уводном делу књиге, који управо иде у наведеном смеру. Зорица Несторовић истиче да квалитет анализе драмског текста, односно позоришне критике зависи и од тога да ли онај ко ту анализу/критику пише уважава двоструку природу драме. Само они проучаваоци и критичари, који у виду имају обе стране драме, дају врхунске анализе.

По својим књигама, односно начину на који приступа драмском тексту уважавајући његову и књижевну и сценску природу, освртом на културно-историјске појаве и феномен позоришта, Зорица Несторовић иде у ред оних проучавалаца и тумача драме у српској књижевности које сматрамо незаобилазним на путу стручног и научног тумачења драмског текста – Јована Христића, Слободана Селенића, Марте Фрајнд и Саве Анђелковића. Књига „Велико доба“ може се узети као парадигма писања историје драме, јер је ауторка у њој укључила не само настанак и развој драме, него и околности у којима драма настаје, различите утицаје на развој драме, као и настанак и развој позоришне и књижевне критичарске мисли о драмским делима. При томе, укључен је и контекст схватања позоришта и драме мислилаца из других култура, а који су утицали на мисао о драми која се јавља у српској култури. Због свега тога пред нама је изузетно значајна књига, не само за разумевање развоја драме, као књижевне и позоришне врсте, него и за разумевање једног културног периода у Срба.

АКЦЕНАТСКИ МОДЕЛИ ВИШЕСЛОЖНИХ ПРИДЕВА СА КРАТКОСИЛАЗНИМ АКЦЕНТОМ¹

Стојанка Ђокић

Табела бр. 1. Класификација придева

Класификација вишесложних придева					
Вишесложни придеви типа <i>бйстар</i>	а)	двосложни придеви чија се основа скрађује на једносложну непостојаним <i>а</i> , типа <i>јадан, бйстар и мучан</i>			
		доследан краткосилазни акценат	краткосилазни и краткоулазни акценат	хетерогени модели двосложних придева	
	б)	двосложни придеви који не скрађују основу непостојаним <i>а</i> , типа <i>јалови и суров</i>			
		доследан краткосилазни акценат		краткосилазни и краткоулазни акценат	
	в)	придеви који имају више од два слога, а чија се основа скрађује на двосложну непостојаним <i>а</i> , типа <i>мужеван</i>			
		доследан краткосилазни акценат	краткосилазни акценат	краткосилазни акценат и дужина	краткоулазни акценат
	г)	придеви који имају више од два слога и који не скрађују основу непостојаним <i>а</i> , типа <i>плѐменит</i>			

Теренско истраживање које је спроведено у делу Семберије, Мачве и Колубаре показује да вишесложни придеви могу имати: а) доследан краткосилазни акценат, б) краткосилазни и краткоулазни акценат, в) три или четири акцента различита по квалитету и квантитету и г) варијацију са по-стакценатском дужином.

1. Двосложни придеви са краткосилазним и краткоулазним акцентом типа бйстар

Неки придеви типа *бйстар* имају релативно доследне моделе са краткосилазним акцентом и само код неких информатора из Семберије имају краткоулазни акценат;² те остатак информатора из Семберије има модел са краткосилазним акцентом, какав имају информатори из Ма-

чве и Колубаре. Постоје придеви код којих се у Семберији без изузетка јављају доследни модели са краткоулазним акцентом, а у Колубари са краткосилазним акцентом, док се у Мачви јављају оба модела.

Испитани облици и акценат ових придева представљени су у Табели бр. 2.

Придеви *вѣдар, љубак, нйзак и мѣдар* у Семберији одступају од доминантног модела са краткоулазним акцентом, док придеви *вѣчан, зѣдан, зѣбан, сѣтан, стрѣчан* и *рѣдан* у Семберији одступају од доминантног модела са краткосилазним акцентом.

Испитани облици и акценат ових придева представљени су у Табели бр. 3 и Табели бр. 4.

У претходном броју „Света речи“ (43–44) представљени су акценатски модели једносложних придева са краткосилазним акцентом у говору Семберије, Мачве и Колубаре. Говорници из Колубаре скоро доследно чувају основни модел са краткосилазним акцентом, док говорници из Семберије и Мачве познају и друге моделе (Ђокић 2017: 59–63). Квалитетске и квантитетске измене акцента једносложних придева наговештавају и извесне измене код вишесложних придева типа *бйстар* и типа *мужеван*, као и код придева типа *јалов* и типа *плѐменит*. Претпостављамо да двосложни придеви типа *бйстар* показују исте тенденције какве познају једносложни придеви типа *мѣк*, а да се вишесложни придеви типа *мужеван* и типа *плѐменит* приближавају акценатским моделима двосложних придева типа *јалов*. Циљ нашег истраживања јесте да утврдимо које акценте придеви развијају, те да ли се и код вишесложних придева може говорити о постојању новог модела. Класификација придева на основу теренског истраживања које је спроведено у Семберији, Мачви и Колубари представљена је у Табели бр. 1.

¹ Овај текст представља сажету верзију мастер рада. Мастер рад са насловом „Акценатски модели једносложних и вишесложних придева са краткосилазним акцентом: говори Семберије, Мачве и Колубаре“, одбрањен је 2015. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

² Такве примере треба посматрати изоловано јер не одговарају слици придева код којих у Семберији постоји доследан краткоулазни акценат.

Табела бр. 2. Двосложни придеви са краткосилазним и краткоулазним акцентом

Двосложни придеви са краткосилазним и краткоулазним акцентом						
Информатори	Семберија		Мачва		Колубара	
Акценат	Краткосил.	Краткоулаз.	Краткосил.	Краткоулаз.	Краткосил.	Краткоулаз.
облик м.р.јд.	бистар, питањ, близак, мокар, слабак, бридак, крепак, гладак, ситан, топао, оштар, мрзак, крхак, кротац, хитар					
облик ж.р.јд.	/	бистра	бистра	бистра	бистра	бистра
	/	брџка	/	брџка	брџка	брџка
	/	оштра	/	оштра	оштра	оштра
	/	питањ	/	питањ	питањ	питањ
	/	крџка	крџка	крџка	крџка	крџка
облик ср.р.јд.	/	мрска	/	мрска	мрска	мрска
	/	блџско	блџско	блџско	блџско	блџско
	/	глатко	глатко	глатко	глатко	глатко
	/	крџко	/	крџко	крџко	крџко
	/	мокро	/	мокро	мокро	мокро
облик м.р.мн.	/	ситно	ситно	ситно	ситно	ситно
	/	витки	/	витки	витки	витки
облик ж.р.мн.	/	крџке	крџке	крџке	крџке	крџке
	/	слатке	слатке	слатке	слатке	/
	/	топле	/	топле	топле	топле
	/	хитре	хитре	хитре	хитре	/

Табела бр. 3. Модели придева низак, ведар, љубак и модар

Модели придева <i>ни́зак, ве́дар, љу́баки мо́дар</i>						
Информатори	Семберија		Мачва		Колубара	
Облик м.р.јд.	ни́зак, ве́дар, љу́бак, мо́дар					
Испитани облици	Доминантни акценат	Изузетак	Доминантни акценат	Изузетак	Доминантни акценат	Изузетак
		Бијељина		Владимирци		Станина Река
	Краткоулаз.	Краткосил.	Краткоулаз.	Краткосил.	Краткосил.	Краткоулаз.
Облик ср.р.јд.	ни́ско	ни́ско	ни́ско	ни́ско	ни́ско	ни́ско
Облик ж.р.мн.	љупке мо́дре	љупке мо́дре	љупке мо́дре	љупке мо́дре	љупке мо́дре	љупке мо́дре
Облик ср.р.мн.	ве́дра	ве́дра	ве́дра	ве́дра	ве́дра	ве́дра

Табела бр. 4. Модели придева вечан, згодан, сџан, стручан и родан

Модели придева вечан, згодан, сџан, стручан и родан				
Информатори	Семберија	Дворови	Мачва	Колубара
Облик м.р.јд.	вџан, згодан, сџан, стручан, родан			
Акценат	Краткосилазни	Краткоулазни	Краткосилазни	Краткосилазни
Облик ж.р.јд.	родна	родна	родна	родна
Облик ср.р.јд.	злџбно	злџбно	злџбно	злџбно
Облик м.р.мн.	вџни	вџни	вџни	вџни
	згџдни	згџдни	згџдни	згџдни
	сџни	сџни	сџни	сџни
	струџни	струџни	струџни	струџни

Табела бр. 5. Модели придева са краткосилазним и дугосилазним акцентом

Модели придева са краткосилазним и дугосилазним акцентом							
Информатори	Облик м.р.јд.	Облик ж.р.јд.		Облик м.р.мн.		Облик ж.р.мн.	
		Краткосил.	Дугосил.	Краткосил.	Дугосил.	Краткосил.	Дугосил.
Семберија	врџан	млџна	млџна	врџни	врџни	мџне	мџне
	жџан			жџни	жџни	склџне	склџне
Мачва	млџан/млџан	млџна	млџна	врџни	жџни	/	мџне
	мџан			жџни	жџни	склџне	склџне
Колубара	склџан	млџна	млџна	врџни	врџни	мџне	мџне
				/	жџни	склџне	/

1.2. Хетерогени модели двосложних придева

Хетерогене моделе имају следећи двосложни придеви:

вџан, врџан, грџмак, жџан, жџтар, зџнак, млџан, мџан,³ нџан, плџан, трџан, склџан, сџан, цџан и џан.

Ови придеви најчешће развијају краткосилазни и краткоулазни акценат или три акцента различита по квантитету и квалитету (жџтар, жџтар и жџтар), док није дан придев не развија четири акцента. Такође, модели са дугосилазним акцентом су чешћи од модела са дугоулазним акцентом⁴.

Испитани облици и акценат ових придева представљени су у Табели бр. 5, Табели бр. 6, Табели бр. 7, Табели бр. 8. и Табели бр. 9.

³ Према Речнику српскохрватског књижевног језика придев мџан може имати краткосилазни и дугосилазни акценат. Придев мџан са краткосилазним акцентом значи „тежак, напоран“, а са дугосилазним акцентом „тих, ћутљив“ (РМС).

⁴ Дугоулазни акценат има само придев цџан. Код придева ре-зак и сџан дугоулазни акценат се појављује на крају исказа.

Табела бр. 6. Модели придева са краткоулазним и дугосилазним акцентом

Модели придева са краткоулазним и дугосилазним акцентом						
Информатори	Облик м.р.јд.	Облик ж.р.јд.		Облик ср.р.јд.		Хетерогени акценат
		Краткоузн.	Дугосил.	Краткоузн.	Дугосил.	
Семберија	грџмак сузан	грџмак	грџмак	сузно	сузно	Краткосил. и дугосил. акценат.
Бијељина, Дворови, Нови Дворови				Исказ:		Краткоузн. на крају исказа.
				Реци: око је сузно поново: око је сузно.		
Мачва		грџмак	грџмак	сузно	сузно	/
Колубара		/	грџмак	/	сузно	/

Табела бр.7. Модели придева цветан

Модели придева цветан				
Информатори	Облик м.р.јд.	Облик ср.р.мн.		
		Краткосил.	Дугосил.	Дугоузл.
Семберија	цветан	цветна	цветна	цветна
Мачва		цветна	/	/
Колубара		цветна	цветна	/

Табела бр. 8. Модели придева резак

Модели придева резак				
Информатори	Облик м.р.јд.	Облик ср.р.јд.		
		Краткосил.	Краткоузл.	Хетерогени акценат
Семберија	резак	/	реско	Исказ: Реци: вино је реско поново: вино је реско.
Бијељина		/	реско	
Мачва		реско	реско	
Колубара		реско	реско	

Табела бр. 9. Модели придева са три акента

Модели придева са три акента				
Инф.	Семберија	Мачва	Колубара	Акценат
Облик м.р.јд.	жу́стар, ча́стан, вла́жан, звѝнак, пла́чан, при́сан			Краткосил.
Облик ж.р.јд.	/, ча́сна	жу́стра, ча́сна	жу́стра, ча́сна	Краткосил.
	жу́стра, ча́сна	жу́стра, /	/, /	Краткоузл.
Облик м.р.мн.	жу́стра, /	/, /	/, ча́сна	Дугосил.
	вла́жни, /	вла́жни, звѝнки	вла́жни, звѝнки	Краткосил.
Облик ж.р.мн.	вла́жни, звѝнки	/, звѝнки	/, звѝнки	Краткоузл.
	/, звѝнки	/, звѝнки	вла́жни, звѝнки	Дугосил.
Облик ср.р.мн.	пла́чне	пла́чне	пла́чне	Краткосил.
	пла́чне	/	/	Краткоузл.
Облик ср.р.мн.	пла́чне	/	пла́чне	Дугосил.
	при́сна	при́сна	при́сна	Краткосил.
Облик ср.р.мн.	при́сна	/	/	Краткоузл.
	при́сна	/	/	Дугосил.

2. Двосложни придеви типа блѝнтав

На основу теренског истраживања које је спроведено у Семберији, Мачви и Колубари, двосложни придеви који не скраћују основу непостојаним а имају следеће особине: а) имају чвршће моделе са краткосилазним акцентом (Табела бр. 10), б) од других акцената најчешће развијају краткоулазни акценат, в) познају варијацију са поста акценатском дужином, г) показују промену у вези са дистрибуцијом акцента (придев *сиров*).

Један део информатора придев *нѝвин* у облику женског рода множине изговара без поста акценатске дужине, па он гласи *нѝвине*, а други део информатора има облик *нѝвѝне*, тј. облик са поста акценатском дужином. Пошто поста акценатска дужина није дистинктивна код ових придева, сматрамо облике са њом варијацијом једног модела, а не убрајамо их у нови модел.

Анализирани облици и акценат придева који познају варијацију са поста акценатском дужином представљени су у Табели бр. 10.

Табела бр. 10. Модели придева познат, крвав, невин и велик

Модели придева <i>познат, крвав, невини и велик</i>					
Инф.	Облик м.р.јд.	Облик ж.р.јд.	Облик ж.р.мн.	Облик ср.р.мн.	Акценат
Семберија	крвав познат невин велик	крвава	познате невине	велика	Краткосил. и дуж.
		крвава	/ невине	велика	Краткосил.
Мачва		крвава	познате	велика	Краткосил. и дуж.
			/ невине	велика	Краткосил.
Дебrc		крвава	познате	велика	Краткосил.
Колубара		крвава	познате	велика	Краткосил. и дуж.
			/ невине	велика	Краткосил.

Табела бр. 11. Модели придева са краткосилазним и краткоулазним акцентом (без непостојаног а)

Модели придева са краткосилазним и краткоулазним акцентом (без непостојаног а)					
Модел са краткосилазним акцентом					
Инф.	Облик м.р.јд.	Облик ж.р.јд.	Облик м.р.мн.	Облик ж.р.мн.	Облик ср.р.мн.
Семберија	блйстав бўцмаст вицкаст г̃рав живчан злўрад м̃атор џмен џпор прџстран	бўцмаста бўкова јѣфтина	блйстави вицкасти г̃рави злўради м̃атори	живчане џпоре џтмене	прџстрана
Мачва					
Колубара					
Модел са краткоулазним акцентом					
Информатори					
Семберија	Бијељина	бўцмаста бўкова	блйстави злўради м̃атори	живчане	прџстрана
	Дворови	бўкова	вицкасти г̃рави злўради	живчане џпоре	прџстрана
	Н. Дворови	/	злўради	џтмене	прџстрана
	Љесковац	/	злўради	/	/
Мачва	Бадовинци	бўкова	г̃рави злўради	/	прџстрана
	Богатић	/	/	/	/
	Владимирци	бўкова	злўради	/	/
	Шабац	/	злўради	/	/
	Дебrc	/	злўради	/	/
Колубара	Осечина	бўкова	/	/	прџстрана
	Ваљево	/	злўради	/	/
	Станина	бўкова	/	/	/
	Река				

Поред опште појаве да се поста акценатске дужине губе у одређеним позицијама, у неким говорима се појављују секундарне дужине аналогне природе. Аналогије могу бити различитог типа – од речи које имају моделе са поста акценатском дужином, до речи у којима дужина појављује према одређеним фонетским условима. Најчешће је у питању „дуљење пред сонантом” (Николић 1969: 189–207) и такву тенденцију поред придева невин показују још неки придеви. С друге стране, придев крвав и према РМС има дублетни облик крвав чија је употреба могла додатно утицати на ширење оваког модела.

Према информаторима из Семберије, Мачве, Ваљево, Осечине и Станине Реке, придев велик не развија моделе са другим очекиваним акцентима, као што је краткоулазни акценат.

2.1. Двосложни придеви са краткосилазним и краткоулазним акцентом

Један број придева познаје два модела – са краткосилазним и краткоулазним акцентом, с тим што неки придеви модел са акцентом узлазног тона развијају само у Семберији.

Модел придева са краткосилазним и краткоулазним акцентом (без непостојаног а):

а) Модел придева лаган, мекан и суров

Ове придеве посматрамо одвојено, јер поред кратко-

Табела бр. 12. Модели придева лаган, суров и мекан

Модели придева лаган, суров и мекан							
Информатори	Семберија, Мачва, Колубара	Акценат издвојених информатора					
Акценат	Краткосил.	Краткосил. и дужина	Издвојени инф.	Краткоузд.	Издвојени инф.	Дугоузд.	Издвојени инф.
Обл.м.р.јд.	лаган суров мекан	/	/	/	/	/	/
Обл.ж.р.јд.	лагана	лагана	Н.Дворови, Шабац, Осечина, Ваљево	/	/	лагана	Дебрц
Обл.м.р.мн.	сурови	сурови	Бијељина	сурови	Бијељина, Дворови, Љесковац, Н.Дворови	/	/
Обл.ср.р.мн.	мекана	мекана	Н.Дворови	мекана	Дебрц	/	/

Табела бр. 13. Модели придева сиров

Модели придева сиров				
Информатори	Облик м.р.јд.	Облик ср.р.јд.		
		Краткосил.	Краткоузд.	Краткоузд. на пенултими
Семберија	сиров	сирово	сирово	сирово
Мачва			/	/
Колубара			сирово	/

силазног акцента познају и варијацију са постакценатском дужином. Поред модела лаган – лагана, појављује се и ритмички модел лаган – лагана, који придеву омогућава да у облику женског рода развије модел лагана. С обзиром на то да се само у Дебрцу појављује модел са дугоуздазним акцентом сматрамо да овај облик садржи семантичку компоненту којом се облик лагана одваја од облика лагана и да се као такав може посматрати у оквиру категорије речи субјективне оцене⁵ (Јокановић Михајлов 2012: 74–80).

Испитани облици и акценат ових придева представљени су у Табели бр.12.

б) Модели придева сиров

Испитани облик и акценат овог придева приказани су у Табели бр. 13.

Модели сиров – сирово и сиров – сирово се приближавају моделима какве има придев суров, док се модел сиров – сирово отвара према моделима другог типа придева. У питању су придеви типа зелен, зелена, зелено, који имају краткоуздазни акценат и у облику мушког рода јединине (и у свим осталим облицима), па се намеће закључак да код неких информатора из Семберије придев сиров има краткоуздазни акценат

знатљив акценат на суфиксу, какве имају именице кафаница, хаљиница, лаганица итд. (ibid.: 76–78). Придев лаган је могао развити исту семантичку компоненту.

у свим облицима.⁶ Треба навести и пример из Љесковца у којем је приметно да један информатор може познавати оба модела:

Реци: месо је сирово поново: месо је сирово. (Љесковац)

Према оваквим подацима придев сиров би могао имати четири модела:

- модел са краткосилазним акцентом у свим облицима – сиров, сирова, сирово;
- модел какав у Семберији има придев бистар – сиров, сирова, сирово;
- модел придева какав имају многобројни придеви типа вџит, вџита, вџито – сиров, сирова, сирово;
- модел придева какав има придев зџен – сиров, сирова, сирово.

Када се узму у обзир сви информатори, модел са краткосилазним акцентом је најучесталији, али када се само посматра група информатора из Семберије, онда се може рећи да придев сиров има хетероген модел који обједињује неколико акцентских типова.

⁶ Неки информатори су се двоумили који акценат треба да изговоре, па су исказ читали два пута. Обично је изговоран и модел са краткосилазним акцентом. Од информатора је захтевано да се одлуче за један модел, али на снимку се може проверити ова врста неодлучности. С обзиром на то да имамо потврде за модел са краткосилазним акцентом, било је важно да се забележи и другачији модел.

Табела бр. 13. Модели придева сиров

Вишесложни придеви типа <i>паметан</i> и <i>трѐнутан</i>						
Информатори	Семберија	Мачва	Колубара	Семберија	Мачва	Колубара
Акценат	Краткосилазни			Краткосилазни и дужина		
Облик м.р.јд.	бѡлестан, дѡсадан, лѡгодан, лѣжеран, лѹбазан, нѡкарадан, пѡметан, пѡкостан, прѡведан, рѡдостан, сѣгуран, слѡбодан, сѹјетан, трѐнутан					
Облик ж.р.јд.	нѡкарадна бѡлесна прѡведна			/ бѡлѣсна прѡвѣдна трѐнутна		
	/	трѐнутна	/			
Облик ср.р.јд.	пѡметно дѡсадно			/ лѡгѡдно		
	/	лѡгѡдно	лѡгѡдно	дѡсѡдно	/	/
Облик м.р.мн.	сѣгурни пѡкосни			сѣгурни сѹјетни		
	/	сѹјетни	/	пѡкѡсни	/	/
Облик ж.р.мн.	рѡдосне лѣжерне			лѣжѣрне лѹбѡзне		
	/	лѹбѡзне	/	рѡдѡсне	рѡдѡсне	/
Облик ср.р.мн.	слѡбодна			/		

Табела бр. 14. Вишесложни придеви типа *паметан* и *трѐнутан*

Вишесложни придеви типа <i>паметан</i> и <i>трѣнутан</i>						
Информатори	Семберија	Мачва	Колубара	Семберија	Мачва	Колубара
Акценат	Краткосилазни			Краткосилазни и дужина		
Облик м.р.јд.	бѣлестан, дѣсадан, лѣгодан, лѣжеран, лѣубазан, нѣкарадан, пѣметан, пѣкостан, прѣведан, рѣдостан, сѣгуран, слѣбодан, сѣјетан, трѣнутан					
Облик ж.р.јд.	нѣкарадна бѣлесна прѣведна			/ бѣлѣсна прѣвѣдна трѣнѣтна		
	/	трѣнутна	/			
Облик ср.р.јд.	пѣметно дѣсадно			/ лѣгѣдно		
	/	лѣгѣдно	лѣгѣдно	дѣсѣдно	/	/
Облик м.р.мн.	сѣгурни пѣкосни			сѣгурни сѣјетни		
	/	сѣјетни	/	пѣкѣсни	/	/
Облик ж.р.мн.	рѣдѣсне лѣжерне			лѣжѣрне лѣубѣзне		
	/	лѣубѣзне	/	рѣдѣсне	рѣдѣсне	/
Облик ср.р.мн.	слѣбѣдна			/		

3. Вишесложни придеви типа *паметан*, *трѐнутан* и *мѹжеван*

Према акценту који разликујемо неколико типова вишесложних придева:

1. придеви типа *паметан* (*пѡметно*) и придеви типа *трѐнутан* (*трѐнутна* и *трѐнутна*)⁷;

2. придеви типа *мѹжеван* (*мѹжѣвна*, *мѹжевна*, *мѹжѣвна* и *мѹжевна*);

2.а. придеви типа *животан* (*жѣвѡтна* и *жѣвѡтна*).

а) Модели придева типа *паметан* и *трѐнутан*

Вишесложне придеве који познају само модел са краткосилазним акцентом

посматрамо као базу једног модела који може мање или више варирати, тако што се унутар модела појављује постакценатска дужина.

Испитани придеви и њихов акценат представљени су у Табели бр. 14.

б) Вишесложни придеви типа *мѹжеван*

У питању су придеви који познају моделе са краткосилазним и краткоулазним акцентом и њиховим варијацијама са постакценатском дужином.

Придеви овога типа су веома слични моделима двосложних придева типа *блѣсав*, *блѣнтав*, *жѣвчан*, *сѹров* и сл. Модели придева *сѹров* који гласе *сѹрови*, *сѹрѡви*, *сѹрови* представљају исту акценатску варијацију какву имају придеви *успѣшан*, *пѣкосан*, *скѣредан* – *успѣшна*, *успѣшна*, *успѣшна*; *пѣкосне*, *пѣкосне*; *скѣредан*, *скѣредан* итд.

Наведене моделе можемо посматрати на следећи начин:

- успоставља се однос међу варијацијама унутар једног модела: *мѹжеван* – *мѹжѣвна* и *мѹжеван* – *мѹжевна*;
- успоставља се однос између два модела и њихових варијација: *мѹжеван* – *мѹжѣвна* и *мѹжеван* – *мѹжевна*.

Испитани придеви и њихов акценат представљени су у Табели бр. 15.

⁷ Један број вишесложних придева има моделе само са краткосилазним акцентом код којих се као варија-

ција модела појављује постакцентска дужина (из тог разлога се не налазе међу придевима у Табели бр. 4.).

Табела бр. 15. Вишесложни придеви типа *мужеван*

Вишесложни придеви типа <i>мужѣван</i>						
Краткосилазни акценат и варијација						
Информатори	Семберија	Мачва	Колубара	Семберија	Мачва	Колубара
Акценат	Краткосилазни			Краткосилазни и дужина		
Облик м.р.јд.	бунтован, душеван, мужѣван, потресан, пркосан, скаредан, дпречан, успешан					
Облик ж.р.јд.	/	мужевна	/	мужѣвна потресна		
Облик м.р.мн.	/			душевени бунтовне		
Облик ж.р.мн.	/			скаредне пркосне	/	скаредне
Облик ср.р.мн.	дпречна			успешна		
	/	успешна	успешна	дпречна	/	дпречна
Краткоулазни акценат и варијација						
Акценат	Краткоулазни			Краткоулазни и дужина		
Облик ж.р.јд.	потресна	мужевна	/	мужѣвна	/	/
Облик м.р.мн.	/	душевени	душевени	/	душевени	душевени
Облик ж.р.мн.	пркосне	скаредне	пркосне	бунтовне	бунтовне	/
Облик ср.р.мн.	дпречна успешна			/	/	/

Табела бр. 16. Модели придева *прџидан*

Модели придева <i>прџидан</i>			
Информатори	Облик м.р.јд.	Облик ж.р.мн.	
		Дугоулазни	Краткосилазни и дужина
Семберија	прџидан	прџидне	прџидне
Мачва			/
Колубара			/

Табела бр. 17. Вишесложни придеви типа *супротан*

Вишесложни придеви типа <i>супротан</i>						
Информатори	Семберија		Мачва		Колубара	
	Краткосил.	Краткоулаз.	Краткосил.	Краткоулаз.	Краткосил.	Краткоулаз.
Облик м.р.јд.	животан, себичан, супротан					
Облик ж.р.јд.	животна	животна	/	животна	животна	животна
Облик ж.р.мн.	себичне	себичне	себичне	/	себичне	/
Облик ср.р.мн.	супротна	супротна	супротна	супротна	супротна	супротна

Табела бр. 18. Модел придева *плџенит*

Модел придева <i>плџенит</i>			
Информатори	Семберија	Мачва	Колубара
Облик м.р.јд.	плџенит		
Облик м.р.мн.	плџенити		

в) Модели придева *прџидан*

Придев *прџидан* припада групи придева типа *мужеван*, *потресан*, *трџнџан* и сл. Очекивани модели ово-

га придева су модели какве познају придеви овога типа, али придев *прџидан* развија и дугоулазни акценат на првом слогу.

Испитани облик и акценат овог придева представљен је у Табели бр. 16.

г) Модели придева типа *супротан*

Ови придеви развијају краткосилазни и краткоулазни акценат и не познају варијацију са постаценатском дужином. Модел придева *животан* – *животна* познају сви информатори осим информатора из Осечине.

Испитани облици и акценат ових придева представљени су у Табели бр. 17.

д) Модел придева *плџенит*

Придев *плџенит* не скраћује основу непостојаним а и познаје само модел са краткосилазним акцентом. Пошто придев повећава број слогова, акценатски модел се уравнотежава, тј. показује мање акценатских варијација.

Испитани облик и акценат овог придева представљен је у Табели бр. 18.

Корпус не садржи више оваквих придева, али постојање једног придева са доследним моделом показује какав однос постоји између њега и његове потенцијалне групе и вишесложних придева који основу скраћују непостојаним а. Можда неки придеви овога типа могу развити краткоулазни акценат, али њихови модели би били слични придеви-ма типа *скаредан*, *пркосан*, *лежеран* и др. У том случају, ови придеви не би развили дугоулазни акценат. Придев *плџенит* се приближава моделима вишесложних

придева типа *радостан*, *слободан*, *наметан* и моделима двосложних придева типа *блесав*, *јалов*, *надмен*, *праскав* итд.

На основу прегледа ових модела потврђено је да од слоговне структуре придева зависи и њихов акценат и да вишесложни придеви који скраћују основу непостојаним а имају већи број акценатских модела. На тај начин, ови се придеви приближавају моделима једносложних придева. Вишесложни придеви који имају стабилну слоговну структуру доследније чувају модел са краткосилазним акцен-том, а ако акценат варира, онда је то најчешће модел са краткоузлазним, какав је модел у Семберији. Неки придеви развијају три или четири акцента различита по квалитету и квантитету,

али ипак, модел са краткоузлазним акцен-том је најчесталији модел код свих придева. Такође, овај модел доминира код говорника из Семберије и код неких придева овај модел је доследан, а као изузетак или акценатска варијација јавља се краткосилазни акценат. Вишесложни придеви имају стабилније акценатске моделе од једносложних придева, али очигледно је да постоје извесне акценатске алтернати-це како код једносложних тако и код вишесложних придева.

Извори

- РМС 1990:** *Речник српскохрватског књижевног језика I – VI*. Нови Сад: Матица српска.
РСЈ 2007: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

Литература

- Даничић 1925:** Ђ. Даничић, *Српски акценти*. Београд: СКА, 209–236.
Ђокић 2017: С. Ђокић, „Акценатски модели једносложних придева са краткосилазним акцен-том”, *Свет речи* 43–44 / 2017. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 59–63.
Јокановић Михајлов 2012: Ј. Јокановић Михајлов, *Прозодија и говорна култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 74–80.
Николић 1969: Б. Николић, „Основне дијалекатске акценатске појаве у млађим новоштокавским говорима”, *ЈФ XXVIII* (1–2), 189–207.
Стевановић 1991: М. Стевановић, *Књига о акценту*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 145–149.
Рамић 2010: Н. Рамић, „О акценту једносложних придева”, *Српски језик XV* (1–2).

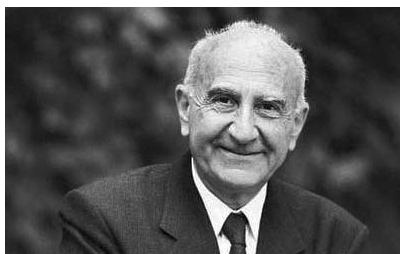

СТРУЧНО ПУТОВАЊЕ НА ПРИМЕРУ ПУТЕВИМА АЛЕКСАНДРА ТИШМЕ КРОЗ НОВИ САД

Сања Анђелић

Увод

У пракси је примећено да се задаци методе екскурзије прописани у теоријском виду законом – истраживање објеката и појава у природном окружењу, развијање позитивног односа према културном добру, оплемењивање социјалних односа – често превиђају. Стога се у раду предлаже увођење стручног путовања у школе и наставни процес. Функција, циљ и изглед стручног путовања биће представљен на примеру путовања под називом *Путевима Александра Тишме кроз Нови Сад*. Након ваљаних припрема пре поласка на пут, ученици и наставници одлазе у Нови Сад, са намером да ходе стопама Александра Тишме, посећујући места карактеристична за писца. На појединим локалитетима се задржавају (Танурџићева палата, Матица српска, улица Александра Тишме, Споменик жртвама Рације, синагога, пишчев гроб), како би презентовали радове и развили продуктивне дискусије. Стручно путовање *Путевима Александра Тишме кроз Нови Сад* треба да допринесе обогаћивању знања ученика и наставника, сазнавању и откривању нових чињеница, развијању међусобних релација. По повратку са пута, ученици и наставници пишу својеврсни вид путописа.

Како би биле остварене све (или већина) могућности стручног путовања, неопходне су детаљне припреме пре поласка на екскурзију. Оне се састоје из две фазе: наставници припремају своје радове, док истовремено припремају и ученике који креирају сопствене радове. Наставник у оквиру својих припрема треба да: изврши избор терена који пружа оптималне услове за рад ученика, изврши одабир терена који сам веома добро познаје, проучи сву доступну литературу о датом терену, како би се што боље упознао са детаљима и новим информацијама, одабере најзначајније објекте на терену са којима ће упознати ученике током екскурзије. Наставник припрема ученике и упознаје их са: циљем, садржајем, облицима рада и местима теренског рада, временом трајања екскурзије, местима на којима ће се окупљати на терену, детаљно разрађеном маршрутом, доступним картографским материјалом, доступном литературом. Такође, неопходно је при стручном планирању

екскурзије одредити: правац кретања, избор радног места и објеката посматрања, избор облика и метода рада, примену одређених наставних средстава, ради презентације оног дела стварности који се на терену не може уочити (<http://www.dgt.uns.ac.rs/download/ekskurzioni01.pdf>).

Међутим, иако се на теоријском нивоу запајају позитивне компонентне методе екскурзије: учење и упознавање нових чињеница, обогаћивање знања, развијање социјалних односа, а при чему се ученици налазе у активној улози, у пракси су оне у већини случајева занемарене (у појединим случајевима и заборављене). Екскурзије су претворене у путовања чија основа није одређена стручним и научним побудама, већ је њихов циљ забава и необавезни обиласци знаменитих предела. У таквим околностима није могуће сагледати ваљане утицаје екскурзије на ученике, који се, у односу на чин сазнања, налазе у пасивној улози, а наставникова улога се изједначава са контролором понашања и збивања.

Из тог разлога неопходно је пронаћи адекватну замену за екскурзијска путовања, а чини се да то могу бити стручна путовања¹. Као један од ар-

¹ О њиховом значају сведочи и чињеница да су према новом Правилнику о сталном стручном усавршавању на-

гумената за ову тврдњу може послужити одличан пример из стране наставне праксе. Наиме, у Сједињеним Америчким Државама професор Џон Тејлор Гато приметио је негативне последице утицаја телевизије и масовних медија на ученике. Гато је запазио да су ученици сувише упућени на виртуелну стварност, што је учинило да постану неодговорни и незрели. Покушавајући да пронађе решење за овај проблем, схватио је да приповедање о штетним утицајима неће бити ефикасно, јер су ученици превише пута чули истоветне речи, те су одбијали да их саслушају, а камоли прихвате. Гато је затим закључио: „[...] ако су ове ствари заиста тако лоше како сам вјеровао да јесу, ако умањују интелект и кваре карактер као што сам осјећао, рјешење би се морало наћи у природној склоности младих да се тјелесно крећу, не да сједе, прије него у потискивању тог порива ограничавањем на сједење у школским сто-

ставника, васпитача и стручних сарадника уведена стручна и студијска путовања: „Стручно путовање, у смислу овог правилника, јесте путовање организовано у земљи или иностранству ради унапређивања знања и искуства у оквиру струке, односно професије наставника, васпитача и стручног сарадника. Студијско путовање, у смислу овог правилника, јесте путовање организовано у земљи или иностранству ради стицања увида и унапређивања знања и искуства у оквиру области, теме, односно активности везане за конкретни посао наставника, васпитача и стручног сарадника. Наставник, васпитач и стручни сарадник подноси писани извештај установи која га је упутила на стручно или студијско путовање” (<http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakonski-okvir/>).

лицама и комерцијалним навођењем да гледају извођаче умјесто да сами нешто изведу” (Гато 2010: 104, 105).

Као инспирација професору је послужила рута Пута за Сантијаго (Camino de Santiago), јер је претпоставио да би варијанта таквог ходочашћа можда помогла да ученици, отуђени од себе самих, породице и природе, пронађу пут и поврате се. У тајном договору са родитељима Гато је послао ученике да препешаче пет општина Њујорка. Док су једни обилазили Менхетн; „[...] други су ходали кроз различите дијелове града, успоређујући их, градећи профиле људи и бизниса у сваком од њих по знаковима као што су одјећа, говор, архитектура, изглед прозора – интегрирајући ова проматрања из прве руке с разговорима и истраживањем у књијници” (Гато 2010: 107). Исход оваквог поступања био је вишеструко користан – ученици су постали заинтересованији, активнији и продуктивнији, нова знања су стицали са лакоћом, а затим су и самоиницијативно предузимали кораке у току ходочашћа.

Путевима Александра Тишме кроз Нови Сад²

Успех стручног путовања (условно речено) професора Џона Тејлора Гата само је један од светлих и занимљивих примера који показују позитивне утицаје на ученике. Стога сматрамо да ће организовање стручног путовања *Путевима Александра Тишме кроз Нови Сад* такође донети вишеструке користи ученицима и наставницима у наставном процесу³. Стручно

² Инспирацију за ово путовање добили смо након учествовања на стручном путовању *Путевима српског романтизма*, које је осмислила и организовала проф. др Мирјана Стакић Савковић, чија докторска дисертација носи наслов *Стручно путовање као стваралачка активност у настави. Путевима српског романтизма* такође је репрезентативан пример стручног путовања, на који ћемо реферисати када докторат буде објављен у виду књиге.

³ Испрва се намеће питање зашто би требало ходити стопама баш овога писца. Наиме, иако је Тишма писац неких од најзначајнијих романа у српској књижевности (*За црном девојком*, *Употреба човека*, *Књига о Бламу*, *Капо*, итд.) и упркос чињеници да Тишмино стваралаштво стоји у врху српске књижевности двадесетог века, временом је његово дело пало у запећак, из недовољно мотивисаних и оправданих разлога. Зато се стиче

путовање *Путевима Александра Тишме* кроз Нови Сад могуће је организовати у различитом временском трајању у зависности од жеља, потреба и могућности ученика и наставника. Путовање може трајати неколико сати, налик дужој шетњи, или се може замислити као полудневни излет, али најсврхисходније би било да се издвоји један дан да би се на ваљани начин обишао замишљени садржај пута.

Ипак, како би се путовање одиграло према осмишљеном плану, неопходна је детаљна припрема како ученика, тако и наставника. Рад који ће ученици уложити пре поласка на путовање једнако је важан, и треба га уважити као и онај рад који ће показати током путовања. Најпре је потребно да наставник у оквиру редовне наставе издвоји један додатни час на којем ће са ученицима разговарати о њиховим интересовањима у вези са књижевношћу и другим уметностима, а која су у складу са циљевима пута. На основу ученичких интересовања, жеља, па и љубави према одређеним писцима и делима, наставник им помаже у формулисању теме рада и упућује их на додатну литературу. Затим се ученици и наставник договарају о временском периоду током којег ће писати радове, а наставник предлаже рок за предају рада. Док пишу радове

на одређену тему, ученицима припада активна улога, јер се позивају да у раду изнесу своје аргументовано мишљење и запажање, да пронађу предложену додатну литературу (што такође захтева додатно време и труд), а поједини ученици ће одабрати самостални стваралачки рад инспирисани одређеним делом, те ће они бити носиоци активне улоге у потпуности. У том периоду улога наставника биће двоструко обликована – са једне стране, у односу са ученицима ће се мењати, јер ће њима препустити активни принцип, док ће их он мотивисати, усмеравати и помагати. Са друге стране, и наставник ће писати свој рад или креирати оно чиме ће дати свој допринос путовању, док истовремено планира распоред излагања радова и организује руту пута.

У идејној замисли *Путеви Александра Тишме* кроз Нови Сад требало би да почну са значајног локалитета – испред Танурџићеве палате, зграде у којој је Александар Тишма провео већи део живота и на којој је подигнута и спомен-плоча писцу. Ученици и наставници се окупљају испред ове грађевине, а један ученик казује биографске податке о писцу, док други ученик саопштава исте податке, али виђене из визуре самог

писца, дакле, представља одређени садржај Тишминих аутобиографских списа. Након тога, позивају се сви ученици да упореде два начина сазнавања о пишчевом животу – један кроз типичне податке који се налазе на крају скоро сваке Тишмине књиге у делу *Белешка о писцу* и други, динамичнији, интересантнији, јер је преломљен кроз пишчеву призмју свести.

Једна од могућности јесте да ученик прочита део из Тишмине аутобиографске прозе *Сечај се вечкрат на Вали*: „Далека од своје матере, моје Мајке, која је умела целог живота да забавља госте занимљивим згодама из свог живота – о дедином, свога мужа, тврдичлуку, о мукама са наполичарима, на селу, са служавкама – и која није ништа изгубила од свежине памћења и спремности да то докаже ни кад је била прастара, него је баш тада, навршивши деведесет и некоју годину, да би испунила време, написала мемоаре – моја Мама је ретко кад евоцирала било шта из прошлости, а лако је заборављала где је оставила кључеве, или новац, или неку забелешку, те је велик део свога времена проводила тражећи оно што је загубила. А загубила је можда и себе, удавши се за мога Оца. Или још раније. Била је малокрвна, главобољом мучена девојка, у школи осредњи ђак, па је тако њена мати, моја Мајка, која је управљала кућом, јеврејском трговачком кућом у селу Хоргошу, није послала на даље школовање даље од Суботице, најближег града, где је завршила грађан-

утисак да би се реализовањем идеје о *Путевима Александра Тишме* кроз Нови Сад указало на значај овога писца и тако би се помогло у устаљивању његовог дела на високој позицији у српској књижевности.

ску школу” (Тишма 2012: 18). Затим описујући тетку Маргиту, Тишма наводи да се уда-ла за истоверника Јеврејина, за разлику од његове мајке и наглашава: „Кажем вере, а не нације, јер су у време удаје моје тетке и моје Маме Јевреји из њиховог круга сматрали себе само по верама различитим, не и по нацији, тврдећи да су Мађари израелитске вере, односно, у другим крајевима, Хрвати или Срби или шта било друго израелитске, или како се код Срба говорило: мојсијевске вере” (Тишма 2012: 19), што је веома значајан запис, имајући у виду Тишмину личну потрагу за идентитетом коју је сублимирао у својим делима. Потом записује о оцу: „Тај мој Отац, Гавра Тишма, из планинског села Висућа код Госпића, оставши још као дете без матери, био је као одличан ђак упућен у Сремске Карловце на бесплатно гимназијско школовање, уз намеру његових покровитеља, сеоског свештеника и његових старешина, да постане и сам свештеник” (Тишма 2012: 21).

Будући да се ученици налазе испред Танурџићеве палате која је значајан историјски споменик у Новом Саду било би интересантно да један ученик упореди историјске чињенице о овој грађевини („Уз Брашована један од најзначајнијих предратних градитеља, архитекта Ђорђе Табаковић, пројектовао је зграду која је најбољи пример рационалне архитектуре без орнамената која је потекла из `Баухаус естетике`. Ово здање, за Николу Танурџића, једног од најпознатијих ново-

садских трговаца, изграђено је 1933/34. године, а дограђено 1939/40. Започета на лошем терену, градња палате је изискивала велике напоре не само у пројектном, већ и извођачком и статичком смислу. Додатне тешкоће су и вишеструка намена зграде: за становање, за хотел, ланац трговачких радњи и репрезентативан биоскоп” (<http://www.novisad.rs/tanurdzicevapalata>) са њеним описом у Тишмином роману *Књига о Блему*. Писац уметнички преобликује изглед зграде, дајући му и симболички смисао: „Мирослав Блам, који станује на мансарди Меркура, начисто је са тим изузетним, готово узвишеним положајем куће и себе у њој. Он се тим положајем и поноси, али прикривено, с устезањем, пошто га је задобио туђом заслугом. На полеђини писма које спушта у поштанско сандуче неће исписати опште прихваћен назив „палата Меркур” (настао по имену кућевласникове фирме у њој), него сложенију али прописну адресу Стари булевар број 1; исто тако, ову теже памтљиву

формулу саопштиће познаницима у разговору.

[...] У ствари, њему је мансарда Меркура прирасла за срце баш због њене истурености, која ипак укључује скривеност. Може свако да је види са ма које тачке Главног трга или булевара, ако само подигне главу, а онда и да рекне: „Тамо станује Блам”. Али друга ствар је допрети до ње и наћи баш оног који се тражи. Трагалац мора пре свега, да буде пуштен у зграду, или да крадом промакне пажњи домара, који из кухиње посматра предворје; он, затим, треба да се испне десетинама и десетинама степеника док прође четири спрата, од којих сваки истура на своје дворишне терасе десетине улаза у станове са неколико десетина станара што онуда без прекида радознано вршљају, да би тек потом допро до терасе на врху зграде. А хоће ли онде закуцати на свака врата, распитујући се? Ако буде одвише гласан и упадљив, може му се десити да га тражени опази пре неголи он њега – те да остане заувек тражен. Да, чак и ако коначно пронађе врата његовог стана. Против њега дејствује овде неочекивано одступање од мансарде од кроја осталих спратова: њена суженост за ширину пешачке траке над самом улицом, заштићене према њој гвозденим оградом, што јој и даје

изглед палубе, шеталишта на врху смештајног простора.

[...] Ту он може, крећући се над рубом зграде, да посматра из птичје перспективе пространи четвороугао Главног трга, којим доминира уски и шиљаст торањ катедрале, или широко корито Старог Булевара посуто непрекидним поворкама људи и аутомобила, или кланац уске, булевару попречне Округићеве улице, са столонима избаченим испред хотела” (Тишма 2011: 23, 24, 25). Управо ће се тај приказ простирати пред ученицима.

Ученици и наставници ће се, затим, упутити ка згради Матице српске, месту где је радио Александар Тишма и провео сате пишући, преправљајући и стварајући своја дела. Ипак, на путовању зграда Матице српске не сме бити истакнута само као пишчево радно место, јер је значај ове институције за српску културу неоспоран. Стога би било посебно интересантно организовати обилазак Матице, што је потребно утаничити унапред

САВЕШТАЈ
РЕЧИ

44

са стручним људима запосленим у њој. Такође, један ученик може написати рад о настанку и развоју Матице српске, у којем ће образложити њен значај и утицај током српске историје, будући да су циљеви стручног путовања и развијање опште културе, стицање нових сазнања и обогаћивање постојећег знања. Из тог разлога други ученици могу одабрати великана српске културе чија се биста налази испред зграде Матице и саставити рад о његовом животу и делу. Тако ће један ученик написати реферат о

Сави Мркаљу, а други упознати ученике са достигнућима Платона Атанацковића.

Следећа тачка на којој ће се ученици и наставници окупити јесте улица Александра Тишме, која је још један показатељ значаја овога писца. Будући да је улица једносмерна, мала и увучена, слабог саобраћајног интензитета, погодна је као место где ће ученици представити своје радове, а посебно оне компаративне природе. Наиме, како је наставним планом и програмом предвиђено, у четвртој години средњих школа и гимназија обрађује се само Тишмин роман *Употреба човека*, те је превише очекивати да, и поред других обимних дела која се обрађују исте школске године, ученици прочитају целокупни Тишмин прозни опус. Поједини, посебно заинтересовани ученици могу прочитати Тишмина дела која нису предвиђена програмом и написати рад у вези са њима, а други ученици су у могућности да напишу радове у виду компарације два или више дела различитих писаца. Тако се роман *Употреба човека* (његови мотиви, теме, приповедачки поступци, итд.) може поредити са романима: *Енциклопедија мртвих* Данила Киша, *Успење и суноврат* Икара Губелкијана Борислава

Пекића, *Прољећа Ивана Галеба* Владана Деснице...

Ученици и наставници ће затим отићи на Дунав, где се налази Споменик жртвама Рације. Наиме, река је веома важан топоним у Тишмином стваралаштву, јер управо ту јунаци долазе у додир са унутрашњим бићем, препуштају се размишљању и опуштају, доносећи одлуке и утврђујући будуће делање. Неименовани јунак и истовремени приповедач романа *За црном девојком* на реци добија утеху, спокој и мир: „Осетио сам, као потрес струје, ледени судар с њом; осетио како ме је целог бистро обухватила и како је у исти мах, у трену, као неки тег кад се на њему пресече конопац, спао са мене умор, зној, тежина, све оно лепљиво и трудно што се на мене и у мени таложило током овог напорног, врелог дана. Био сам сада испран, лак предмет, невидљив, нечујан, неосетан, неоптерећен светом, мишљу, постојећи само у том телесном додиру са водом, који ме је с њом изједначавао” (Тишма 2016: 114) и закључује: „Учинио ми се да је прави живот само ово: споро и лено отицање часова, стопљеност са елементом, и да би можда требало увек живети овако: окренути леђа оном и обратити се сав овоме овде, просто пустити да време тече како тече, а примати из њега само оно што по себи, као поклон, нуди, као што овај летњи дан на реци нуди свежину купања” (Тишма 2016: 115).

Међутим, за путовање је веома битна симболика Спо-

меника и Новосадска рација која је извршила двоструки утицај на живот и дело Александра Тишме. Са једне стране, иако писац, чини се, није никада успео да одреди сопствени религијски и национални идентитет у потпуности, према породичној традицији он носи јеврејски елемент. На тај начин Рација је обележила Тишмин живот, будући да је то један од догађаја који је веома важан за све припаднике јудаизма.

Са друге стране, Рација је битна и за Тишмину породичну, интимну сферу, јер је пишчева бака била жртва погрома мађарских војника, а преживела је само зато што није стигла на ред да је стрељају и баце у рупу за мртве и полумртве, зато што је у међувремену стигла немачка наредба да се убијање обустави. Бака је неретко приповедала о овом животном искуству, што Тишма често спомиње у аутобиографским списима и уметнички преобликује у књижевним делима. Стога један ученик може истраживачки прочитати мемоаре Терез Милер и спремити се да о њима казује, а као репрезентативан пример сећања изражајно прочитати део о Рацији: „Тада сам имала 65 година, послушала сам га, добро се утопила и у његовој пратњи изашла кроз кућну капију. На улици је већ чекао дуг ред сакупљених Јевреја, гурнули су ме међу њих и повели у правцу једног трга где су чекали празни камиони да нас транспортују до Дунава. Убацивали су нас у камион попут смећа, све док се није напунио. И кренуо према

Дунаву. На том камиону сам видела загрљене људе у паровима, главног рабина, како стеже у рукама свитак Десет заповести, свако је ту ваљда имао неког свог, само сам ја стајала сама, без суза, још сам могла да стојим, ишчекујући да се догоди оно неизбежно. Кад смо стигли на обалу Дунава, одмах су нас постројили по петоро у ред и ми смо се лаганим корацима приближавали рупи у леду; у њу су након скидања одеће убацивани живи људи и деца. Ако би неко након тога још имао снаге и животног порива да се извуче, гвозденим вилама би га гурали назад. Велика дашчана ограда раздвајала је нашу петорку од целата. Када сам стигла на неких пет метара од места злочина, докотрљао се ауто са неколико особа у цивилу и покољ је заустављен. Ми, који смо стајали чекајући свој ред, могло нас је бити пет или шест стотина, спасени смо” (Милер 2012: 94, 95).

Потом ће други ученик изражајно-интерпретативно читати део о Рацији из *Књиге о Блему* (или из другог романа, јер се овај мотив понавља у скоро свим Тишминим романима), уметнички и симболички преображен: „Када их се окупило око двадесет, два војника с пушкама наре-

дила су покрет и повела их улицама пешке; сусрећући уз пут друге патроле, заустављене камионе у које су се пели престашени људи, и заобилазећи лешеве што су на појединим раскршћима лежали гомилице на снегу, они су прошли кроз центар града, скренули у квартал новоградњи, па се слили на прави, недавно просечени друм према купалишту на Дунаву. [...] Војници су топотали ногама по утаженом снегу, лупкали се рукама под пазухо, кретали тамо-амо, можда и смењивали, али они, у колони, смели су само да стоје и да се повремено помере по неколико корака, како су се редови испред њих полако развлачили. С времена на време, митраљез тамо напред – али све мање далеко, све јасније, оштрије – просуо би своје ужурбане рафале, праснуо би понеки хитац, а затим би прошли минути у којима се чуо само жагор гомиле, расцепљен овде-онде плачем деце, коју су матере, преморених руку, давале другима у наручје” (Тишма 2011: 172, 173). Затим се ученици позивају да образложе осећања која су се јавила у њима након слушања, да упореде ова два описа, да уоче сличности и разлике, и да одреде који опис је интензивније деловао на њих и да објасне због чега. Пре него што крену са реке, ученици и наставници ће минутом ћутања одати почаст жртвама.

Последња тачка коју ће посетити и којом ће се путовање заокружити јесте пишчев гроб. На путу до гробља, ученици и наставници могу

се задржати испред синагоге, где су током окупације били заточени Јевреји који су одатле прослеђивани у концентрационе логоре. Потом „посета пишчевом гробу треба да добије свечано обележје: ученици прилажу букет цвећа, наставник или ученик одрже краћу беседу о пишчевом животу и стваралаштву, а могу се казивати и рецитовати погодна места из пишчевих текстова” (Николић 2012: 75). Ученици (и наставници) ће добити прилику да кажу омиљени цитат из Тишминих дела и да искажу захвалност писцу због свега чиме је допринео српској књижевности и култури, али и због онога чиме је утицао на развој и оплемењивање њихових бића.

Након повратка са стручног путовања *Путевима Александра Тишме* кроз Нови Сад ученици треба на часу да изложе своје утиске о путу,

а било би пожељно да свако напише својеврсни путопис у којем ће забележити осећања, запажања, позитивне и негативне стране пута, описати оно што су видели преломљено кроз субјективну призму и образложити значај пута. Пу-

тописац посебног типа је био Александар Тишма, што бележи Милисав Савић: „Спарног лета давне 1962. у Рашку је бициклом, прашњав, после пређених 600 километара углавном макадамског пута пристигао Александар Тишма”, (Савић 2005: 304), а затим анализира пишчев начин путовања: „Какав пут бира Тишма? Као што сам већ рекао, у то време већина путева у Србији била је од туцаника. Они главнији били су у бољем стању од споредних. Тишма углавном бира споредне. [...] Погрешно би било закључити да Тишма бира споредне путеве да би видео ретко посећиване и необичне пределе. Њега не занимају познати манастири – Студеница, Жича, Стара и Нова Павлица, Градац, али га не занимају ни мање познати, такође из средњег века, којима је крцата Ибарска долина. Па шта онда занима Тишму?”

(Савић 2005: 306, 307). Савић закључује: „Одговор је једноставан: људи. Путописац је, у ствари, приповедач. И зато је тај кратки Тишмин путопис пун описа сусрета са обичним људима, радницима, сељацима, и то пред продавницама или у биртијама. У тим описима често је у фокусу жена, незграпних и несразмерних телесних облина, али увек с неком изазовном, пожудном цртом. Тај тип жена, у основи ружних, али с неком особином која буди еротске нагоне (бујне груди, лиснате ноге, позамашна бедра), постаће опште место Тишмине прозе” (Савић 2005: 307).

Литература

1. Милер, Терез, (2012). *Истинита прича (Сећања баке Александра Тишме)*, Нови Сад: Академска књига
2. Тишма, Александар, (2016). *За црном девојком*, Нови Сад: Академска књига
3. Тишма, Александар, (2011). *Књига о Блему*, Нови Сад: Академска књига
4. Тишма, Александар, (2012). *Сечај се вечкрат на Вали*, Нови Сад: Академска књига
5. Гато, Џон Тејлор, (2010). *Оружја за масовно поучавање: Путовање наставника кроз мрачни свијет обавезног школовања*, Загреб: Алгоритам
6. Савић, Милисав, (2005). Писац на бициклу, у: Ј. Делић, С. Кољевић, И. Негришорац, *Повратак миру Александра Тишме*, Нови Сад: Матица српска, стр. 304–309.

ГРАМАТИЧКЕ И СЕМАНТИЧКЕ ИЗМЕНЕ ГЛАГОЛА
У ЈЕЗИКУ МЛАДИХ¹

Ненад Крцић

Једина права сталност у језику јесте промена.

АЛЕКСАНДАР БЕЛИЋ

Као што је познато, једна од главних одлика омладинског жаргона јесте креативност, пре свега на лексичком плану. Такође, он често тежи да буде духовит, а динамика промена у том варијетету је таква да речи и облици веома брзо застаревају и мењају се новим, другачијим. Данас се све учесталије у говору младих чују англицизми, и то не само именице, којих има највише међу њима, већ и глаголи, нарочито они настали развојем друштвених мрежа: *лајковати*, *шеровати*, *поставати*, *таговати* итд. Ипак, извесне граматичке промене се могу пратити код глагола који постоје у језику и ван жаргона, у другим варијететима, па и у самом књижевном језику. Те промене, како ћемо видети, неретко прате и промене или померања на плану значења.

1. Глагол *спрдати се*, према *Речнику српскога језика* (2011), значи „збијати шалу, шегу (с неким, нечим), подсмевати се, ругати се (некоме, нечему)“. Реч је о повратном глаголу, дакле, са повратном речцом *се*, који може имати допуну у облику *са + инструментал* (*спрдати се са неким/нечим*), као у

примерима *Спрдали су се са њим* или *Ти се спрдаш с њеним осећањима*. Међутим, у жаргону могу се чути овакве реченице (примери су из свакодневне комуникације младих):

- *Спрдали смо Марета за оно што је рекао на рођендану;*
- *Гио спрда Фићу за дукс;*
- *Ел ме спрдаш, матори?!;*
- *Ае, опусти се, спрдам те.*

Овде се поменути глагол јавља у другачијем облику – изгубио је своју повратну форму, тј. повратну речцу *се* и постао је прелазни глагол. Сада као допуну има именичку јединицу у акузативу без предлога, у функцији правог објекта – *спрдали смо Марета*, *спрдам те*, *Гио спрда Фићу* и сл. Такође, треба приметити да је промена глаголског рода овде условљена и контекстом: именица у објекту увек означава особу, док се за неживе појмове и даље користи повратни облик *спрдати се* (*са нечим*).

Исто се може приметити и код глагола *шалити се*, који има повратни облик у књижевном језику, као у примеру *Само смо се шалили*, *немој да се љутиш*, а који може имати допуну у облику *са +*

инструментал (*шалити се са неким*). У омладинском жаргону он је постао прелазан, као што видимо у реченицама попут *Јел ме шалиш?*, *Шалим те*, са променом акцента, тј. са узлазним акцентом код београдске омладине. И овде, дакле, глагол *шалити* тражи прави објекат, тј. има допуну у облику акузатива без предлога – *шалити некога* уместо *шалити се са неким*. Ипак, ово није толико раширено и чини се да полако нестаје из језика младих, подједнако брзо како је у тај језик и ушло.

Промене се дешавају и у обрнутом правцу – прелазни или непрелазни глаголи у језику младих постају повратни. Ту можемо поменути глагол *ложити*, који у српском језику између осталог значи и „грејати, загревати (просторију)“, и као што видимо, ван говора омладине нема повратну форму, док се у жаргону среће и *ложити се*, као у примеру *Не ложи се*, а творбом од њега, уз помоћ префикса постали су и свршени глаголи *наложити се*, *изложити се* као у примерима *Наложио се најопасније, брука!* или *Изложио се да је фрајер*. Сви ови глаголи кори-

¹ Овај текст представља незнатно измењену и допуњену верзију реферата са трибине *Граматики без (иновације у језику младих)*, одржане 21. новембра 2016. у Задужбини Илије Коларца у Београду. Трибину је организовала проф. др Весна Ломпар, а на њој су, поред аутора, учествовале и Милица Божић, Милица Ђуричић и Тамара Лежаић.

сте се у значењима „узбудити се“, „умислити“, „наивно веровати у нешто“ и сл.

2. У језику младих све учесталији су и глаголи с префиксом *из-*, као у поменутом *изложити се*, затим *издоминирати*, *извриштати*, *изневеровати*, *избаронисати* (*баронисати* – жарг. „лагати“) и сл.:

- Дођем, издоминирам, одем! (жаргонски преобликована изрека *Veni, vidi, vici*, тј. *Дођох, видех, победих*); Ђоковић издоминирао!; Издоминирао си!;
- Извриштао сам на коментар!; Кол'ко је извриштала песма!;
- Ау, колико си сад избаронисао!;
- Значи, изневеровао сам кад сам видео рекламу!

Овај префикс мења вид мотивних глагола: од несвршених, трајних глагола гради свршене. На значењском плану, *из-* уноси значење извршења радње до краја, до задовољења (изведено из основног значења екстрактивности), као и експресивност, дакле – уноси значењску компоненту „много“ тј. „у великој мери“. Тако *избаронисати*, на пример, значи „лагати много, у великој мери“, а *изневеровао сам* у последњем примеру може се разумети у значењу „нисам уопште могао да поверујем“ (са негативном конотацијом). Овај пример може значити и „одушевио сам се“, те овде у извесном смислу говоримо о енантиосемичности (као и код многих жаргонизама попут *страва*, *ужас* и сл.).

Необичан је и редак начин творбе према одричном

облику глагола *веровати*: од *не веровати* добили смо *изневеровати*, слично творбеном моделу код глагола *изневерити*. Притом, док се глагол (не) *веровати* јавља са допуном *некоме*, *нечему* (им. јединица у дативу) или *у некога/нешто* (у + акузатив), *изневеровати* се јавља без допуне.

Извриштати, као што видимо у примерима, развија и значења „заценити се од смеха“ (*Извриштао сам на коментар!*) и „бити одличан, сјајан“ (*Колко је песма извриштала!*).

Посебно је занимљив глагол *издоминирати*, који се у језику младих често користи када се говори о спорту. Он се може јавити и без допуне (*Издоминирао си!*), али и као прелазни глагол, са допуном – *издоминирати некога, нешто* – као у примерима:

- Хари Кејн „издоминирао“ Теа Волкота (наслов на интернет страници sportske.net);
- Издоминирао га је Скот са основне, што је тешко било замислити пре меча (коментар на тениском потфоруму странице www.sportklub.info);
- Момак који је „издоминирао факс“ каже за „24 сата“ да је овај духовити оглас смислио за свега пар минута (интернет страница www.24sata.info).

Када је објекат означава нешто неживо, може се јавити и допуна у инструменталу – *издоминирати нечим* (из омладинског жаргона се шири у језик новина које се баве таблоидним, популарним темама):

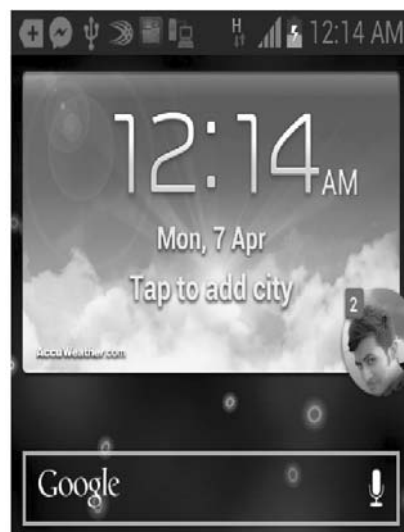
- Џастин Бибер издоминирао МТВ ЕМА наградама!

Инструментал се понегде уз овај глагол јавља као одредба места:

- Снимак Зораниног певања издоминирао Фејсбуком (пored уобичајеног: на Фејсбуку).

Док *издоминирати* без допуне има значење „победити, бити добар у чему, успети у чему“ (као у примеру *Издоминирао си*), са допуном (*издоминирати некога/нешто*) овај глагол развија значење „навладати некога, нешто“. И глагол *победити* у језику омладине – без допуне, као непрелазни глагол – обично се користи у значењу „направити, изговорити глупост“ (или жаргонски „избламирати се“): *Брате, победио си!* Именица *победа* у жаргону означава такав поступак (очигледан је ирони-чан смисао).

Занимљиви су и глаголи *искочити*, *искакати*, који означавају појављивање поруке на некој друштвеној мрежи или апликацији за размену порука, али и разних ин-

формација, „прозора“ или „страница“ који се појављују на електронским уређајима (исп. *Кликнуо сам на то и искочио ми је мини прозор са новим информацијама*). Метафорички развој значења условљен је ситуационим контекстом – поруке, на пример, „искачу“ на мобилном (паметном) телефону или компјутеру обично као кружић на ком се види слика пошилаоца и оглашавају се кратким, одсечним звуком. На граматичком плану се уз глагол тада јавља допуна у дативу (*искочити некоме*). Када се мисли на поруке, глагол је обично праћен одредбом „на Фејсбуку“, „на чету“, „на Вајберу“ и сл., а субјекат је изведен метонимијом (исп. у следећем примеру *порука од Дамира → Дамир*):

- *Искочио ми Дамир јутрос (на Месинџеру), куцкали смо три сата.*

3. Када се (по)квари неки од уређаја попут компјутера или телефона, међу младима могу се чути типично жаргонски глаголи (*за*)баговати, (*за*)трокирати, али и *закуцати*, *забост*, *сецкати* и сл. Тако се, рецимо, бележе у овим примерима:

- *Забаговао ми је комп!;*
- *Багује ми/сецка ми игрица!;*
- *Закуцао ми фон!;*
- *Забола ми апликација! и сл.*

Глагол (*за*)баговати добијен је према енглеском неформалном *bug*, што значи „квар, грешка“ када се јавља као именица (и у српском – *бџ*), односно „кварити се“ када је глагол (*to bug*). Обич-

но означава прекиде у раду, сметње, грешке, слично глаголу *трокирати* (исп. *трокира ми мотор*).

Основно значење глагола *закуцати* дефинише се у РСЈ као „забити, укуцати (клин и сл.)“, а *забост* – „забити, зарити, утерати у нешто“. И у жаргону они су, у овом контексту, блискозначни – означавају онај тренутак када се, услед квара, слика на монитору или екрану „замрзне“, тј. постане непомична. На граматичком плану та промена значења праћена је променом глаголског рода: док су ови глаголи у нежаргонским значењима прелазни (исп. *закуцати/забост ексер*), у омладинском жаргону они су непрелазни – не захтевају допуну у облику акузатива без предлога. Као непрелазни глаголи, *закуцати* и *забост* имају и друга значења. На пример, „дуго времена провести негде“:

- *Заболи смо/закуцали смо код Милоша до три ујутру; или „заспати“:*

- *Чим сам дошао кући, закуцао сам;*
- *Ај кренемо, закуцао сам;*

Када су прелазни, имају значење „ударити (некога)“:

- *Закуцао/Забо је Пецу у стомак;*

а *забост* као прелазни глагол значи и „украсти (нешто)“:

- *Ладно си забо хемијску, који хит!*

Када је вршилац ових радњи особа, глагол означава замуцкивање, застакљивње,

тренутне грешке у говору, раду, мишљењу и сл. (значање се заснива на метафори по којој се човек схвата као уређај): *Ма, пусти ме, багујем од јутрос; Шта си закуцао?; Шта си забаговао?; Он трокира кад прича.*

Глагол *закуцати* јавља се и у повратној форми, као прави повратни глагол – *закуцати се* – и тада значи „ударити се о нешто у налету“:

- *Закуцао се у дрво лик.*

4. Глагол *пропасти* у српском језику има, између осталог, и значење „омршавети, ослабити; постати исцрпљен, изнурен“ – када се односи на особу. Овај глагол може се у шали чути и од младих у облику крњег перфекта са асимилацијом и сажимањем самогласника на крају – дакле, у облику *пропô* – у значењу „подсећати на неку познату особу, али оронолу, пропалу“ и обично има тон исмевања, ругања. Такви примери јављају се у говору, али и на интернету, на друштвеним мрежама и сл. Тако, рецимо, на незваничном онлајн „речнику сленга“, интернет страници *Вукајлија* (као пандан *Вујаклији*), бележимо примере:

- *Роналдо пропо; Јован Мемедовић пропо* (испод слике спортског коментатора Слободана Шаренца); *Бреговић пропо.*

Грамаички је (и стилски) занимљиво то што се у овај облик мушког рода глагола јавља и уз женска имена:

- *Касандра пропо* (испод слике певачице Усније Реџепове); *Брена пропо*; *Мадона пропо* и сл.

Дакле, овде је *пропô* аналогијом пренето из мушког рода и остало 'окамењено', јер се ефекат хумора постиже како због експресивности самог крњег перфекта, тако и самог облика са асимилованим и сажетим вокалом у мушком роду, који се не би постигао обликом женског рода *пропала*.

5. Глагол *моћи* је модални глагол који тражи допуну другог глагола у инфинитиву или у конструкцији *да + презент*. На пример: *Могу ти помоћи / могу да ти помогнем да понесеш тај кофер*. Међутим, у говору младих могу се чути и овакви искази:

СВЕТ
РЕЧИ

50

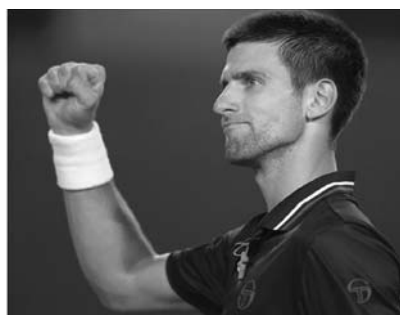
- *Ја не могу овог Марија стварно...* (коментар на интернет страници Б92, спортска рубрика);
- *Ја не могу ово хахахаха...* (коментар видео- снимка на друштвеној мрежи Фејсбук);
- *Ја не могу њега* (објава на друштвеној мрежи Фејсбук).

Овде се глагол *моћи* јавља у одричном облику 1. лица јд. презента – *не могу* – без допуне пунозначног глаго-

ла који се очекује (*Ја не могу овог Марија истрпети, поднети / или не могу издржати да се не насмејем или не могу разумети, схватити и сл.*). Дакле, у оваквим контекстима, испушта се глагол допуне, те можемо говорити о елиптичној конструкцији *ја не могу ово/овог*. У језику младих, насупрот поменутом повлачењу прелазног *шалити*, ова појава се шири и врло је учестала.

6. На крају целог овог „објашњавања“ глагола у језику омладине, објаснићемо и измене глагола – *објаснити* и *објашњавати*. Глагол *објаснити*, према Речнику српскога језика, има значење „учинити да нешто постане јасно, разумљиво, протумачити, разјаснити“. У омладинском жаргону глагол свршеног вида – *објаснити* – јавља се често у облику перфекта, односно крњег перфекта, а његов несвршени парњак *објашњавати* – у облику презента, и један и други без допуне у виду правог објекта:

- *Ноле објаснио!*
- *Брате, реално, објаснио си/ објашњаваши.*

У овим примерима он значи „урадити нешто веома добро, одлично (што је

обично праћено великим успехом)“. У овом значењу глагол је синониман са већ поменутиим (*из*)доминирати (исп. *Ноле издоминирао!*). Ову промену значења прати и промена у глаголском роду – док се у нежаргонском значењу обично подразумева објекат (нпр. *објаснити задатак*), глагол овде не тражу никакву допуну. Јасно, развој овог значења ишао је од прелазног *Ноле објаснио како се игра!* ка изостављању допуне која се подразумева – *Ноле објаснио!*

Такође, овај глагол се у реченицама *Објаснио си* или *Објашњаваши*, слично поменутом *Победио си*, јавља у ироничном смислу, дакле у значењу: *То што си рекао/урадио је глупо*.

Дакле, на крају овог прегледа могли бисмо закључити да се промене код глагола бележе не само на плану значења већ и на граматичком плану – пре свега у глаголском роду: док, с једне стране, неки прелазни глаголи постају непрелазни у језику младих, с друге стране – неки повратни глаголи губе речцу *се* и постају прелазни, траже допуну и обратно. Спорадично, промена се може пратити и на плану граматичког рода, као у случају глагола *пропасти*, али бисмо њих могли ограничити на иновативно постизање хумора у језику младих. Такође, промене се дешавају и на плану творбе, пре свега кроз нешто учесталију употребу префикса *из-* (и *за-*) и необична грађења.

ГРАМАТИЧКЕ ИНОВАЦИЈЕ У УПОТРЕБИ ПРИДЕВА
И ПРИЛОГА У ЈЕЗИКУ МЛАДИХ¹

Милица Божић

Занимљиво је посматрати како се све у језику младих могу исказивати особине кроз разноврсне примере различитих употреба придева, као и њихове измене на морфолошком плану, творбеном и значењском плану које налазимо пре свега на друштвеним мрежама и форумима, где онеобичени изрази у коментарима представљају готово обавезан начин изражавања младих.

1. Измене на морфолошком плану: компарација непроменљивих придева (и прилога)

Посебно су занимљиви непроменљиви придеви страног порекла, као што су *кул*, *фенси*, *екстра*, који, иако непроменљиви, добијају једну граматичку особину придева: компарацију. Као што је познато, поређење придева у српском језику представља трочлани компаративни систем „позитив – компаратив – суперлатив“.

Од придева *кул* компаратив и суперлатив гласе: *кулији*, *најкулији*, и изведени су суфиксом *-ији*. А у употреби је и варијанта у којој се на непроменљив облик додаје суперлативски префикс *нај-*,

као у примеру: *најкул*. Налазимо и следеће примере:

*Да би испао што кулији баја на фејсу, крене да качи фотке.*²

И онда у коментару искуцаши *најкулије* ствари икада.

Мени Милка *најкулија*.

Далеко је чешћа варијанта компарације са суфиксом *-ји* и јотовањем на споју основе и суфикса: *кул*, *куљи*, *најкуљи*, као у примерима:

Техно је скроз *кул*, али ми је хаус *куљи*.

Никад ниси *најкуљи* заувек.

Та фора је *најкуља*!

У наведеним примерима може се уочити и то да се у облицима компаратива и суперлатива препознаје род и број и да се придеви слажу са центром именичке синтагме. На тај начин иначе непроменљиви придеви попримају особине променљивих речи.

У српском језику, реч *кул* може бити и прилог који развија компарацију: Концепт је *најкуље* објашњен на блогу.

Један корисник Фејсбука је у недоумици, а и ми смо: *Помозите ми, како је правилније: Кул, куљи, најкуљи или кул, више кул, највише кул?*

Примери са *кул* нису усамљени. У језику младих компарацију развијају и непроменљиви придеви *фенси* и *екстра*. Придев *фенси* развија компарацију: *фенси*, *фенсији*, *најфенсији/најфенси*, што значи да има двојак облик суперлатива. Илустроваћемо следећим примерима:

Још *фенсије* од лаптопа су ултрабук.

И онда се човек смори и оде до *најфенси* места у граду.

Суперлативска форма може да се исказе и интензификатором *супер*:

Супер фенси апликација.

Шаљиви карактер разговорног језика истиче се и удруживањем речи са римом:

Најфенси-шменси наочаре!

У употреби налазимо и форму прилога:

Најфенси је говорити фенси.

Тако изгледа *кул* и *фенсије* од уобичајених натписа.

Као придеви *кул* и *фенси*, на исти начин компарацију развија и придев *екстра*: *екстра*, *екстрији*, *најекстрији/најекстра*, као у примерима:

¹ Текст је настао као део предавања *Граматику без: Иновације у језику младих* одржаног у Малој сали Задужбине Илије М. Коларца 21. новембра 2016. године.

² Иако се у писању на интернету бележе на разне начине (латиницом или у изворном облику), за ову прилику сви примери су регистровани ћирилицом.

Твоја форица је била екстрија од њене!

Најекстра смо тотално!

Јел беше SE09 (у сезони епизода број 9) увек буде најекстрија?

Такође је уочена и прилошка форма и облици компарације:

Екстрије је да буде неочекивано!

Као првобитно непроменљиви придеви страног порекла, развојем компарације на морфолошком плану разликују род и број. Сваки од поменутих придева употребљава се и као прилог са компарацијом, у чему примећујемо активан процес претварања (прелазак речи из једне врсте речи у другу).

2. Измене на плану значења: ширење значења устаљених облика суперлатива

Неки већ устаљени облици суперлатива шире своје значење. Суперлатив придева јак: најјачи јавља се у значењу „најбољи, најинтересантнији“:

Најјаче су ми њихове форе;

Дефинитивно најјачи голмански трио у овом тренутку;

Навикните се, српски хумор најјачи;

Најјачи провод у граду.

3. Измене на творбеном плану

а. Осамостаљивање префикса

Ако је нешто описано као нај, нај, зна се да је то најлепше и најбоље.

Нај, нај бренд икада!; Нај нај пријатељица. У језику младих суперлативски префикс нај- се, како примећујемо, осамостаљује и користи као засебна реч.

б. Умножавање префикса

Са друге стране, често се префикси, придеви, прилози удружују са формом суперлатива ради посебног истицања, појачаног значења и настају речи попут најмногопуније:

Волим те најмногопуније.

А такође се и страни префикси сједињују у један израз:

Сви желе да буду ултра-мега-гига!

с. Речи са префиксом пре-

Оно најлепше и најбоље врло често се исказује придевима са префиксом пре-: пресавршен, пресмешан, прекул...

Префикс пре- додаје се и на именице: прелепотица преврх; прелепост, предивност; прелепота, предивноћа:

Ти си моја прелепотица!

Чини се да су у комуникацији међу младима већ довољно устаљени придеви прелеп и предиван. Међутим, управо због учестале употребе, ти придеви су се нашли у основи неуобичајених, а честих именица: прелепост и предивност; прелепота и предивноћа. Оне се граде према типичном творбеном моделу, изведене су суфиксима -ост, -оћа, -ота, којима се од придева творе апстрактне

именице (као што су већ познате љубазност, јевтиноћа, доброта).

Сви наведени придеви и именице најчешће се користе у коментарима слика на друштвеним мрежама и то је врло раширена појава.

д. Творба сливањем

У говору младих при оцењивању одређених ситуација спајају се речи у интересантним обртима. Посебно је упечатљива творба придева, и прилога, сливањем: катастрофашно (катастрофа+страшно), одличанствено (одлично+величанствено), довиђорно (довиђења+buongiorno, српско-италијански поздрав): Довиђорно зимо, здра лето! итд. Употребом оваквих, жаргонских придева, односно прилога говор се онеобичава. О овим, шаљивим твореницама писао је Ранко Бугарски (Жаргон, 2003).

4. Судбина преведеница

За исказивање особине користе се и преведенице са енглеског, каква је на пример: врх (према енглеском top).

Штета што је пропустио врх филм.

Поред њих, јавља се и конструкција са удвајањем:

Дочек Нове је био врх врхова!

Најновији, врх врхова, моћ над свим моћима!

А јавља се и преврх свих преврхова, са префиксом пре-. Ипак, изразиту експресивност препознајемо у комбинацији са придевом истог

корена: Врхунски врх свих врхунских врхова.

Утицај страних речи препознаје се и у придеву епски као преведеници према енглеској речи *epic* и непроменљивој, неприлагођеној варијанти епик.

Као преведеница користи се у широком спектру значења: „велики, важан, значајан“ епско финале; „великих размера“: епски филм, епски тријумф тенисера, епски окршај (коментар на играње видео игрице); „одличан“ епски лого; „урнебесан, смешан“: епски коментар. Облик епик налазимо у примерима: епик вин, епик фејл (користи

се при игрању игрица); Оно што радимо овде биће епик. (у свакодневној комуникацији).

Претпостављамо да ова два облика могу имати различиту употребу, а да би се то утврдило могу се спровести анкете и подробнија истраживања. Што свакако важи за све до сада наведене појаве и примере.

У кратком прегледу промена које придеви и прилози имају у језику младих, а на основу летимичног прегледа друштвених мрежа и избора примера, приметили смо да непроменљиви придеви преузети из енгле-

ског језика кул, фенси, екстра добијају компарацију (некад и двојаку), при чему се стране речи прилагођавају граматичком систему српског језика, поједини домаћи префикси се осамостаљују (нај), а се други пак удвајају ради интензификације суперлативског значења (нај, много, пуно; ултра, мега, гига), док постојећи суперлативи шире своја значења (најјаче). Употребом наведених примера у исказу се економише, они су обременени контекстом и упућује се на општа схватања о вредностима чије су границе и тако неодређене.

LEX-ИНФО

Олга Сабо

Институт за српски језик САНУ

ШТА ЈЕ САД ОВО?

Стигла зима, а ви се завукли у кућу и грицкате јабуке. Лепе, црвене, пуне витами-на. Не кажу узалуд „једна јабука на дан, доктор није потребан“ а има и оних који певају „мој Милане, јабуко са гране“. Не брините се, нећу почети да вас саветујем да се зими облачите слојевито. Хтела сам да вас питам да ли сте некад размишљали о воћкама чудноватим као што су шљива (можда сте имали „шљиву“ ако сте се незгодно ударили), па крушка (зна-те оно „јеси пао с крушке“). Или сте чули у песми „шљи-ве ранке, крушке караман-ке“. Да ли сте размишљали како настају њихови називи, која значења имају фразе-олошки изрази у којима се користе?

И зато, предлажем
да погледате:

Неђо Г. Јошић, Воћар-ска лексика и терми-нологија у српском језику, Монографије 24, Институт за српски је-зик САНУ, Београд 2016.

Можда вас ова моногра-фија подстакне да запишете како у вашем крају називају поједине врсте воћа, или да откријете како је нека воћка пронашла своје место и у жаргону (верујем да су неки од вас сигурно „лупили ба-нану“ док су играли кошар-ку)! До тада, уживајте у јабу-кама! ☺

ДА ЛИ ЈЕ ТО ТО?

1. НЕМЕРОДАВАН

- а) који није прављен по мери
- б) ненадлежан, неовлашћен за нешто
- в) који се не продаје на меру

2. НЕИСЦЕЉИВ

- а) који се не може исцедити
- б) који се не може сварити
- в) који се не може излечити, неизлечив

3. НЕМУШТ

- а) који не поседује способност, дар говора
- б) врста зачина
- в) кратка муштика

(одговор: 1. б, 2. в, 3. а)

РЕЧИ ИЗ ДАВНИНА

ногоступ

уска стаза, путања којом се може ићи само пешке

*Журио је стрмим сеоским путевима и ногоступима
пут свог села.*

(РСАНУ 15)

пафта

украсна метална копча на женском појасу као део
народне ношње

*Преко кошуље су имале ... антерију ... која се
препасивала ... појасом, који је имао спреда две велике
металне, драгоценим камењем окићене, копче - пафте.*

(РСАНУ 19)

СТИХ ЗА УЖИВАЊЕ

*Ми се чудно разумемо
к'о два бола, к'о два вала
к'о два моста у открића:
ја те волим чудно, немо,
ти си она чудна мала,
машта древна мога бића.*

*О теби су питалице,
од векова моје биле,
одговор о ком се сања.
Одговор је твоје лице
ти си слика оне виле;
из дечачких нагађања.*

*И ствари снови, ево
полагано надолазе
к'о да иде време тавно.
Сваки гест твој ја сам снег'о,
знам напамет твоје фразе
сваку реч сам чуо давно.*

(Станислав Винавер:
Ми се чудно разумемо)

ПРЕПОРУЧУЈЕМО – ПОГЛЕДАЈТЕ

1. Albahari, David, Danas
је sreda, Čarobna knjiga,
Beograd, 2017.

2. Петровић, Горан: Пре-
траживач, Службени
гласник, Београд, 2017.

ЈЕЗИЧКИ КВИЗ

Весна Ломпар, Балша Стипчевић
Филолошки факултет, Универзитет у Београду

Правила језичког квиза:

У сваком броју је шест питања.

Сви одговори који стигну на дату адресу биће прегледани, а издвајају се само тачни.

Одговори на питања излазе у следећем броју.

Имена добитника објављују се такође у наредном броју.

Награде су књиге.

I задатак

Заокружи слово испред инфинитива глагола који у императиву гласи нестай:

- а) нестайати б) стати в) нестати г) стајати

II задатак

Који пар слова допуњава следећу реченицу?
ГЕ је према ДЖ исто што и ПТ према?

- а) ХЦ б) РЋ в) ЦЧ г) СУ

III задатак

Заокружи слово испред разломка који се чита овако:

тридесет четвртина

- а) 1/34 б) 34/1 в) 30/4 г) 4/30

IV задатак

Заокружи слова испред реченица у којима је заменица који употребљена у правилном облику.

а) Јуче сам прочитао *Прашки манифест*, којег је генерал Власов потписао 1944. године.

б) Нема краја пишчевом омаловажавању нашег народа, који он посматра са висине.

в) Желео бих да видим Краснојарск, за кога је Чехов рекао да је најлепши сибирски град.

г) Прочитао сам *Студент* од 9. октобра 1987, кога ми је поштом послао пријатељ из Београда.

д) Ово је град Помпеја, кога је 79. године потпуно прекрио дебели слој пепела и лаве.

ђ) Фејсбук је проналазак за губљење времена које имамо превише.

е) Електроничари су направили новог робота, за кога су сумњали да ће функционисати.

V задатак

Заокружи број испред примера које треба дописати на празна места да би реченица била граматички правилна.

На обали Мртваг мора (394 (а) _____ испод морске површине) вода не кључа на 100, него на 102 (б) _____.

1) (а) метара,	(б) Целзијусових степени
2) (а) метара,	(б) Целзијусова степенa
3) (а) метра,	(б) Целзијусова степенa
4) (а) метра,	(б) Целзијусових степени

VI задатак

Заокружи слово испред тачног одговора или тачних одговора.

Када упоредимо реченицу с активном конструкцијом (нпр. *Он је прочитао књигу*) и одговарајућу реченицу с пасивном конструкцијом (нпр. *Књига је прочитана*), видимо да у пасивној:

- вршилац радње постаје трпилац радње;
- трпилац радње постаје вршилац радње;
- нема ни вршиоца ни трпиоца радње;
- има субјекта, али нема правог објекта;
- има правог објекта, али нема субјекта.

Одговори на питања из прошлог броја:

- б)
- б)
- г)
- б)
- в)
- ДВА МАЛИШАНА

АКТУЕЛНОСТИ

РЕФОРМА НАСТАВНИХ ПРОГРАМА

Јадранка Милошевић

Завод за унапређивање образовања и васпитања

Српски језик

Српски језик и књижевност

У складу са Стратегијом образовања, Министарство просвете, науке и технолошког развоја наложило је Заводу за унапређивање образовања и васпитања израду нових наставних програма за предмет српски језик.

Током 2017. године стручне комисије су израдиле програме за први разред основне школе, за пети разред основне школе и први разред гимназије. Комисије за израду нових наставних програма, састављене од успешних практичара, стручњака и методичара, имале су у виду важеће стандарде за предмет српски језик (за основну школу) и предмет српски језик и књижевност (за гимназију). Тако се водило рачуна о кључном знању, умењу и систему вредности које ученици треба да усвоје кроз читање школовање.

У свим васпитнообразовним институцијама све више се говори о функционалном знању, те су нови програми исходно оријентисани. Ученици треба да развијају и негују стваралачки и истраживачки дух у процесу учења и у примени стечених знања.

Програм за гимназије подељен је у три области: *језик, књижевност и језичка култура*.

У делу *језик* потенцирају се знања о језику, способност

служења језиком као и васпитна улога наставе језика.

Ученици треба да овладају знањима о српском књижевном језику; стекну вештине и способности његовог коришћења у општењу са другима, у писменом и усменом изражавању, приликом учења, образовања и интелектуалног развоја; поштују матерњи језик, негују српски језик, традицију и културу српског народа, националних мањина, етничких заједница и других народа; унапређују културу језичког општења, у складу са поштовањем расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, са развијањем толеранције и уважавања различитости и са поштовањем и уважавањем других језика и других култура.

Конкретно. Пошто су у основној школи изучаване гласовне промене, у гимназији ће се ученици више бавити правописним недоумицама у вези са гласовним променама, знања из фонетике ће се проширивати а не учити из почетка зато што исход подразумева да ученик на крају године буде оспособљен да примени нормативна решења у вези са гласовним променама. Према исходно оријентисаној настави, најважније је да ученик буде писмен.

У делу *књижевност* потенцира се усвајање књижевних

знања, развијање читалачких вештина и афирмисање васпитних вредности путем књижевности.

Ученици треба да упознају репрезентативна дела српске књижевне баштине и дела опште књижевности, њихове ауторе, поетске и естетске вредности; негују и развијају читалачке компетенције и интерпретацијске вештине посредством којих ће се упознавати са репрезентативним књижевним делима из историје српске и опште књижевности, читати их и тумачити у доживљајној и истраживачкој улози; развијају литерарне афинитете и постану читаоци рафинираног естетског укуса који ће умети да на истраживачки, стваралачки и активан начин читају књижевна дела свих жанрова, вреднују их, говоре о њима и поводом њих; усвоје хуманистичке ставове, уверења и систем вредности; оспособе се за поуздано морално просуђивање, опредељивање за добро и осуду насилништва и нечовештва, одбацивање свих видова агресивног и асоцијалног понашања и за развијање самосвести и личне одговорности; подстичу на саосећање са ближњима и одговорност према другом; развију врлине разборитости и равнотеже и мудрости.

Конкретно. У изучавању књижевних дела примењен

је и хронолошки и тематски приступ. Изучавањем народне баладе Хасанагиница, ученик се оспособљава за тумачење дела народне књижевности, али компаративном анализом са истоименим драмским делом Љубомира Симовића, способан је да уочи разлике у односу на различите културноисторијске епохе и два различита света, као и да спозна трајне људске вредности.

У делу *Језичка култура* развија се вештина писања, говора, слушања и читања.

Програм за први разред гимназије у области језичка култура организован је тако да подразумева четири вештине: писање и говор (као продуктивне) и слушање и читање (као рецептивне). Припрема за израду писменог задатка, сама израда и исправка писменог задатка, подразумевају укупно 16 часова, по 4 за сваки писмени.

Припрема за израду писмених задатака је континуирана делатност и не ограничава се само на један час (пре израде писменог задатка). Препоручује се, приликом израде писменог задатка, коришћење ћириличног писма, док се латиница може користити као писмо приликом писања исправке. Вештина читања с разумевањем подразумева читање књижевних и осталих типова текстова уз препознавање експлицитних и имплицитно датих информација у тим текстовима и откривања узрочно-последичних веза међу елементима садржаја.

Конкретно. Ученик се оспособљава да саставља текстове тако што правилно расподељује грађу. Такође, према

једном од исхода, ученик се оспособљава правилно да попуни формуларе као и да успешно представи и презентује својезнања. Повезује знања из српског језика и информатике.

Сличности и разлике новог и старог програма

1. Повезивање наставе језика и књижевности

Реализација наставе и учења језика остварује се у предметном јединству са наставом књижевности. Приликом обраде садржаја из језика препоручује се:

- уочавање језичких појава у одговарајућим примерима уз ослањање и на језичко осећање ученика;
- примена граматичких правила;
- увежбавање;
- коришћење табела;
- израђивање цртежа, схема, графикана;
- навикавати и подстицати ученике да користе одговарајућу квалитетну литературу, језичке приручнике, речнике, лексиконе, појмовнике
- континуирано и систематично праћење и вредновање рада и напредовања ученика.

2. Настава српског језика и књижевности не сме се посматрати изоловано од осталих наставних предмета.

Уобичајена је и у пракси потврђена корелација са другим предметима као што су: ликовна уметност, музичка уметност, историја, грађанско васпитање, верска настава, рачунарство и информатика.

3. У књижевности је остао књижевноисторијски при-

ступ али је смањен број дела која су предвиђена у обавезном делу програма. Смањен је број дела у народној књижевности јер се обрађују у основној школи.

4. Инсистира се на тематском повезивању садржаја (дела из митологије и из народне књижевности; дела из народне и из савремене књижевности).

5. Уведен је велики број дела на изборној листи те је наставницима и ученицима пружена могућност интерактивне примене новог програма.

6. Примењује се принцип контрастирања у проучавању дијалекта и књижевног језика.

7. Поглавља из правописа су потпуно функционализована јер су практична и корисна (нарочито она са гласовним променама).

8. У области језичка култура ученик се оспособљава за све четири вештине: читање, писање, слушање и говорење, за практичну примену знања из језика и из књижевности.

9. Наставник постаје самосталан у креирању и у реализацији многих тематских целина, у асоцијативном и стваралачком приступу српском језику и књижевности.

10. Пре реализације програма, наставник мора добро да проучи стручно-методичко упутство као и да прође обуку за примену новог наставног програма за српски језик и књижевност који је заснован на исходима.

Ученик више није пасивни посматрач него активни слушалац и стваралац.

ПИСМЕНИ ЗАДАТАК НАГРАЂЕН ПРВОМ НАГРАДОМ

Ивана Велов, II6,

Филолошка гимназија, Београд

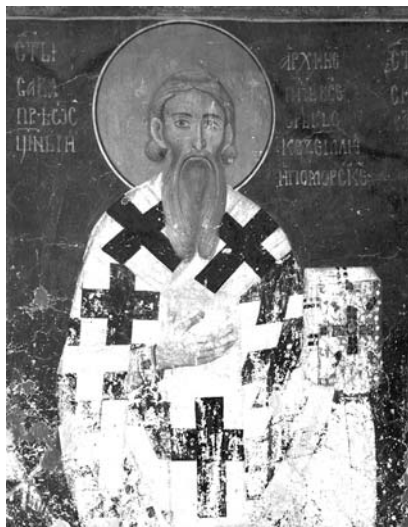
предметни професор: Катарина Вучић

ЛИК СВЕТОГ САВЕ У НАРОДНОМ ПРЕДАЊУ

У историји средњовековне књижевности постојали су сасвим различити типови жанрова и поетике, тачније писана и усмена књижевност. Писана се служила српскословенским језиком и настајала је под окриљем и утицајем цркве, док је усмена књижевност настајала у народу који је користио народни језик и био неписмен. Међу њима има разлике у функцији и култури, али се оне преплићу и утичу једна на другу, па се могу уочити заједничке теме, мотиви, ликови, чак и саме идеје.

Свети Сава, најупечатљивија личност српског средњег века, био је представник писане књижевности и родоначелник житија, али је такође постао један од средишњих ликова народног предања. Постоје многе легенде, приче и песме у којима се помиње лик Светог Саве. У тим предањима се често мешају хришћански и пагански слојеви, као и различити обичаји, митолошки и историјски елементи.

Свети Сава се определио за монашки живот и учврстио хришћанску веру међу Србима, али на такав начин да су многи стари пагански обичаји били само прилагођени новој вери, остајући саставни део културе народа. То се може лепо видети

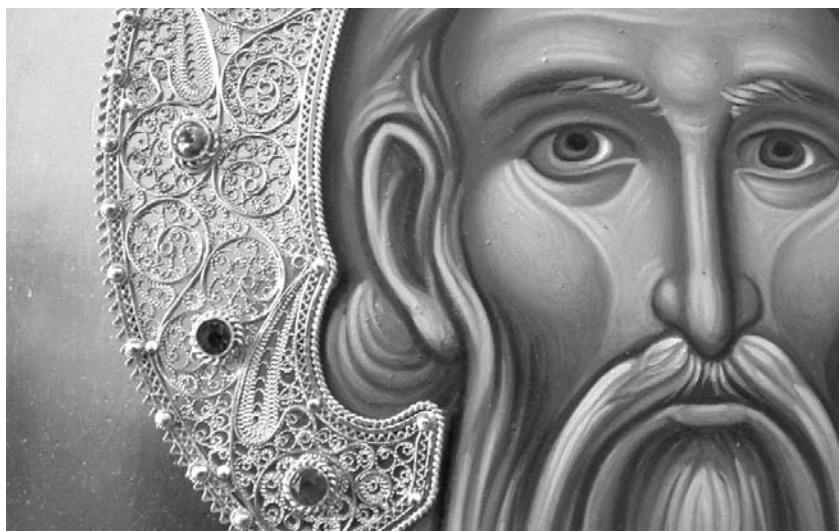
у народним предањима – Свети Сава као њихов јунак, осим што подучава, саветује и помаже свом народу, често и кажњава. Предања често одступају од хришћанског учења о светости и приказују га како се маскира у просјака и тражи мало хране од људи, да би потом добре наградио, а оне који су га као просјака одбијали, кажњавао. Неки његови поступци у предањима би се данас сматрали окрутним и неправедним. Тако, на пример, у легенди када су калуђери говорили Светом Сави да не иде на пут због лошег времена, он их је претворио у магарце. Један од мотива који се протеже у више легенди јесте Савин гнев, када кажњава свој народ за мале и просте несташлуке. На пример, када је проклео варош и учинио

да пропадне у језеро, јер је неко из те вароши сакрио његове рукавице или када је претворио чобанина у пса јер је јео лежећи. Свети Сава по овоме уопште не личи на хришћанског светитеља, по свом карактеру, темпераменту и понашању повремено готово да подсећа на паганске богове за које је овакво понашање карактеристично. Они су лако увредљиви, веома брзо се разбесне и немају милости према ономе кога кажњавају.

Осим гнева, појављује се и мотив зависти. Најпознатији пример за ову особину јесте прича када је Свети Сава казнио птицу кос која му је одговорила да стално диже нос тако што је створио мраз и зиму, па је косу умрла жена, а и сам је скоро био мртав од хладноће, на крају се Свети Сава смиловао када је видео птицу, па је вратио лепо време. У овим предањима је тешко разумети и удовољити Светом Сави, јер је такво понашање и размишљање необично и окрутно хришћанима, а било је сасвим уобичајено за пагански свет. Тако би и пагански богови казнили свакога ко би прекорачио допштену границу среће или савршенства, јер су то хтели само за себе. Наш светитељ има такође и пуно позитив-

них особина. Народ је заменио јунаке из јеванђељских прича Светим Савом. Тако Сава за Србе постаје оно што је Мојсије за Јевреје. У народним предањима су најчешће коришћени мотиви из Књиге о Јову. Свети Сава је сличан Богу који куша праведнике. Када у легенди тражи од просјака нешто да му да, једино што је имао су црви из његових рана, дао је Светом Сави и био награђен за поштење.

Он жели да културно уздигне свој народ, да уведе ред, да га научи добрим и корисним стварима (како да ору, да кују гвожђе, да плету, да направе прозоре...). Оним што их учи и саветује, он ствара и гради путеве, мостове, изворе, животиње и биљке... Народ га је, преплићући две традиције, повезао са вуком, словенском светом животињом. Верује се да је припитомио ову опасну и дивљу животињу, што симболично говори о припитомљавању и оплемењивању наших дивљих и паганских предака. Зато је и приказиван као „вучији пастир“ (по лику Христа), вуци су му блиски и назива их друговима, они као питоме животиње иду за њим, а Сава их благосиља. У народном предању Свети Сава се понаша као учитељ и саветодавац. Он врши реформе, ствара напредак, али уме и да праведно кажњава, а често то све чини натприродним моћима, самим присуством, па чак и својим магичним штапом. Лик Светог Саве у овим предањима добија облик стално присут-

ног божанства које непрестано надгледа свој народ и стара се о њему.

Због својих великих заслуга, српски народ га је поистоветио

са Христом. Био је најважнији српски светац и народ га је волео и поштовао, зато су многа места добила име по овом драгом светитељу.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПРОФЕСОРА

Рад доноси свестран одговор на тему. Ученица је ваљано одредила место Светог Саве у српској култури и народном предању. Уочила је присуство паганских елемената у лику светитеља и одступања од хришћанског идеала светости. Повезала је, такође, Светог Саву са библијским узорима.

Одличан (5) Катарина Вучић

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ КОМИСИЈЕ

Награђени рад ученице другог разреда Филолошке гимназије у Београду, Иване Велов, оцењен је на овом такмичењу као најбољи из више разлога. Пре свега, поштовани су услови конкурса да се одговор на тему пише самостално, на редовном часу српског језика и књижевности, у оквиру времена предвиђеног за израду другог школског писменог задатка. Ученица је показала изузетно познавање легендарних прича и предања о Светом Сави, мада се ова материја не изучава посебно у другом разреду гимназије, већ раније. Повезала је лик Светог Саве са паганским и библијским узорима и издвојила кључне особине које је светитељу дало усмено предање. Илустративним примерима, ученица је поткрепила своје тврдње, а писмени задатак је композиционо ускладила и језичко-стилски уобличила веома зрело и поуздано.

Републичка комисија

КРАТАК КУРС ИЗ КАЛИГРАФИЈЕ

Јасмина Пивнички

Гимназија „Јован Јовановић Змај”, Нови Сад

СВЕТ
РЕЧИ

62

Ћирилично писмо је једна од најзначајнијих културних тековина српског средњег века. У српској традицији краснопис води порекло из манастирских школа где је представљао и вид умножавања текстова. Из неколико сачуваних споменика из 11. и 12. века можемо реконструисати како су ти рукописи изгледали, како су били украшавани, на чему су били писани, а из записа на њима дознајемо и понеко име преписивача или минијатуристе. Облик споменика развијао се у два правца: као свитак (ротулус) и као књига (кодекс). Свици су се углавном користили за повеље, мада постоје и неки литургијски текстови, а у облику књиге је сачуван највећи део српске црквене и профане књижевности. Средњовековни скриптаријуми су били по свим већим манастирима (Студеница већ у 12. веку, Хиландар од 13. века, па: Бањска, Раваница, Манасија, Љубостиња). Од преписивача најзначајнији су Ђак Григорије (рубрикатор Мирослављевог јеванђеља), старац Симеон (Вуканово јеванђеље), презвитер Братко (Братков минеј), поп Драгољ и писар Богдан (Иловачка крмчија), Теодор Граматик, Доментијанов штићеник као и Роман Хроми у 14. веку.

Последњу средњовековну редакцију српских књига дала је „Ресавска школа“ у манастиру Манасији. После пада Деспотовине преписивачи и минијатуристи одлазе на разне стране: Свету Гору, Срем, Славонију, Хрватску, Румунију. Касније су традицију средњовековних дијака наставили канцеларијски писари који су краснописали под утицајем руске калиграфске школе и по прописима Захарија Орфелина. Лепо писање (краснописаније, краснопис, калиграфија) је уведено у средње школе 1844. године, а затим у основне, као и више – богословију и учитељску школу с циљем да ученици науче и усаврше стечене вештине елементарног писања заснованом на естетским принципима. Године 1959. је укинута настава лепог писања и од тада се толерише индивидуални стил у писању који је праћен и упрошћавањем облика слова. У савремено доба рачунара, веб дизајна и мноштва фонтова, калиграфија је постала готово заборављена вештина и данас готово нико не уме лепо да пише. У борби за превласт у јавној, али и приватној, употреби између ћирилице и латинице, ћирилица може изаћи као победник само ако буде потпомогнута естетским начели-

ма. Заштитни знак српског језика може постати – лепо писање.

У средњовековној Србији књижи и писању придавао се велики значај. Српски писари (средњи век не прави разлику између писара и писца; преписивача и књижевника) стицали су образовање школујући се у Цариграду или Хиландару. У време турске управе било је путујућих писара, док су при манастирима радиле и преписивачке радионице. Писари су брижно чували свој прибор који се састојао од оруђа за писање: калема од птичијег (орловијег) пера, или стаблике трске или неке житарице косо одрезане на врху и зарезане по средини; мастила (од чађи дрвећа или цвелова и желатина се правила густа маса која се сушила, а за употребу се стругала и мешала са водом) и пергамент. За писање књига у најранијем периоду користио се пергамент (прављен од коже овце, јагњета, телета или зеца), а у 14. веку у употребу улази хартија. Употребљавало се смеђе (прављено од коре дрвета), црно (добијено од шикле, бобице на шумском дрвећу) и црвено мастило (на бази олова, живе или плодова воћа). Обично је текст исписиван црним или смеђим мастилом, а за

насловне и значајне делове користило се црвено. Развој државне администрације диктирао је и све бржи начин писања. Устав је заменио полуустав, а њега брзопис. Није постојало јасно правило око сликовних украса, али су их јеванђеља и псалтири обично поседовали. Сливовни украс се састојао од иницијала, заставице, фигуралних представа и завршетака странице или колона текста и били су црне, црвене, а понекад жуте и зелене боје. Богатији рукописи су били украшени минијатурама, тј. фигуралним представама и илустрацијама. Иницијал је захватао од два до десет редова текста, а најстарији компоновани су од преплетених трака и глава звери, а понекад и људи. Други тип је садржан у Мирослављевом јеванђељу и настао је под утицајем приморске романске традиције. Трећи тип се јавља у рукописима из 15. века и састављен је од преплета стилизованих палмета и гранчица. Заставице су по облику варирале од уске траке до правоугаоних поља испуњених најразноврснијим орнаментима.¹

Школе у Србији се организују у време Првог устанка са стварањем националне државе. Значајну улогу је имао повратак Доситеја Обрадовића и његово постављање за првог министра просвете. Од 18. века почиње да се учи калиграфија и по српским школама. Лепо писање, односно краснорис, као посебан предмет

Сл. 1. Насловна страна Орфелиновог уџбеника *Калиграфіја* из 1778. (Из збирке Народне библиотеке Србије)

уведено је у средње школе (гимназију и трговачку) већ првим законом о школама у Србији донесеним 1844. године. До краја 19. века се уводи у основне (1882. године) и девојачке школе (1899), као и више: богословију и учитељску, а у 20. веку и на Војну академију. Ове чињенице говоре колики је значај имало лепо писање у очима тадашње школске власти. Циљ је био да ученици науче не само да пишу већ и да лепо пишу и да се код њих развијају пожељна морална својства и естетске особине. Лепо писање даље је развијало стечену елементарну вештину писања, смисао и осећање за правилност, тачност, уредност и лепоту. Значајна васпитна функција школе огледала се и у развијању осећања за лепо, а у настави Лепог писања, ученици посматрајући лепо, стварају лепо. Лепо писање је задржано и у 20. веку и

након стварања Краљевине СХС, а писање се вршило на писанкама у два реда, а по ослобођењу земље се поново јавља као посебан предмет. Циљ је био исти као и претходних сто година – развијање осећања за правилност, тачност, уредност и лепоту. Наставни план СР Србије из 1959. изоставио је наставу Лепог писања из плана и програма. Разлози изbacивања правдани су потребом за упрошћавањем слова, а последица таквог мишљења је довела до стања да су код нас данас веома ретки они који умеју лепо да пишу.² Више од четрдесет година лепо писање је било одсутно из српских школа да би Министарство просвете и спорта 2004. године донело правилник о увођењу Лепог писања као изборног предмета за први и други разред са фондом 1-2 часа недељно. Квали-

² Павловић Лазаревић, Јовановић 2006: 6-20.

¹ Јанц 1977: 343-347.

тет краснописа се усавршавао у писарској и школској пракси. Данас се морамо запитати са каквом ћирилицом ћемо ми отићи у историју.³

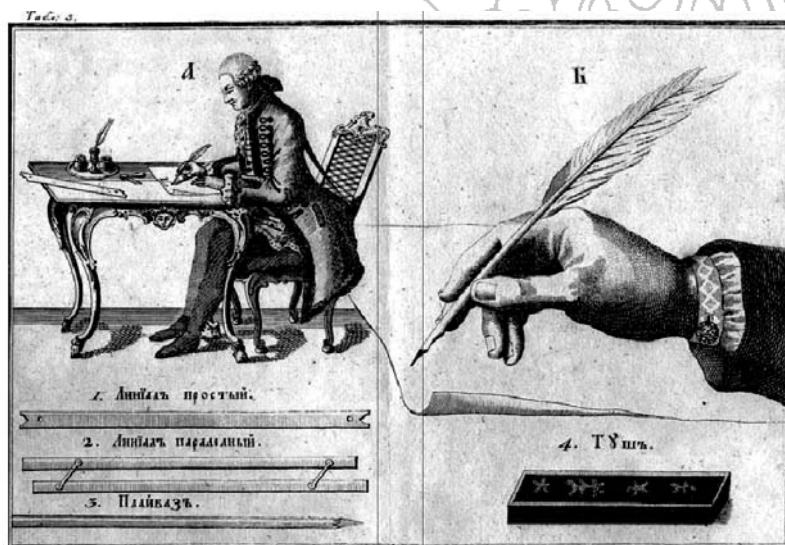
Треба имати на уму да постоји разлика између, писања (као елементарне вештине којом треба да овладају ученици основне школе), лепог писања, односно краснописа (као наставног предмета који даље развија елементарну вештину писања) и калиграфије (као гране примењене уметности).

Захарија Орфелин (1725-1785) један је од најзначајнијих личности српске књижевности, науке и уметности 18. века. На почетку књижевне и графичке активности био је под утицајем Русије, а потом се определио за средњоевропску, посебно бечку ликовну културу познобарокног и неокласицистичког стила, али и сопствени стил обликовања слова. Претходник му је био Христофор Жефаровић на чије се дело ослањао, а надарени савременик Теодосије Хиландарац. У просветни и јавни живот је ступио у Новом Саду прво као песник и учитељ у „Латинско-славенској школи“ гимназији коју је 1731. основао епископ Висарион Павловићу, а затим и као цртач – калиграф. Прешавши у карловачки митрополијски двор отворио је и графичку радионицу. Орфелин се цртањем и подучавањем лепих слова бавио током целог живота. Године 1759. је штампао школску *Калиграфију* која је имала наслов

на српском и немачком језику, а 1776. издаје другу калиграфију коју је назвао *Прописи*. Након тога је уследила и царска понуда да изради калиграфију за српске и румунске школе. Орфелинов уџбеник *Словенскаја и валахијскаја Калиграфија* одштампана је 1778. а за модел је од Илирске дворске депутације добио Филбигерово *Упутство за лепо писање, са правилима и муштрама* (1775) које се користило у целој Монархији. Поред признања, добио је и новчану награду од Марије Терезије, али, нажалост, и дозволу да од педесет и осам таблица рукописне Калиграфије штампа само седамнаест таблица које садрже најједноставније начина писања за потребе тривијалних школа. Њен први део садржи упутства за писање: правила седења, држање пера и припрема папира. Сам текст често прати и слика.⁴

- *Перо у руку, као што слика показује;*
- *Леву руку на папир, главу не савијај одвећ,*
- *Ноге не раскречуј, колена не састављај,*
- *Тело и кичму врло мало пови,*
- *Стомак и груди не ослањај на сто.*
- *Столица ни сувише близу, ни сувише далеко.*
- *Светлост да пада на рукопис, сенка удесно,*
- *Па се пише баш као што треба.*⁵

Након тога долази део са местом за вежбање писања, повезивање слогова и речи као и израда иницијалног слова. Вежбе прате и краћи текстови са моралном садржином. У наставку Орфелин развија свој метод писања праћен табелама.

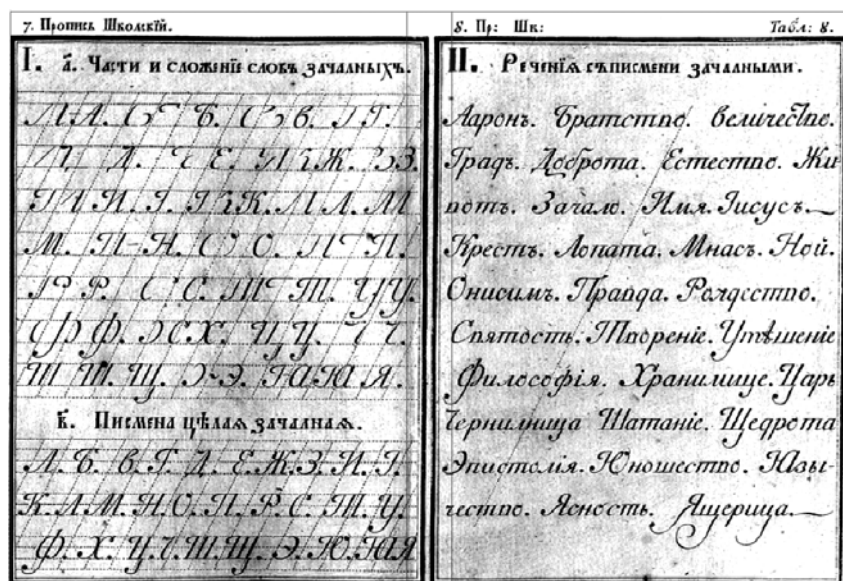

Сл. 2. Илустрација из Орфелиновог уџбеника *Калиграфија* из 1778. (Из збирке Народне библиотеке Србије)

³ Исто: 35-36.

⁴ Давидов 2001: 10-15.

⁵ Превод песме по Страхињи К. Костићу. У: С. К. Костић, *Орфелин и терезијанске школске реформе*, 224.

Сл. 3. Табела са примерима, илустрација из Орфелиновог уџбеника *Калиграфија* из 1778. (Из збирке Народне библиотеке Србије)

Методичка обука захтева стручност ментора, а састоји се у: правилном држању тела (руке, ноге, леђа, глава); дисању и посебном калиграфском прибору за писање; методичким листовима на којима се налази одређен тип слова; упутствима за израду заставица; припремљених подлога; и избора садржаја за испис (реч, део текста, текст). Методичка апаратура је заснована на Калиграфији Захарија Орфелина. Враћање Орфелиновој калиграфији истовремено значи и повратак уметничкој ћирици која је дуго година била занемаривана. Поред Орфелина познати калиграфи и методичари били су Христофор Жефаровић, Иван Болдижар, а у скорије време: Александар Додиг, Ђорђе Живковић, Стјепан Филеки (аутор више од 30 типова слова ћирилице за употребу у електронским медијама), Владимир Станковић, Данило Вуксановић, Жарко

Станковић, Светозар Пајић, Олгица Стефановић и други. Стилиста калиграфске ћирилице, Сазонов, истиче да ученици никада не треба да измишљају нека нова слова јер стилизација без знања може довести до тога да се у натпису изгуби композиција и ритам, па натпис постане неуравнотежен и ружан.⁶

Да би се постигла естетска начела у формирању словних знакова, потребно је постићи јединство садржине и форме. То је могуће остварити усклађивањем међусобних односа унутар сваке композиције, па рад са талентованим ученицима на секцији захтева примену следећих метода:

- 1) Текст метода – омогућава избор одређеног текста;
- 2) Метода откривања – омогућава упознавање са основним принципима калиграфских начела Захарија Орфелина изложеним у уџбенику

за калиграфију објављеном 1777;

3) Истраживачка метода – доводи до избора одговарајућег типа слова (студеничко, Мирослављево, иноха Саве);

4) Методе композиције – омогућавају акт компоновања, односно састављање целине од различитих делова уз неограничен број комбинација на које, поред теме, утиче сензибилитет аутора и формат на ком се реализује рад;

5) Метода хармоније – захваљујући њој се усаглашава тип слова са садржајем текста;

6) Метода контраста – омогућава да се схвати вредност контраста боје слова (црна, браон, црвена) и подлоге;

7) Метода равнотеже – омогућава употребу словних облика различите величине;

8) Метода доминације – представља смишљање оптичког центра који истиче средиште радње;

9) Метода ритма – представља методу динамичког понављања појединих словних знакова, а постиже се и слагањем редова исте дужине;

10) Методе антиформе – унутрашња белина словних знакова, белина између њих при повезивању и размак између редова. Ова метода даје тексту експресивну снагу и

11) Демонстративне методе – омогућавају критичност при избору најуспешнијих радова, али и упознавање других ученика са радовима.⁷

⁶ Пивнички 2014: 74.

⁷ Ераковић 2003: 130-145.

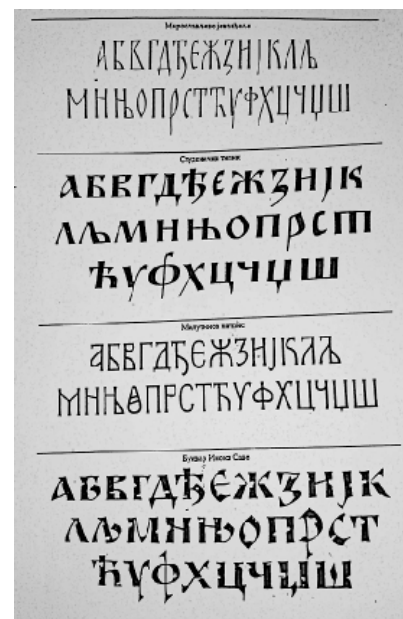

Рад калиграфске секције мора бити у вези са наставним садржајем предмета Српски језик и руковођен проширивања ученичких знања. Он мора да доприне-се афирмацији појединца, наставног предмета, професора и школе у оквиру друштвене заједнице. Годишњим планом рада Калиграфске секције предвиђено је да се ученици упознају са основама калиграфског писања теоретски и практично. Наиме, поред теоријских часова на којима ће се они упознати са историјом писма, и правилима заснованим на правилима које је прописао Захарија Орфелин, постоје и часови практичних вежби писања слова и текстова уз помоћ којих ученици сти-чу вештину лепог писања, чиме ће се код њих подстаћи постепен развој уметничке креативности. План ће се ре-ализовати кроз радионице (твajaње радионице је дво-час), при чему се оптимални резултати остварују у раду са 15 ученика. Текстови су гру-писани по тематским блоко-вима који прате важне дату-ме у школском животу или постојеће конкурсе. Стечена знања се могу применити у раду секција, али и као ра-дионице које имају за циљ афирмацију лепог писања у јавном животу, а поводом важних догађаја у животу

школе или локалне зајед-нице. Семинари у организа-цији Друштва учитеља као и републички и међународни наградни конкурси доприне-ли су популаризацији лепе традиције краснописа засно-ване на прописима Калигра-фије Захарија Орфелина.⁸

Калиграфи углавном за-почињу рад тако што запи-шу различите идеје на кома-ду обичног папира, а затим их даље разрађују на квали-тетнијем папиру који оба-везно мора бити гладак, а за најсвечаније радове и данас се користи пергамент (кори-стимо глатку страну). Туш мора бити редак, а никако густ. Почетницима се пре-поручује да након обуке ис-пишу једну реч, затим мисао (нпр. народну пословицу), па тек онда неки текст. Неоп-ходно је савладати одређени тип слова служећи се разли-читим врстама пера. За рад су потребни: папир, олов-ка, лењир, перо (пљоснато јер даје могућност писања танких и дебелих линија), штило и туш. Користећи од-ређену технику дусања ума-че се перо у мастило. Водећи рачуна да се шиљак пера држи паралелно са водорав-ним линијама, потезима ка

А	Н
Б	Њ
В	О
Г	П
Д	Р
Ђ	С
Е	Т
Ж	У
З	Ф
И	Х
Ј	Ц
К	Ч
Л	Б
Љ	Ц
М	Ш

себи, с лева надесно, вуку се линије тако да мастило тече равномерно као што проти-че и дусање. Следећа вежба захтева да се перо прислони под углом од 45 степени да би се увежбали цик-цак по-тези. Већина равних линија се вуче под углом од 30 сте-пени, а за широке линије се користи угао од 45 степени. У почетку је потребно извући више помоћних линија од којих се начини мрежа како би се постигла иста величи-на слова (висина, ширина, размак, проред). Пожељно је да висина слова представља четири ширине шиљка пера. Сериф је детаљ и само те-жиште слова и захваљујући њему мастило се ослобађа и правилно отиче. Приликом учења новог писма потребно је прво оловком нацртати ос-новне облике, па тек онда их прећи тушем.

„Што год су људи на ово-ме свијету измислили, ништа се не мож испоредити с писмом. То је наука која ум људски готово превазилази,

⁸ Пивнички 2014: 74-77.

и могло би се рећи, да је онај, који је први њу измислио, био више Бог, него човек, Писмо је отворило пут уму људскоме, да се приближи Богу по могућству своје.“ (Из предговора *Првом српском буквару*, В. С. Караџић, Беч 1827. година)

Литература:

- Бауен, Ен (2008): Калиграфија, Младинска књига, Београд
- Давидов, Динко (2001): Захарија Орфелин, Народна библиотека Србије, Београд
- Ерковић, Тадија (1995): Врати-мо се лепом писању, Штампарија Карејски, Нови Сад
- Јанц, Загорка (1977): Историја примењене уметности код Срба...! том средњовековна Србија, Београд
- Кавало, Јеспер Свенбро Гугли-елмо (2002): Како су читали

- Грци каоко Римљани, Октоих, Београд
- Павловић Лазаревић, Гордана и Јовановић, Растко (2006): Краснопис у српским школама, Педагошки музеј, Београд
- Пивнички, Јасмина (2014): Почети словенске писмености и књижевности у настави, Универзитет у Новом Саду
- Раткелић, Маријана и Лазић, Љиљана (2010): Записано се дуже памти, Музеј града Новог Сада, Петроварад

Прилози: Калиграфски радови ученика Гимназије „Јован Јовановић Змај“ из Новог Сада

НЕГУЈМО СРПСКИ ЈЕЗИК

Крајем децембра појавио се часопис **ВИД**, дефинисан као часопис ученика „Школе Вук и Доситеј“, који чува српску традицију, културу и језик у дијаспори.

Овај часопис је штампан под покровитељством Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Завода за унапређивања образовања и васпитања.

Часопис је својим концептом и духом произишао из овог првонаграђеног лингвистичког рада као предузетничка активност лингвистичке секције Фармацеутско- физиотерапеутске школе у Београду и ученика „Школе Вук и Доситеј“ српске допунске школе из Штутгарта и околине, који су учествовали у лингвистичком пројекту:

Речи које чувају наше културно наслеђе.

Овај рад је од националног значаја, реализован кроз низ активности које су биле усмерене на развијање љубави, неговању и очувању српског језика у дијаспори.

Јелена Стојиљковић

РЕЧИ КОЈЕ ЧУВАЈУ ЈЕЗИЧКО НАСЛЕЂЕ

Чланови лингвистичке секције школе су ученице одељења III-2:

1. Вуковић Лена
2. Микетић Кристина
3. Јагодић Мина
4. Љујић Ања
5. Јоксовић Исидора
6. Крсмановић Анђела
7. Кузмановић Сара
8. Пејовић Нађа
9. Васић Теодора
10. Вукајловић Милица
11. Максимовић Тамара

Ментор лингвистичке секције Фармацеутско – физиотерапеутске школе, Београд:

Јелена Стојиљковић

Ментор образовно – васпитног рада на српском језику, Штутгарт:

Биљана Петровић

Промишљајући о речима, и језику уопште, као делу традиције која у својој бити носи не само језички, већ и национални, генетски код, на састанцима секције, разматрали смо идеју о језику као делу културног наслеђа. Моја иницијатива, као ментора лингвистичке секције школе, је да се једним пројектом укаже на, актуелно и свеприсутније, питање очувања језика и писма у дијаспори (схватајући га у ширем актуелном културном и националном контексту), на стварање и истицање веза између институција али образовно – васпитних циљева наставе језика и књижевности уопште.

Тиме је одређен и циљ истраживања: Кроз овај рад ученици су упознати шта се поразумева под културним наслеђем, те која су добра заштитијена Конвенцијом УНЕСКА о заштити Светског

културног и природног наслеђа. Спознали су да је циљ заштите очување квалитета и вредности културног добра, одговорност нације за продужетак његовог трајања и духовну и материјалну основу постојања једног народа и друштва.

Конвенцијом о очувању нематеријалног културног наслеђа, донетој на Генералној Скупштини Унеска 2003. године, нематеријално културно наслеђе је дефинисано тако да: „обухвата: усмене традиције и изразе, при чему посебно језик, извођачке уметности, друштвене праксе, ритуале и свечане догађаје, знања и праксе везане за природу и свемир/универзум, традиционалне вештине/занате.“ Нарочиту пажњу посветили смо члану 14. који се тиче „обезбеђивања, препознавања, поштовања и вредновања нематеријалног културног наслеђа

у друштву, кроз: образовне програме намењене нарочито младима.” Констатовали смо да у регистру нематеријалног културног наслеђа Србије се налазе 32 елемента. Међу њима, на сајту Министарства културе и информисања, осим Вуковог сабора и Пиротског приповедања, нема других садржаја везаних за језик.”

Сматрали смо да би рад на очувању језика и писма могао да се подведе под нематеријално културно наслеђе, нарочито у домену његовог коришћења у дијаспори. Тако смо осмислили да се прошири, започет школски пројекат „Негујемо српски језик (2)”, у коме би се допринос нашег рада односио на негововање језика ван матичног подручја. Приступило се прављењу плана рада. Промишљало се о томе шта би требало неговати и истаћи као део језичког наслеђа. Чланови лингвистичке секције су се сложили да је најреалније испитати лексику језика. Тако је започето испитивање са радним насловом:

„Само Срби имају реч промаја, остали народи не!”

Било је потребно да се идентификују речи које би, по мишљењу ученика биле оне које чувају национално, културно, језичко наслеђе. Пописати и класификовати те речи са циљем оформљења речника културног наслеђа и испитати које су то речи које су одређене као оне које чувају национални идентитет.

За испитанике у лексичком истраживању одређени су ученици првог разреда

(два одељења – 61 ученик). У одређеним временским размацима, дат им је прво један задатак, а затим, ученици инспирисани искуством које имају са рођацима широм света, су проширили са још два:

1. Одредити речи за које сматрају да чувају наше културно наслеђе;
2. Одредити речи које би требало да знају млади који нису у отаџбини;
3. Одредити жаргоне које би требало да знају/усвоје вршњаци ради лакшег споразумевања.

Друга и трећа тема анкете су формулисане на основу искустава које су ученици имали и препознали у комуникацији са рођацима који живе у дијаспори. Истакли су да постоје језичке баријере које су, споразумевање са (млађим) рођацима учиниле тежим или пренеле комуникацију на енглески језик.

Промишљајући о језику као културној, националној, духовној вредности започето је истраживање које је за првобитни циљ имало очување српског језика, а касније и радни императив у смислу издвајања речи које по мишљењу ученика носе у себи културни идентитет Срба као нације. Недостајали су испитаници из дијаспоре који под истим околностима уче матерњи језик.

Српска, допунска школа у Штутгарту је изабарана као школа у дијаспори на основу личних, професионалних, колегијалних карактеристика наставника који тренутно

тамо ради, Биљане Петровић. У разговору са колегицом, Биљаном Петровић, која се тренутно налази у Штутгарту где обавља образовно – васпитни рад са децом у школи на српском језику, дошле смо до закључка да би била дивна идеја да се оствари заједнички пројекат. На тај начин би се члан 14. Конвенције о обезбеђивању, препознавању, поштовању и вредновању матерњег језика као нематеријалног културног наслеђа добио своје остварење кроз: образовне програме намењене младима.

Повезивање са дијаспором

Задатак: Спровести истраживање у матичној школи и школи у дијаспори. Добијену грађу класификовати и теоријски објаснити и, према могућностима, емпиријски проверити. У првом делу рада, требало је објаснити због чега је нека лексема, у свом значењском слоју, асоцијативно била наведена као носилац културног наслеђа. Уследило би издвајање и класификовање морфолошких облика речи.

Ученици у матичној земљи требало је да препознају речи које су то речи и/или изрази које су носиоци наслеђа, а ученици у дијаспори, на тај начин, добијају потврду о традицији, култури и речима због којих треба поштовати матерњи језик, те вредновати га пажљивије, у односу на језичко окружење у коме одрастају. Ученици су се трудили да проучену грађу дефинишу пре свега научно.

Закључци су утемељени на препорученој литератури према наставном плану и програму у областима лексике, морфологије и стила. Али је приоритет био практични значај – мотивисати ученике у дијаспори да богате речник матерњег језика, да успоставе везу са вршњацима у матици, упознали боље културу о којој уче и о којој слушају у породици и школи. Такође, били би спремни да својим друговима које су стекли у немачким школама пренесу, кроз лексичку радионицу, део културе којој припадају и на коју су поносни.

Колегиница Биљана Петровић је предочила Школском одбору у Штутгарту наш позив да се укључе у пројекат који смо означили као колективни рад. Направила састанке са ученицима и родитељима који би учествовали у пројекту, под радним називом: „Речи наших крајева – наше духовно благо“. Неопходно је било да се родитељи и породица ученика уопште, укључе у пројекат кроз израду анкете о речима које за њих имају субјективно значење, а сећају на родни крај и одрастање у њему. Сличне задатке су имали и ученици – испитаници у Србији. Заједнички именуатељ је био одредити речи које чувају (по њиховом мишљењу) наше културно наслеђе.

Задатак ученика – чланова лингвистичке секције Фармацеутско – физиотерапеутске школе је био да анализирају,

обједине и класификују прикупљену грађу из дијаспоре и матичне земље и приложити такав рад целокупном овогодишњем истраживању лингвистичке секције као део индивидуалног језичког, на тај начин и, друштвеног наслеђа!

Емпиријско истраживање

У електронски прослеђеној анкети, налазило се по девет питања за родитеље и породице ученика (баке и деке) и девет питања за ученике. Родитељи су своје одговоре слали електронским путем колегиници Петровић, која је прослеђивала нама. Са ученицима је, кроз редовне часове, прво путем усменог изражавања, а касније и писаног, урадила анкету. Фотографисала је одговоре који су се налазили у свескама ученика. Кроз анкету, ученици су научили о пословицама и загонеткама, правопису, правилном изговору одабраних речи.

Приликом обрађивања анкете, установили смо да су родитељи и шира породица приступили одговору на анкету веома озбиљно, емотивно, одушевљени идејом да се „не заборави и да се запише“. То нам је указало и на значај нашег рада. Очувати и неговати језик у другој језичкој средини има велику важност, за људе који тамо живе али и за нас као заједницу којој припадају. Тако се од радних назива пројекта створио један: „Речи које чувају језичко наслеђе“.

Резултати:

1. Речник топонима „Реч која означава моје место“ – насеља из ког потичу испитаници
2. Речи које чувају индивидуално наслеђе (из породичног речника)
3. Реч која чува лековито значење – Боквица
4. Реч која чува легенду мог краја
5. Рич одвика – штоно бабе кажу – пословице и загонетке
6. Реч која чува наслеђе и сећање на детињство – Игра
7. Реч која чува културно наслеђе – школска лектира
8. Реч која чува културно наслеђе – омиљени лик из књижевности
9. Речи које означавају које наслеђе недостаје у дијаспори

Класификована приспела грађа, као и она настала на основу резултата анкете која је спроведена међу ученицима два одељења првог разреда Фармацеутско – физиотерапеутске школе, истакла је да је 87% испитаника за речи које чувају језичко наслеђе навела и образложила следеће: сарма, ђевапи, ракија, ношња, опанак, Вук Караџић. Из тих разлога ученице лингвистичке секције су дошле на идеју да направе краћи, едукативни филм.

Прављење сценарија за филм (филм као наставно средство)

Заједничке речи које повезују матицу и дијаспору

Вук Стефановић Караџић и ношња

Према поменутој Конвенцији, требало би да се елементи означени као део културног наслеђа промовишу са циљем да се и другим члановима исте језичке заједнице учине ближим и доступнијим. Из тог разлога на састанку лингвистичке секције је одлучено да се направи краћи филм према речима које су биле најучесталије у анкети из дијаспоре као оним речима у којима се чува наш идентитет. Успостављена је сарадња са Музејом Вука и Доситеја и Етнографским музејом – заказано време снимања.

Циљ: Направити филм који би се приказао у дијаспори и испитати доживљеност приказаног, могућност да овакав начин подстицаја учења језика буде делотворнији, истаћи значај и начин чувања наше културне баштине.

Анализом се установило које су то речи које су испитаници приложили и истакли као заједнички именитељ. Дошло се до два закључка да се истакну речи које описују биографију Вука Стефановића Караџића и да се истакну речи које се односе на традицију и традиционални начин живљења – што би омогућили експонати у Етно-

нографском музеју: народна ношња, различити облици градње кућа. У Музеју Вука и Доситеја требало је да се објасне речи: Вук (порекло имена), Тршић, породица, путовање, народне епске песме, писмо и језик, ћирилично и латинично писмо, настанак азбуке, Доситејев значај, басне, прве школе. У Етнографском музеју снимили смо и поставку Вјере Медић „Писмо и традиција“ кроз коју нас је водила кустоскиња Ана.

Трећи део филма је сниман у Фармацеутско – физиотерапеутској школи, у још једном амбијенту који у речи школа чува наслеђе. На тај начин је по први пут приказан део школског живота, као и српска школа, ученицима из Штутгарта.

Истакнуте речи у филму: школа, српски језик, мост. Представили смо и професоре стручних предмета: реч која чува наслеђе за професорку фармакогнозије, Јасну Савић, је кантарион. Излагање професорке Савић о овој биљци је наглашено, јасно, дато у сликовитим, кратким реченицама.

Нека од излагања говорника намерно су остављена изворно, као пример ученицима у дијаспори да постоје различита индивидуална схватања како се треба обратити ученицима и родитељима који се труде да науче, и очувају српски језик. Предочено је излагање проф. Андријане Кнежевић Узелац која аргументовано, брзо и стручно говори о садржини и значају предмета који предаје.

У обраћању директорке школе истакнута је реч која чува језичко наслеђе и има поливалентно значење. То је реч мост, као врста преласка на нови степен сарадње, повезивања матице и дијаспоре, повезивања различитости у начину стицања знања и развијању љубави према земљи и језику, као врста добродошлице у Фармацеутско – физиотерапеутску школу.

Кроз овакво, визуелно наставно средство би се остварили и задаци наставе Посебном плану и програму образовања и васпитања у иностранству:

1. Развијање љубави према матерњем језику, његово очување и потреба да се негује: Вршњачка едукација као начин да се ученицима у дијаспори приближи матерњи језик преко ученика који су се нашли у улози наратора у филму и који су се потрудили да разумљивим, сликовитим коментарима пренесу знање о Вуку Караџићу и народној традицији и култури.
2. Богаћење речника, језичког и стилског израза: Истицање речи и/или израза који би могли да буду усвојени у ученичком речнику.
3. Описмењавање ученика у ортографских и граматичких стандарда: Предочавање штампаног и писаног ћириличног писма, развој српске азбуке и начини очувања писма кроз традицију.

Рад на терену – утврђивање стања на терену у учењу језика и начини за очување језика

Несебичним залагањем, заинтересованошћу и отвореношћу родитеља из Штутгарта и колегинице Петровић, одлуком и позивом Школског одбора, као ментор лингвистичког пројекта „Речи које чувају културно наслеђе“ боравила сам у школама у Штутгарту од 7. 11. 2016. до 10. 11. 2016. године. Школски одбор је нарочито истакао њихову захвалност због значаја оваквог вида укључивања ученика у учење, а самим тим и неговање матерњег језика. Из дела позивног писма издвајам: „То нама, Школском одбору, значи више као начин да се на интересантан али научни начин деца заинтересују више за наш језик, а родитељи га не забораве. Такмичење лингвистичких секција је добар подстицај за децу, а нама родитељима значи, као позив образовним и културним институцијама, да допунске школе буду равноправне на националним такмичењима. Пројекат који је зближио родитеље и децу на заједничком задатку припреме за израду лингвистичких анкета и радионица.“

Мој боравак је имао и значај због повратне информације о анкети коју су ученици и родитељи радили у виду промоције прелиминарних резултата анкета. Међутим, било је и потребно да се утврде и две референце: затечено стање на пољу учења и усвајања матерњег језика,

као и потреба за проширивањем, неговањем лексике која карактерише културни идентитет нашег народа ради бољег увида у финализацију пројекта. Сматрала сам да је најефикасније доћи до података кроз драмске радионице, које сам осмислила према Посебном плану и програму и Плану слободних активности, а на основу плана и програма рада наставника. Колегиница Петровић, изводи образовно – васпитни рад у групама за млађи, средњи и старији узраст. Радионице су биле примерене за све узрасте који похађају наставу, њихове родитеље и породицу. Кроз радионице реализовани су следећи:

Задаци наставе према Посебном плану и програму:

- Развијање љубави према матерњем језику, његово очување и потреба да се негује;
- Богађење речника, језичког и стилског израза;
- Описмењавање ученика за примену ортографских и граматичких стандарда;
- Оспособљавање за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима комуникације;
- Оспособљавање за самостално разумевање и доживљавање;
- Основни облици писаног и усменог изражавања: Ортоепске вежбе правилан изговор, гласова и сугласничких група; ортографске вежбе – преписи-

вање речи и кратких реченица са датим задатком; Лексичке вежбе – грађење речи и фразеологизми овде пословице.

Слободне активности према плану и програму:

- Подстицање, развијање и унапређење самосталног језичког стваралаштва;
- Упознавање са сећањима старијих чланова породице ученика о: играма које су играли када су били мали, причама које су слушали/ читали, обичајима којима су учествовали;
- Прављење речника и Драмске игре: ученик уз инструкције реализује једноставније говорне улоге „игра улога“;
- Писање утисака о одгледаном филму.

Садржај радионица:

1. Повратна информација о прикупљеним анкетама у којима су учествовали „старији чланови породице“ разговор о пословицама, предањима, причама, речима родног краја.
2. Да би се стекао прави утисак о језичком стању на истраживачком терену кроз драмску игру „из улоге“ представила сам се ученицима. Истакла сам да су окружени немачким говорним подручјем више, него што су окружени матерњим језиком, те да морамо уважити и поштовати различитости култура и језика, и да ћемо даљи раз-

говор водити на оба језика. Мој циљ је био да ученицима помогнем у бољем разумевању српског језика, али и да укажем на језичку равноправност у употреби. Замолила једног ученика да ми помогне и буде у улози „симуланог преводиоца“ на немачки језик. То је направило веома добар утисак код деце која веома слабо, на свим нивоима узраста, се служе српским језиком. Такође, то је и охрабрило децу да „ми помогну“ да говоримо српским језиком и на тај начин вежбају, шире језички фонд.

3. Најављујемо да је ово филм који су снимили за њих ученици у Београду. Дајем јасне и једноставне инструкције да пажљиво гледају филм и упамте оне речи које за њих имају неко значење, које препознају, које сматрају важним или које не разумеју.
4. Сви (родитељи и ученици) гледају филм.
5. Задатак је био да филму дају наслов, да напишу три речи које су запамтили или су им биле интересантне или да нацртају плакат за филм. На тај начин имали су мале ортографске вежбе – преписивање речи и кратких реченица са датим задатком.
6. Родитељи за то време праве најаву за филм.
7. Појединачно излазе пред таблу и према својим језичким могућностима обја-

шњавају цртеж и/или речи. Овакав приступ води оспособљавању за самостално разумевање и доживљавање, као и оспособљавању за успешно служење књижевним језиком у различитим видовима комуникације.

8. Плакати такође могу бити двојезични – због пошто-

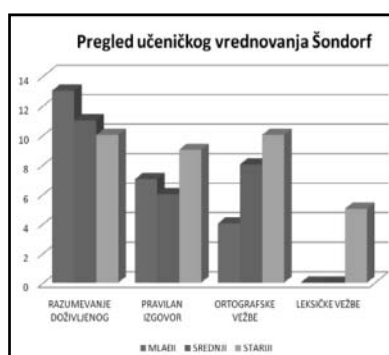
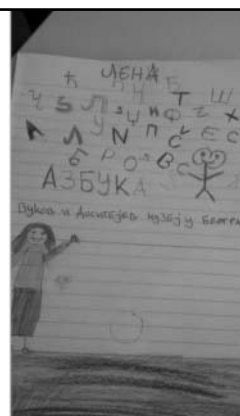
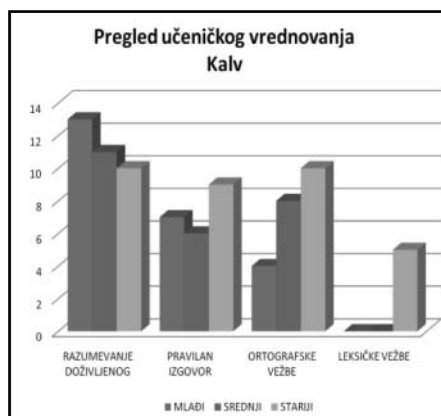
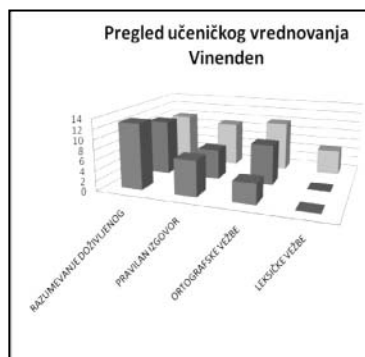
вања и уважавања културне различитости.

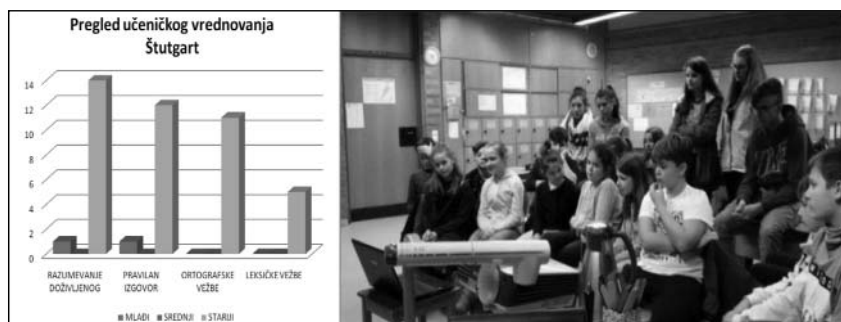
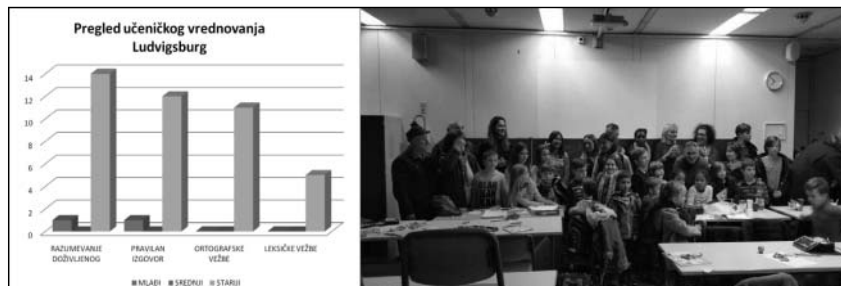
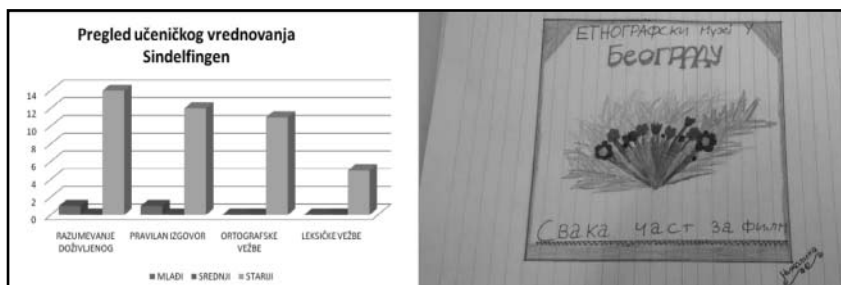
9. Циљ да на „филском фестивалу“ прикажу културно наслеђе Србије другарима из немачких школа. Родитељи читају „најаву за филм“.

10. Прави се изложба плаката.

11. Утисци.

Закључци

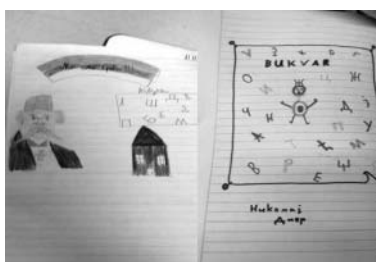
ФИЛИП 11 година на питање Шта је Србија је одговорио: „Србија је историја и музеји“

Ученици у дијаспори били су мотивисани да на овај начин објасне доживљај филма. Да напишу ћиричним писмом наслов филма и потпишу речи које су запамтили и обогате свој речник. Најмањи ду документовали цртежима, својим потписима и речима које су знали да напишу. Понекад су мешали ћирилицу и латиницу нарочито исписујући име земље латиницом. Трудиле су се да са што више речи опишу своје утиске, односно обја-

сне свој цртеж. На другачији начин су упознали културу о којој уче и о којој слушају у породици – вршњачким, едукативним филмом у коме су могли и јесу препознати елементе онога што су добијали као домаћи задатак. Активно учешће родитеља у радионици је била и извесна инспиративна врста усавршавања и указивања на другачији, могући начин предочавања матичне земље. Родитељка из Шондорфа, потакнута филмом и сама је направила краћи филм о радионици у које се могу распознати утисци који су на њу оставили видео записи Београда. Такође, ово је један значајан документ о важности који су радионице имале у образовном и животном смислу. Писане најаве за филм које су родитељи радили на радионици били су врста модела и закључка за све учеснике – шта је оно што треба чувати, неговати и спознати као културно наслеђе.

Стање на терену је показало да деца имају велико поштовање према језику и народу коме припадају њихови родитељи и старији у фамилији али комуницирају међусобно на немачком језику. За време радионица примећено је да и са родитељима, онда када нису сигурни у решење или када не могу да пронађу адекватну реч, говоре на немачком. Закључак са сваке радионице је и био апел родитељима да су они ти који на првом месту су задужени за неговање и очување српског језика који је национално обележје.

Уместо закључка је констатација да је и генерални конзул Републике Србије у Штутгату присуствовао и том приликом својим учешћем и подржао лингвистичко истраживање о језику као културном наслеђу.

Из рада на терену су про-
изишли и следећи кораци
који су у току реализације:

Речи које чувају културно
наслеђе – штампање брошу-
ре о пројекту који ће бити
предата Министарству кул-
туре и информисања, Ми-
нистарству просвете, науке
и технолошког развоја и
Друштву за српски језик и
књижевност;

Заједничко осмишљавање
Светосавске академије – Сни-
мање филма „Речи које чу-
вају Светосавље” у сарадњи
са Богословским факултетом
у Београду.

Узајамне посете и њихов значај

Чланови лингвистичке
секције Фармацеутско – фи-
зиотерапеутске школе у Бео-
граду, организовали су 27. 12.
2016. године, једнодневно дру-
жење са партнерима у линг-
вистичком пројекту, учени-
цима и родитељима из Штут-
гарта. Обишли су локације на
којима је сниман филм „Речи
које чувају културно наслеђе”
Музеј Вука и Доситеја, Етно-
графски музеј, Конак кње-
гиње Љубице, Саборну црк-
ву, домаћина, Фармацеутско
– физиотерапеутску школу и
Храм Св. Саве. Ово дружење
било је и медијски пропраће-
но гостовањем Мине Јагодић

и њене гошће Теодоре Сте-
вановић на Радио Београду
у емисији „Фамилиологија”.
Изражавам велику захвалност
партнерским институцијама
и појединцима: колегини-
ци Биљани Петровић која је
организовала посету деце и
родитеља из Штутгарта, Му-
зеју Вука и Доситеја и дирек-
торки Елијани Гавриловић,
Етнографском музеју, Конаку
књегине Љубице и Драгани
Латинчић, суденту Божидару
Павловићу и професорима
Богословског факултета, Вука-
шину Милићевићу и Драгану
Ашковићу, Радио Београду и
новинарки Маји Ђујић. По-
себно поштовање и захвал-
ност презвитеру Храма Светог
Саве!

НА КРЕАТИВНОЈ СТАЗИ

СА ЧАСОВА КРЕАТИВНОГ ПИСАЊА У ПОЖАРЕВАЧКОЈ ГИМНАЗИЈИ

Биљана Миловановић Живак

Креативно писање као секција у Пожаревачкој гимназији постоји безмало петнаест година. Часови књижевности, због прописаног броја часова, као и због јасно дефинисаних наставних јединица које се морају обрадити, не остављају много простора за развијање талента и афирмацију ученика који су окренути писању. На идеју да се Креативно писање уведе у школу дошла сам читајући писмене задатке надарених ученика, који нису покушавали да своју машту и идеје спутају подразумеваном формом писменог задатка. Понекад су то биле праве кратке приче, песме написане на часу, есеји проткани хумором, изразито духовити, али са прецизно и озбиљно обрађеном задатом темом.

СВЕТ
РЕЧИ

76

Најпре је требало осмислити циљеве и исходе оваквог начина рада који се битно разликује од рада на редовном часу. Рад на секцији се процењује, али не оцењује, што доприноси ослобађању креативне енергије полазника, без оптерећења да се оцена мора зарадити или поправити, као на редовном часу. Важан је напредак једино ради личне сатисфакције и љубави према стварању. Осим талента, који се свакако подразумева (и који се на

овом типу курса-радионице-секције врло лако може уочити и проценити), писање захтева и вештину, оно што се зове умеће или занат, дисциплиновано оштрење језика и стила, културу изражавања, економичност речи, критику и самокритику и мноштво других елемената које полазници усвајају.

Креативно писање у земљама Западне Европе, као и у Америци, постоји као предмет у редовном школском програму, али се и у виду курсева може похађати независно од старости полазника. Откад постоји, од тада се и поставља питање: да ли је могуће да се писање „научи“? То питање интригира већину младих полазника. У ери интернета и друштвених мрежа, у којој се свакога дана с правом можемо запитати има ли писање књига или објављивање у књижевној периоди-

ци уопште сврху (и ако има, коју?), јер данас свако себе може назвати блогером или песником окачивши на своју временску линију неколико редова - на Креативном писању настојимо да се чувамо управо баналног поимања писане речи и књижевности уопште. Услед опште девалвације књижевности, учимо да се писање мора заснивати најпре на читању. Полазници добијају литературу коју треба да прочитају, а потом одговарају на задате теме. Списак се саставља од наслова који они сами препоручују једни другима, али и наслова које препоручује професор. Накада то могу бити дела која се раде као обавезна лектира (и којима се приступа

другачије и детаљније него на часу), али и дела ван лектире, из белетристике. У циљу развијања читалачког укуса угостили смо неке од значајних савремених писаца Србије и Региона, међу којима су били Михајло Пантић, Горан Гоцић, Петар Матовић, Милован Данојлић, Никола Маџиров...

Полазници се опробавају у писању: песама у прози, песама са римом, кратке приче, приче са првом задатом или уметнутом реченицом, сф-приче, бајке, приче за децу, драмског текста, мо-

нолога, пародије, сатире, интервјуа, колумне, књижевног приказа, филмске критике, позоришне критике, научног есеја, есеја из живота... Важно је напоменути да се теме сваке године бирају у складу са жељама и интересовањима полазника (задавано им је најпре да пишу оно што су они сами желели да науче, а касније и оно чега су се највише клонили, па су се неки, рецимо, први пут суочили са сф-причком, а неки са љубавном песмом). Водећи рачуна о стварлачком амбијенту, посећивали смо биоскопске и позоришне представе, али неретко и излазили у природу, брда, на пијаци, плаже, паркинге, дворишта, обилазили периферију, налазећи кутке у којима бисмо се сместили и на лицу места писали.

Креативци представљају своје радове на традиционалној Новогодишњој чајанци. Тада је публика у прилици да у паузи (док се испија чај) поставља питања и разговара о радовима. Будући да су ове чајанке одјекнуле у јавности, често смо гостовали у другим школама и градовима. Издвојили бисмо гостовање у Центру за културу Свилајнац, као и час

Креативног писања одржан у средњој Фармацеутско-физиотерапеутској школи у Београду (где је, поводом промоције књиге „Лосос плови узводно“ на захтев публике одржан и час Креативног писања). У прилици смо да у секцију примамо и ученике других средњих школа из Пожаревца, који уточиште од свега укалупљеног и ограниченог школским системом, траже у овом прибежишту маште и слободе.

Многи креативци освајају награде на књижевним конкурсима, али ми их нећемо издвајати, како бисмо представили читаву „школа креативаца“ без фаворизовања било ког појединца. Ослобађање од сујете основни је услов за останак и опстанак међу креативцима. На крају школовања, креативцима матурантима остали полазници купују поклон (омиљену књигу и албум за слике), а многи од њих настављају да се баве писањем током живота, без обзора на то за какво су се занимање определили.

На крају, ваља подсетити да се сам појам креативног писања заснива на свеобухватном знању, повезивању свих стечених знања, на свим нивоима и у свим областима,

јер само на тај начин стваралачки процес (који подразумева слободу мишљења и изражавања) достиже свој пуни замах. Отуда се и развијање међупредметних компетенција кроз ову секцију намеће као један од основних циљева оваквог начина рада.* Осим страсне љубави према писању и читању, на овој секцији развијамо однос поверења и поштовања, како између полазника и предавача, тако и међу самим полазницима, који је од непроцењивог је значаја за напредовање. Учећи се писању, полазници ове секције стичу саговорнике који им временом постају пријатељи, и развијају многе вештине које ће им користити у животу.

* Радионица са темом: „Међупредметне компетенције кроз Креативно писање“ одржаће се на Зимском семинару Филолошког факултета у Београду 2018. године, а рад је са том темом претходно је представљен у Битољу, на Међународној научној конференцији са темом „Образовање на раскршћу“, преведен на македонски и енглески језик и објављен у Зборнику радова Македонског научног друштва.

ПРОЈЕКЦИЈА БЕРГМАНОВОГ ФИЛМА „ДИВЉЕ ЈАГОДЕ“ (ПРИМЕР ЈЕДНОГ ЧАСА КРЕАТИВНОГ ПИСАЊА)

Полазници секције Креативног писања, у договору са члановима Филозофске секције и Секције из Веронауке, на једном од својих часова одгледали су филм *Дивље јагоде*. Овај филм, знаменитог редитеља Ингмара Бергмана, одабрали су професори који воде ове секције, водећи рачуна да ипак, с обзиром на вишеструку сложеност тема и односа које обрађује, захтева слојевито и веома озбиљно тумачење. С обзиром на велико интересовање чланова ових секција за филмску уметност, професорима се овај филм учунио примереним за увођење гимназијалаца у обимно и значајно стваралаштво једног од највећих режисера света.

Пројекцији је претходило упознавање са делом Ингмара Бергмана на претходним часовима, пошто су се чланови ових секција иначе окупљали у библиотеци једном недељно у истом термину ради заједничких разговора и сучељавања мишљења. Тако је долазило до компаративне анализе појединих књига (нпр. „Странац“ Албера Камија, виђен из угла књижевности, филозофије и религије), позоришних представа („Ујка Вања“ А. П. Чехова у извођењу аматерског позоришта, затим филм „Ујка Вања“, познатог режисера Андреја Кончаловског, ради поређења књиге, филма и позоришне представе), биографије и аутобиографија писаца и мноштво занимљивих тема. Развијајући

на овај начин међупредметне компетенције, оваква метода рада вишеструко је користила свим полазницима, али и професорима који воде ове секције.

За време пројекције, која се одвијала у кабинету (будући да је опремљен видеобимом), на табли су исписане теме о којима се одмах потом усмено расправљало. За наредни час креативци су добили задатак да обраде једну од задатих тема у виду есеја, филмске критике или приказа. Претходно су на часовима Креативног писања полазници већ савладали писање оваквих текстова. Приликом увежбавања писања филмског приказа, указано им је на књигу *Руски филм постсовјетске ере*, аутора Горана Јовановића. Књига се може позајмити из школске библиотеке, послужити као модел за писање филмских приказа, али и водич кроз руски филм, који ће бити наредна тема, после упознавања са шведском кинематографијом. Ученицима су препоручени су још неки Бергманови филмови: *Персона*, *Кроз тамно стакло*, *Зимско светло*, *Крици и шапутања*, *Јесења соната*, *Слике из брачног живота*, а они су изразили жељу да се слична активност што пре понови.

ПЛАНИРАЊЕ ВАННАСТАВНИХ АКТИВНОСИ

Наставне јединице:

- 1) Анкета и разговор о читању и писању
- 2) Читање омиљеног прозног одломка или песме, коментарисање
- 3) Савремена српска књижевност, избор актуелних наслова из последњих десетак година (упутити полазнике на књиге из школске библиотеке)
- 4) Утисци и анализа прочитане књиге, задате на претходном часу (исти наслов за све полазнике)
- 5) Писање кратке приче са задатом првом реченицом
- 6) Читање домаћег задатка и коментари
- 7) Писање приче са елементима фантастике
- 8) Читање и коментарисање домаћег задатка
- 9) Елементи крими приче, хорор, СФ...
- 10) Читање домаћег са одабраном уметнутом реченицом (крими, хорор, СФ)
- 11) Писање песме у стиху са задатом темом (са римом и без риме)
- 12) Читање домаћег и коментари
- 13) Писање песме у прози са задатим првим стихом
- 14) Читање домаћег и коментари
- 15) Посета промцији књижевног часописа „Браничево“
- 16) Организована посета Сајму књига у Београду
- 17) Рок стихови (ЕКВ, Азра, Филм, Рибља чорба, Ба-

- јага...), књига „Дечак из воде“
- 18) Љубав као књижевна тема
 - 19) Смрт као књижевна тема
 - 20) Читање радова са љубавном тематиком (прича или песма)
 - 21) Читање радова са темом смрти (прича или песма), указивање на опасност овакве теме, избегавање патетике, ако је могуће, избегавати и овакве теме, нарочито у школским писменим задацима, испробавање умећа и могућности када је оваква тема у питању – ово не морају сви да раде, мада искуство показују да сви желе)
 - 22) Есеј (Јован Дучић, Исидора Секулић, Његош, Андрић, Монтењ...)
 - 23) Читање домаћег и коментари (теме за есеј различите, по жељама полазника)
 - 24) Есеј о глумцу (припрема за конкурс КПЗ-а Пожаревац)
 - 25) Читање домаћег и коментари
 - 26) Одабир есеја за конкурс, прекуцавање, исправке, дотеривање...
 - 27) Посета књижевној промоцији
 - 28) Књижевна критика
 - 29) Читање домаћег и коментари
 - 30) Књижевни приказ
 - 31) Читање и коментари
 - 32) Студија и трактат
 - 33) Читање и коментари
 - 34) Коментари, предлози, утисци о школској лектури
 - 35) Анализа једне књиге из школске лектуре, по избору полазника
 - 36) Састављање мале антологије домаћих и страних песника
 - 37) Састављање мале антологије домаћих и страних приповедача
 - 38) Посета позоришној представи
 - 39) Позоришни приказ и позоришна критика
 - 40) Читање домаћег и коментари
 - 41) Пројекција филма (Бергман)
 - 42) Филмски приказ и филмска критика
 - 43) Читање домаћег и коментари
 - 44) Топ десет (састављање листе најбољих домаћих и страних филмова)
 - 45) Шетња у тишини (Чачалицом, парком, двориштем) и писање на лицу места
 - 46) Интервју са особом по избору полазника
 - 47) Читање интервјуа
 - 48) Књижевне награде у Србији и свету, добитници и дела (улога награда)
 - 49) Књижевна периодика (концепција књижевних часописа, њихова улога и значај)
 - 50) Аутори из одабраног књижевног часописа, избор из поезије и прозе
 - 51) Посета промоцији часописа „Браничево“ у Центру за културу
 - 52) Сарадња са галеријом М.П. Барили, Народном библиотеком, Народним музејем, изложбе и утисци (бележење на лицу места)
 - 53) Емисије на ТВ-у „Метрополис“ и „Вавилон“, „Културни дневник“, радио емисије из културе нпр. „Гутенбергов одговор“, праћење културних догађаја преко интернета (утисци и коментари, указивање на значај оваквих емисија и видео записа...)
 - 54) Гост писац (по избору полазника)
 - 55) Читање и анализа књига одабраног писца
 - 56) Припрема за књижевно вече, организација, писања за интервју...
 - 57) Гостовање писца
 - 58) Утисци са гостовања, писање новинског чланка о том догађају
 - 59) Читање новинског чланка и коментари (локалне дневне новине)
 - 60) Колумна
 - 61) Читање домаћег и коментари
 - 62) Драмски текст
 - 63) Читање домаћег и коментари
 - 64) Хумор и сатира
 - 65) Читање домаћег задатка (хумористичког дијалога, песме или приче)
 - 66) Читање домаћег и коментари (сатирична прича, песма, афоризам)
 - 67) Пародија у књижевности („Бурлеска Господина Перуна, бога грома“ и др.)
 - 68) Пародија на актуелне ТВ-сапунице (читање домаћег и коментари)
 - 69) Пародија у позоришту и на филму
 - 70) Интрнет као средство комуникације и информисања, предности и мане
 - 71) Фејсбук као средство комуникације и информисања, предности и мане
 - 72) Сајтови са књижевним конкурсима
 - 73) Припрема радова за публикавање у књижевним часописима и за конкурсисање на књижевним конкурсима
 - 74) Одабир радова, читање и селекција
 - 75) Испраћај полазника Креативног писања-матураната, књига на поклон
 - 76) Упутства за припрему текста за слање мејлом и састављање биографије (фонт, писмо, прореди, размази, обележавање страница, информатичко описмењавање)
 - 77) Домаћи за читање и писање преко лета (избор литературе, теме за домаћи)

ТАКМИЧЕЊА И КОНКУРСИ

ТАКМИЧЕЊЕ УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ

ДРУШТВО ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ СРБИЈЕ

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ЗАДУЖБИНА „ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ“

ТАКМИЧЕЊЕ УЧЕНИКА СРЕДЊИХ ШКОЛА ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ
У ШКОЛСКОЈ 2017/18. ГОДИНИ

НАГРАДА ЗА НАЈУСПЕШНИЈЕ ПИСМЕНЕ ЗАДАТКЕ

Друштво за српски језик и књижевност Србије, бавећи се унапређивањем књижевне и језичке културе, спроводи такмичење из књижевности у изради најбољег школског писменог задатка. Уводећи ово такмичење у школе, Друштво је сматрало да у тематику такмичења, поред књижевних тема, треба увести и оне којима се обележавају годишњице и јубилеји значајних писаца и културних догађаја који ће својом актуелношћу подстицати развијање и богаћење изражајних могућности ученика. **Циљ такмичења је усавршавање писмености и подстицај на свестраније и дубље проучавање књижевне уметности.**

Такмичење из књижевности улази у групу оних такмичења која факултети вреднују на класификационим испитима.

Теме се утврђују у сарадњи са Катедром за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета у Београду, задаци се пишу на редовним часови-

ма, а најбоље задатке из школа прегледа Републичка комисија у чијем су саставу професори Филолошког факултета и сарадници Друштва.

Према Пропозицијама, ово такмичење није обавезно за све школе, нити за све разреде, ни за сва одељења у школи, па ни за све ученике у једном одељењу. Задаци се раде као други школски писмени задатак искључиво на утврђене теме, у свескама за писмене задатке које професор прегледа, исправља, оцењује, образлаже оцену и потписује пуним именом и презименом. Понуђене теме нису везане за поједини разред, већ наставници одлучују коју тему ће дати у ком разреду. Стручни активи бирају два рада из школе и шаљу их Републичкој комисији до **15. децембра текуће године.**

И овогодишње такмичење посвећено је обележавању важних датума.

Такмичење обухвата израду другог школског писменог задатка на једну од следећих тема.

1. Лик Светог Саве у народном предању
2. Народни живот и обичаји у Вуковом „Српском рјечнику“
3. Историјско и лирско у „Сеобама“ Милоша Црњанског
4. Слика света у поезији Десанке Максимовић

Предлажући теме за ово годишњи конкурс, руководили смо се и обележавањем годишњица из наше књижевне и културне историје које су везане за наставни програм предмета Српски језик и књижевност у средњој школи. Приликом формулисања тема имали смо на уму да оне буду јасне и прецизне и да ученици средњих школа могу на њих дати одговор. Наставници одабирају коју ће тему понудити ученицима у ком разреду.

Овогодишњи циклус такмичења показује изванредан пад интересовања ученика и наставника за овај конкурс. У ужи избор уврштено је 23 писмена задатка, међу који-

ма се награђени задаци посебно истичу. Иако малобројни, веома су квалитетни они одговори у којима се одабране теме промишљају у оквирима књижевноисторијске и књижевнотеоријске аргуменације, те представљају врло леп показатељ интерпретативних могућности својих аутора, њихово познавање књижевне и културне историје као и књижевне теорије. Задаци пристигли на овогodiшње такмичење показатељ су врло високе писмености и језичке културе наших ученика, а посебно су били занимљиви они међу њима који носе стилску упечатљивост и оригиналност.

Имајући наведено на уму, Комисија је донела одлуку да награди писмене задатке 6 (шест) ученика. Истовремено се награђују и њихови професори који су их за ово такмичење припремали. Комисија се захваљује свим ученицима и наставницима на учешћу у овом такмичењу, и

упућује срдачне честитке награђеним ученицима и њиховим професорима.

ПРВА НАГРАДА

1. **Ивана Велов, II₆**, Филолошка гимназија, Београд (предметни професор: Катарина Вучић)

ДРУГА НАГРАДА

1. **Предраг Лукић, I₁₀**, Гимназија у Крушевцу, Крушевац (предметни професор: Невена Симић)
2. **Ленка Ристивојевић, IV₄**, Митровачка гимназија, Сремска Митровица (предметни професор: Катица Бабић)

ТРЕЋА НАГРАДА

1. **Јелена Цветковић, IV₄**, Седма београдска гимназија, Београд (предметни професор: Весна Којовић)

2. **Николина Радовановић, II₄**, Ваљевска гимназија, Ваљево (предметни професор: Милена Миличављевић)

3. **Теодора Ерић, I₁**, Гимназија у Крушевцу, Крушевац (предметни професор: Нела Милојевић)

Републичка комисија

1. Проф. др Љиљана Бајић, Филолошки факултет, Београд
2. Проф. др Радивоје Микић, Филолошки факултет, Београд
3. Мр Верица М. Ракоњац Павловић, секретар Комисије, Београд
4. Проф. др Зона Мркаљ, Филолошки факултет, Београд
5. Проф. др Зорица Несторовић, председник Комисије, Филолошки факултет, Београд

ЛИТЕРАРНЕ СЕКЦИЈЕ – НАГРАДА „ПРОФ. ДР СЛОБОДАН Ж. МАРКОВИЋ“

ДРУШТВО ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ СРБИЈЕ
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ
РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
ЗАДУЖБИНА ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ

ТАКМИЧЕЊЕ ЛИТЕРАРНИХ СЕКЦИЈА ОСНОВНИХ И СРЕДЊИХ ШКОЛА СРБИЈЕ

Свака школа негује неки вид литерарних активности које су обухваћене системом такмичења литерарних секција и дружина Друштва. Овим су такмичењем литерарне секције организоване као стваралачке ученичке активности са циљем да литерарно стваралаштво у школама доприноси развијању активног односа према књизи и писаној речи, да подстиче развијање сензибилитета и стваралачких способности ученика и да развија афинитете према естетичким и етичким вредностима литературе.

СВЕТ
РЕЧИ

82

Такмичење литерарних секција има за циљ да афирмише рад литерарних секција које својим програмима, формама и методама рада утичу на подизање квалитета наставе српског језика и књижевности.

Републичка комисија је прегледом документације пријављених секција на такмичење имала у виду основни циљ такмичења а затим постигнут успех на конкурсима, наградама тематима, смо-

трама самосталног ученичког стварања, на фестивалима и такмичењима, на креативним трибинама и пројектима, у школским листовима и часописима и другој периодици. Овим садржајима и постигнутим резултатима у школској 2016/2017. години награђене секције су разврстане у три категорије, имајући у виду њихов постигнут квалитет у раду (видети прилог у *Свету речи*, бр. 45/46, за освојене прве награде за литерарне секције основних и средњих школа).

Напомињемо да је обавезна документарна грађа којом се секција јавља на конкурс у папирном облику.

Републичка комисија за вредновање рада литерарних секција и дружина основних и средњих школа, на основу критеријума предвиђених Правилником и увидом у документацију, донела је одлуку да се за рад у школској 2016/2017. години награде следеће литерарне секције:

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Прва награда:

1. Литерарна секција ОШ „Милунка Савић“, Витановац

Професор: Јасмина Стевановић

Друга награда:

1. Литерарна секција ОШ „Браћа Недић“, Осечина

Професор: Лидија Марић Јовановић

Трећа награда:

1. Литерарна секција ОШ „Др Драган Херцог“, Београд

Професор: Ивана Ковачевић

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Прва награда:

1. Литерарна секција Карловачке гимназије, Сремски Карловци

Професор: Маја Стокин

Друга награда:

1. Литерарна секција „Сремац“ Економске школе „Нада Димић“, Земун
Професор: Снежана Обрадовић

Трећа награда:

1. Литерарна секција Хемијско-техничке школе, Лесковац
Професор: Марина Савић

РЕПУБЛИЧКА КОМИСИЈА

1. Проф. др Бошко Сувајдић, потпредседник Друштва за српски језик и књижевност Србије, председник Комисије
2. Босиљка Милић, секретар Друштва за српски језик и књижевност Србије, секретар Комисије
3. Мр Злата Златановић, члан Управе Друштва за српски језик и књижевност Србије
4. Бранка Миловановић, члан Управе Друштва за српски језик и књижевност Србије
5. Др Мина Ђурић, члан Управе Друштва за српски језик и књижевност Србије

ЛИНГВИСТИЧКЕ СЕКЦИЈЕ**ДРУШТВО ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ СРБИЈЕ****МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ****ВУКОВА ЗАДУЖБИНА****ТАКМИЧЕЊЕ ЛИНГВИСТИЧКИХ СЕКЦИЈА****ОСНОВНИХ И СРЕДЊИХ ШКОЛА СРБИЈЕ**

Према пропозицијама такмичења лингвистичких секција обухвата се рад секција у току једне школске године. На Зимском семинару проглашавају се и награђују дипломом и књигама лингвистичке секције, као и наставници који воде њихов стручни рад.

На конкурс за избор најбољих лингвистичких секција који организује Друштво за српски језик и књижевност Србије и Вукова задужбина пријавиле су се лингвистичке секције основних и средњих школа Србије.

На састанку одржаном 28. децембра 2017. године, приликом одлучивања о додели награда, Комисија се руководила критеријумима Пра-

вилника о такмичењу лингвистичких секција и констатовала је да су секције својим инвентивним програмима рада, разноликошћу метода и приступа језичкој материји, као и бројем истраживачких радова које су обрадиле, знатно допринеле подизању квалитета наставе српског језика.

Стога је Комисија донела одлуку да се за 2016/2017. школску годину награде следеће лингвистичке секције:

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ**Прва награда:**

1. Лингвистичка секција ОШ „Браћа Недић“, Осечина
Професор: Драгица Пуљевић

Друга награда:

2. Лингвистичка секција ОШ „Андре Савчић“, Ваљево
Професор: Вида Никић

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ**Прва награда:**

1. Лингвистичка секција Прве крагујевачке гимназије, Крагујевац
Професори: Мирјана Арнаут и Марио Бадјук
2. Лингвистичка секција Филолошке гимназије, Београд
Професор: Биљана Брањић Латинковић

Друга награда:

1. Лингвистичка секција Пожаревачке гимназије, Пожаревац

Професор: Марија Запутил

2. Лингвистичка секција Шабачке гимназије, Шабац

Професори: Станка ел Рабади и Милица Нинковић

Трећа награда:

1. Лингвистичка секција Фармацеутско-физиотерапеутске школе, Београд

Професор: Јелена Стојиљковић

2. Лингвистичка секција Ваљевске гимназије, Ваљево

Професор: Милена Петровић

3. Лингвистичка секција „Вељко Петровић“, Сомбор

Професор: Лидија Неранчић Чанда

4. Лингвистичка секција Гимназије „Свети Сава“, Пожега

Професор: Јелена Јевеичић

РЕПУБЛИЧКА КОМИСИЈА

1. Проф. др Александар Милановић, председник Комисије, Филолошки факултет, Београд

2. Проф. др Весна Половина, члан Комисије, Филолошки факултет, Београд

3. Проф. др Милан Стакић, члан Комисије, Филолошки факултет, Београд

4. Надежда Милошевић, члан Управе Друштва, секретар Комисије

5. Јагода Жунић, члан Управе Друштва

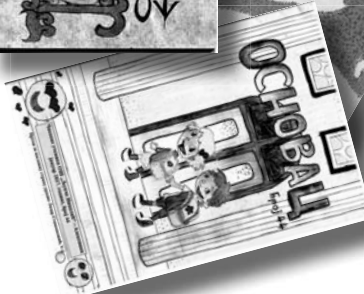
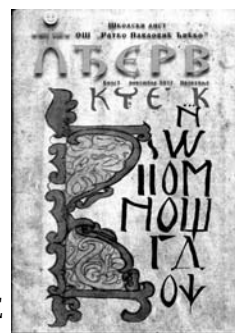
ОСНОВНОШКОЛСКИ И СРЕДЊОШКОЛСКИ ЛИСТОВИ И ЧАСОПИСИ

ДРУШТВО ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ СРБИЈЕ

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ЗАДУЖБИНА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

КОНКУРС ЗА НАЈБОЉЕ ОСНОВНОШКОЛСКЕ
И СРЕДЊОШКОЛСКЕ ЛИСТОВЕ И ЧАСОПИСЕ
У ШКОЛСКОЈ 2016/2017. ГОДИНИ

СВЕТ
РЕЧИ

84

Први конкурс за најуспешнији средњошколски лист или часопис објављен је шк. 2004/2005. године и на велико изненађење чланова жирија стигао је велики број листова и часописа. На први позив, међу приспелим школским публикацијама, било је доста узорних и натпросечних школских гласила са профилисаним уређивањем и одговарајућим графичким дизајном. Жири је схватио колико

ће то бити тежак и одговоран рад. Расправљајући о критеријумима, жири се сагласио да се у овом тренутку морају изградити уравнотежени критеријуми који ће помоћи да се награде најуспешнији листови и часописи, али који ће утицати и на даље њихово унапређивање. Допринеће да се сигурније утврди карактер и физиономија школских гласила (лист, часопис, зборник...):

да се негују све журналистичке и литерарне врсте (песме, песме у прози, цртице, анегдоте, хумореске, новеле, импресије, фељтони, интервјуи, репортаже, прикази, осврти, извештаји, реферати, чланци, вести, белешке...) да постоји одговарајућа техничка опрема и солидна писменост ученичких прилога. Такође је изграђен став који је требало следити приликом вредновања школских гласила –

да се школска публикација мора равномерно кретати на неколико планова: школски живот, иновативна обрада тематских јединица из наставних планова и програма (уз присуство што већег броја школских предмета), праћење актуелности средине, слободан и креативан приступ новим темама из области културе, забавне и квиз рубрике, доста простора обезбедити за литерарно подстицање ученика. Такође, обратити пажњу и на графички изглед листа или часописа увођењем нових технологија при уређењу школских гласила.

Ови су критеријуми, допуњавани и дограђивани када су врата конкурса отворена основним школама, допринели су да се добро процени и вреднује свако школско гласило, да буде истовремено и подстицај и путоказ у унапређивању овог вида ђачке активности. Две су основне секције српског језика и књижевности носиоци рада на школским листовима и часописима: литерарна секција и новинарска секција, зато некад изненади нека школа где су се професори ове струке склонили од задатка главног и одговорног уредника.

На конкурс се јавио велики број школских публикација. Жири је са пажњом прегледао сваки прспели примерак руководећи се већ изграђеним критеријумима. Тај задатак нимало није био лак, јер се у великом броју врхунских листова и часописа изабрани најквалитетнији – за награду.

Жири је одлучио да се награде школски листови и часописи изашли током школске 2016/2017. године:

ОСНОВНА ШКОЛА

І НАГРАДА

1. „ЂЕРВ“, ОШ „Ратко Павловић Ћићко“, Прокупље

ІІ НАГРАДА

1. „КОНЧАРАЦ“, ОШ „Раде Кончар“, Земун, Београд
2. „ОСНОВАЦ“, ОШ „Љупче Николић“, Алексинац

ІІІ НАГРАДА

1. „ВОЖД“, ОШ „Вожд Карађорђе“, Лесковац
2. „ВРТ ДЕТИЊСТВА“, ОШ „Десанка Максимовић“, Пожаревац
3. „ЂАЧКИ КУТАК“, ОШ „Руђер Бошковић“, Београд

СРЕДЊА ШКОЛА

І НАГРАДА

1. „ГИМНАЗИОН“, Гимназија Чачак, Чачак

ІІ НАГРАДА

1. „МЛАДИ ФИЛОЛОГ“, Филолошка гимназија, Београд
2. „ГИМНАЗИЈСКИ ГЛАСНИК“, Шабачка гимназија, Шабац

ІІІ НАГРАДА

1. „ГИМНАЗИЈАЛАЦ“, Гимназија „Свети Сава“, Пожега
2. „БРАНКО“, Карловачка гимназија, Сремски Карловци
3. „GYMNASIUM“, Гимназија „Светозар Марковић“, Суботица

Републичка комисија

1. Проф. др Вељко Брборић, потпредседник Друштва, председник Комисије
2. Босилка Милић, секретар Друштва, секретар Комисије
3. Доц. др Милан Алексић, главни уредник часописа *Свет речи*
4. Проф. др Весна Ломпар, члан Управе Друштва
5. Мр Злата Златановић, члан Управе Друштва

Позивамо све заинтересоване да узму учешћа у наредном конкурс
за најбоље листове и часописе основних и средњих школа Србије.

Друштво за српски језик и књижевност Србије
и редакција часописа *Свет речи*,
у циљу подстицања рада листова и часописа
у основним и средњим школама расписује

К О Н К У Р С

за најуспешније листове и часописе
основних и средњих школа
објављене у школској 2017/2018. години.

Конкурс почиње даном објављивања, а завршава се
30. октобра 2018. године. Стручна комисија коју именује
Управа Друштва и редакција *Света речи* прегледа све
приспеле листове и часописе, бира и проглашава три
најбоља резултата, објављује и награђује на Зимском
семинару дипломом и наградом у књигама. Такође се
резултати Конкурса објављују у *Информатору* –
публикацији Друштва која прати рад Зимског семинара
и у јануарском броју *Света речи*.

Може се вршити увид у све листове и часописе током
Зимског семинара 2019. године
у просторијама Друштва за српски језик и књижевност
Србије, на Филолошком факултету, у Београду.

Школе се јављају на Конкурс својим листовима и
часописима у обавезном штампаном облику.
Пријаву за Конкурс обавезно прослеђује званично школа.

*

Листове и часописе слати на адресу:

Друштво за српски језик и књижевност Србије
(Конкурс за школске листове и часописе)
Филолошки факултет, Студенски трг 3
11000 Београд, поштански фах 359

Рад часописа је саставни део годишњих програма образовно-васпитног рада школа и при-
ликом јављања на конкурс Друштва пријаву за такмичење мора званично да проследи школа,
иначе се пријављен учесник дисквалификује.

МАТУРАНТИ, ПРОВЕРИТЕ СВОЈЕ ЗНАЊЕ!

Школска 2016/2017. година

Републичко такмичење ученика средњих школа
из српског језика и језичке културе
4. разред

Шифра: _____

	Пажљиво прочитај следећи текст и одговори на питања 1–11 (реченице су, ради лакшег сналажења, обележене бројевима). (1) Готово сасвим стопљена са околином, туатара се тешко уочава у природи. (2) А није мала ствар наћи се очи у очи с <u>овим</u> гуштероликим гмизавцем, који је оправдано назван живим фосилом. (3) Туатара се некад сатима излежава на камену и нетремице гледа у једну тачку, широм отворених очију. (4) Не чуди стрпљење којим <u>ју</u> је обдарила природа: <u>она</u> на <u>овој</u> планети живи већ више од 200 милиона година.	
1.	Синтаксичка јединица <i>готово сасвим стопљена са околином</i> (из 1. реченице) назива се _____ (наведи врсту и подврсту).	
2.	Реченица <i>Туатара се тешко уочава у природи</i> је: а) пасивна; б) активна; в) безлична. Заокружи слово испред тачног одговора.	
3.	Инфинитивна синтагма из 2. реченице има следећу синтаксичку функцију: _____ (допуни).	
4.	Одреди синтаксичку функцију синтагме <i>живим фосилом</i> у односној реченице из 2. комуникативне реченице у тексту: _____.	
5.	Наведи прецизно које прилошко значење има инструментал <i>сатима</i> (из 3. реченице): _____.	
6.	Синтагма <i>широм отворених очију</i> (из 3. реченице) има синтаксичку функцију: а) апозиције; б) апозитива; в) атрибута; г) атрибутива. Заокружи слово испред тачног одговора.	

7.	Генитив <i>отворених очију</i> има следећу конституентску вредност: а) именичку; б) придевску; в) прилошку. Заокружи слово испред тачног одговора.	
8.	У реченици <i>Не чуди стрпљење којим ју је обдарила природа</i> подвучи субјекат.	
9.	Заменица којим у односној реченици којим ју је обдарила природа има следећу синтаксичку функцију: _____ (допуни).	
10.	Из текста препиши прилошку синтагму: _____ _____.	
11.	У тексту су подвучене неке заменице. Препиши оне које служе успостављању текстуалне кохезије: _____.	
12.	Заокружи слова испред специјалних независних реченица које се могу схватити као елиптичне реализације независних предикатских реченица: а) Неваљалче! б) Неваљалац! в) Ауто! г) Каквог ли безобразлука!	
13.	Напиши по каквој конгруенцији по броју конгруирају подвучене речи с речју <i>јагњад</i> : Јагњад <u>су</u> <u>ушла</u> у тор. а) су: _____; б) ушла: _____.	
14.	Подвучи везнике одн. везничке спојеве који могу бити обележја узрочних реченица: зато, зато што, будући да, након што, зашто, те, јер.	
15.	Напиши којим врстама по значењу припадају подвучене зависне реченице: а) Објаснили су му <u>како да поступи</u> . _____ б) <u>Како није знао одговор</u> , ћутао је. _____ в) <u>Како су му рекли</u> , тако је урадио. _____	

16.	У следећи текст упиши запете тамо где је то неопходно: Манастир Ватопед који је један од најстаријих и највећих на Светој гори основао је према предању још цар Константин Велики што значи да је стар седамнаест векова.	
17.	У конгруенцији с партитивним синтагмама непроменљиви број захтева да глагол који с њим конгруира стоји у следећем облику: а) број: _____; б) род: _____.	
18.	Замени подвучене англицизме домаћим речима: На скупу су учествовали многи чланови <u>интернационалних асоцијација</u> . _____, _____	
19.	У језику се најбрже мењају: а) гласови; б) речник; в) облици речи; г) синтаксичке конструкције. Заокружи слово испред тачног одговора.	
20.	Подвуци назив језика који не припада ниједној ужој језичкој групи унутар индоевропске породице језика: шведски, румунски, грчки, украјински.	

Прегледао: _____

Укупно поена: _____

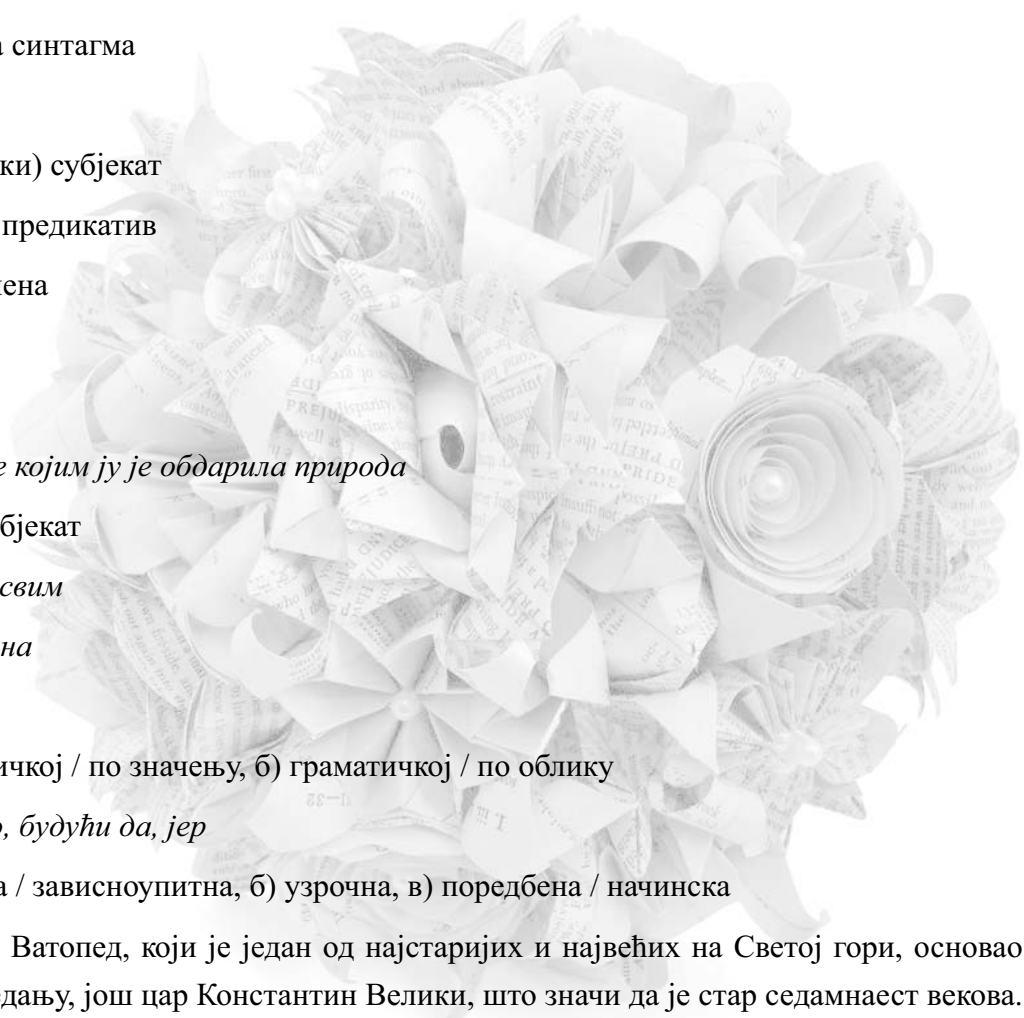

Школска 2016/2017. година

Републичко такмичење ученика средњих школа
из српског језика и језичке културе

4. разред

Решења

-
1. придевска синтагма
 2. а)
 3. (граматички) субјекат
 4. допунски предикатив
 5. мера времена
 6. б)
 7. б)
 8. *стрпљење којим ју је обдарила природа*
 9. неправи објекат
 10. *готово сасвим*
 11. *овим, ју, она*
 12. б), в)
 13. а) семантичкој / по значењу, б) граматичкој / по облику
 14. *зато што, будући да, јер*
 15. а) изрична / зависноупитна, б) узрочна, в) поредбена / начинска
 16. Манастир Ватопед, који је један од најстаријих и највећих на Светој гори, основао је, према предању, још цар Константин Велики, што значи да је стар седамнаест векова.
 17. а) једнина, б) средњи род
 18. *међународних, удружења*
 19. б)
 20. грчки

Школска 2016/2017. година

Републичко такмичење ученика гимназија и средњих стручних школа
КЊИЖЕВНА ОЛИМПИАДА

Четврти разред

Шифра: _____

1.	Заокружи слова испред оне три тврдње које најтачније одређују постмодернизам. а) Означава различите тенденције у уметности и култури прве половине двадесетог века. б) Укида формалне и жанровске границе међу текстовима. в) Служи се облицима пародије и ироније. г) Његови представници често пишу манифесте и делују у организованим покретима. д) Инспирацију често проналази у филозофским и историјским делима.	
2.	Прочитај следећи одломак из песме Ивана В. Лалића и одреди врсту стиха и строфе, место цезуре у стиху и врсту риме. „Бесане очи које виде више Но мрљу јутра, шару на тапету, Прочитаће у рукопису кише Читава повест о будућем лету; За усуд сваког листа једна црта Сведочи облик: семантика капи Садржи облик будућега врта Ил празног неба што блиста и вапи.“ Врста стиха је _____. Строфа је _____. Цезура је после _____ слога. Рима је _____.	
3.	Подвуци наслове два романа у чијем приповедању доминира доживљени говор. На Дрини ћуприја Сеобе Зона Замфирова Странац Нечиста крв Дервиш и смрт	

4.	Ко је аутор <i>Историје нове српске књижевности</i>? Заокружи слово испред тачног одговора. а) Јован Деретић б) Павле Поповић в) Јован Скерлић г) Богдан Поповић д) Петар Цацић	
5.	На ког јунака се односи следећи коментар ауторског приповедача у Андрићевом роману <i>Проклета авлија</i>. Име тог јунака напиши на црти испод текста. „Ја! – Тешка реч, која у очима оних пред којима је казана одређује наше место, кобно и непроменљиво, често далеко испред или иза онога што ми о себи знамо, изван наше воље и изнад наших снага.” _____ (име јунака)	
6.	Заокружи слово испред оне две песме које су испеване у слободном стиху. а) <i>Вече на шкољу</i> б) <i>Каленић</i> в) <i>Плава гробница</i> г) <i>Искрена песма</i> д) <i>Реквијем</i>	
7.	Допуни исказ тако да буде тачан. Редитељ Столе Јанковић снимио је 1958. године играни филм према приповеци _____ коју је написао _____.	
8.	Заокружи слово испред три стилске фигуре које препознајеш у следећим стиховима. „Јесмо ли сабрали тегове? Шуме у језеро силазе И сећања се разилазе У светлост, у страх, у снегове.” а) анафора б) алитерација в) апострофа г) персонификација д) асиндет	
9.	На линији поред наслова дела и његовог аутора напиши којем књижевном жанру то дело припада. <i>Поварета</i>, Симо Матавуљ _____ <i>Месечина</i>, Пол Верлен _____ <i>Вечити младожења</i>, Јаков Игњатовић _____	

10.	Поред наслова сваког дела напиши број под којим се налази име лика који се у том делу појављује. Два лика су вишак. 1. Вера Кронер _____ <i>Кад су цветале тикве</i> 2. Столе Апаш _____ <i>Дервиш и смрт</i> 3. Тома Галус _____ <i>Употреба човека</i> 4. Ђамил _____ <i>На Дрини ћуприја</i> 5. Ахмет Шабо 6. Мула-Јусуф	
11.	Поетици ког авангардног књижевног покрета припада песма <i>Човек пева после рата</i> Душана Васиљева. Зокружи слово испред тачног одговара. а) надреализам б) експресионизам в) футуризам г) симболизам д) натурализам	
12.	Напиши на линијама наслов књижевног дела из кога је следећи одломак и име писца. „Успела сам, дакле, премрзла и уплакана, да за неколико сати прелистам све те странице које се односе на њега. Нисам имала појма о времену. Да ли сам у тој леденој библиотеци већ читав сат или је напољу већ зора? Била сам, велим, сасвим заборавила на време, на место. Хтела сам да запишем што више података о свом оцу...” _____ (наслов дела) _____ (име и презиме писца)	
13.	Заокружи слова испред два књижевна дела у чијем приповедању се повремено појављује форма дневника. а) Сеобе б) Проклета авлија в) Кроз грање небо г) Корени д) Употреба човека	
14.	Како се назива прерада и прилагођавање једног књижевног дела за позоришно, филмско или телевизијско извођење? Заокружи слово испред тачног одговора. а) трансформација б) мултимедијалност в) адаптација г) плагирање д) тематизација	
15.	На ког песника алудира лирски субјект у следећој строфи из песме Ивана В. Лалића? Одговор напиши на линији испод стихова. „Ту где на дну шкољке, како рече песник, Сан уморан хвата, лежи брат до брата, Леже златне сенке, знакови удесни једног давног, никад допеваног рата.” _____ (име и презиме песника)	

16.	Како се зове годишња награда која се додељује за најбољи српски роман? Заокружи слово испред тачног одговора. а) Андрићева награда б) Награда „Меша Селимовић” в) Златно перо г) НИН-ова награда д) Вукова награда													
17.	Лик Илије Чворовића из Ковачевићеве драме <i>Балкански шпијун</i> може се упоредити са јунаком једне Нушићеве комедије. Којим? Заокружи слово испред тачног одговора. а) ујка Васа б) Јеврем Прокић в) Пера Каленић г) Јеротије Пантић д) Сима Поповић													
18.	На основу понуђених описа одреди о којим романима је реч па њихове називе напиши на линијама. Прича прати судбину троје младих људи који се у Новом Саду окупљају на приватним часовима немачког језика. Улазак у године биолошког и духовног sazревања насилно је прекинут ратом који организованим насиљем своди јунаке на предмете који трпе зло. Целовиту слику читалац успева, попут слагалице, да уоквири тек на последњим страницама романа. _____ (наслов романа) Најпре замишљен као приповетка о народном лекару, у току писања прерастао је у хумористички роман новелистичке композиције, биографског сижеа и широг реалистичког плана. Највећи део романа приказује живот у манастиру а у позадини је, као контраст, дато сиромашно село у унутрашњости Далмације. _____ (наслов романа)													
19.	Повежи линијама имена песника са насловима њихових збирки. (Дато је више аутора него збирки). <table><tr><td>Тин Ујевић</td><td><i>Песме бола и поноса</i></td></tr><tr><td>Раде Драинац</td><td><i>Лирика Итаке</i></td></tr><tr><td>Милутин Бојић</td><td><i>Делек себра</i></td></tr><tr><td>Васко Попа</td><td><i>Бандит или песник</i></td></tr><tr><td>Милош Црњански</td><td></td></tr><tr><td>Стеван Раичковић</td><td></td></tr></table>	Тин Ујевић	<i>Песме бола и поноса</i>	Раде Драинац	<i>Лирика Итаке</i>	Милутин Бојић	<i>Делек себра</i>	Васко Попа	<i>Бандит или песник</i>	Милош Црњански		Стеван Раичковић		
Тин Ујевић	<i>Песме бола и поноса</i>													
Раде Драинац	<i>Лирика Итаке</i>													
Милутин Бојић	<i>Делек себра</i>													
Васко Попа	<i>Бандит или песник</i>													
Милош Црњански														
Стеван Раичковић														
20.	Подвуци називе три филма за које је сценарио написао Душан Ковачевић. <table><tr><td><i>Ко то тамо пева</i></td><td><i>Дом за вешање</i></td><td><i>Професионалац</i></td></tr><tr><td><i>Сабирни центар</i></td><td><i>Скупљачи перја</i></td><td><i>Тесна кожа</i></td></tr></table>	<i>Ко то тамо пева</i>	<i>Дом за вешање</i>	<i>Професионалац</i>	<i>Сабирни центар</i>	<i>Скупљачи перја</i>	<i>Тесна кожа</i>							
<i>Ко то тамо пева</i>	<i>Дом за вешање</i>	<i>Професионалац</i>												
<i>Сабирни центар</i>	<i>Скупљачи перја</i>	<i>Тесна кожа</i>												

Решења за четврти разред

	Тачни одговори	Кључ за оцењивање
1.	б) в) д)	1 бод – само ако је све тачно
2.	Врста стиха је једанаестерац . Строфа је октава. Цезура је после петог слога. Рима је укрштена (наизменична, унакрсна)	1 бод – само ако је све тачно
3.	Сеобе Нечиста крв	1 бод – само ако је све тачно
4.	в) Јован Скерлић	1 бод
5.	Ћамил	1 бод
6.	б) д)	1 бод – само ако је све тачно
7.	Кроз грање небо , Антоније Исаковић	1 бод – само ако је све тачно
8.	б) в) г) (Признаје се и д) у комбинацији са друга два тачна одговора).	1 бод – само ако је све тачно
9.	приповетка / новела песма (лирска песма/рефлексивна) роман	1 бод – само ако је све тачно
10.	2 Кад су цветале тикве 6 Дервиш и смрт 1 Употреба човека 3 На Дрини ћуприја	1 бод – само ако је све тачно
11.	б)	1 бод
12.	Енциклопедија мртвих, Данило Киш	1 бод – само ако је све тачно
13.	в) д)	1 бод – само ако је све тачно
14.	в)	1 бод
15.	Милутин Бојић	1 бод
16.	г)	1 бод
17.	г)	1 бод
18.	Употреба човека Бакоња фра Брне	1 бод – само ако је све тачно
19.	Милутин Бојић ----- Песме бола и поноса Милош Црњански ----- Лирика Итаке Тин Ујевић ----- Делек себра Раде Драинац ----- Бандит или песник	1 бод – само ако је све тачно
20.	Ко то тамо пева Професионалац Сабирни центар__	1 бод – само ако је све тачно

„СВЕТ РЕЧИ“ 45–46 / 2018.

ШКОЛСКИ И ФАКУЛТЕТСКИ ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
НАМЕЊЕН ЂАЦИМА, СТУДЕНТИМА И ПРОФЕСОРИМА
ИЗЛАЗИ ДВА ПУТА ГОДИШЊЕ

Издавач

Друштво за српски језик и књижевност Србије

За издавача

Зона Мркаљ

Главни уредник

Милан Алексић

Заменик главног уредника

Ана Батас

Оперативни уредник

Босиљка Милић

Редакција

Славко Петаковић

Јован Чудомировић

Драгана Грбић

Балша Стипчевић

Милена Јакић

Татјана Лазаревић Милошевић

Логотип

Шкарт

Коректура

Редакција часописа

Графички уредник

Лепосава Кнежевић

Тираж

2000 примерака

Штампа

Цигоја
ШТАМПА

e-mail: office@cigoja.com

Цена броја: 250 динара
(преко десет примерака 200 динара по примерку)

Рукописе у електронском облику слати на адресу:
svet.reci@fil.bg.ac.rs

Друштво за српски језик и књижевност основали су 1910. године Јован Скерлић,
Павле Поповић и Александар Белић. Они су били и први председници Друштва.

ISSN 1450-6211